

สารนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

สายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

และ

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

(ภาค ๒)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยามหินทรเดชาอนุวัตร (ใหญ่ สยามานนท์)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

คำนำ

คุณหญิงชั้น มหัทธนาเดชาวัณณ์ ไทมาแจ้งความ ณ กรมศึกษา
ว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยามหัทธนา-
เดชาวัณณ์ (ใหญ่ ศยามานนท์) ผู้สามี ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเป็น
พระดกอนันต์ตามธรรมเนียม หนังสือจะพิมพ์นั้นชอบใจเรื่องดำเนิน
เล่มเล็ก คือ ฉายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช-
านุภาพ ทรงมีไปมาโต้ตอบกัน ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือวารสารคือปาก
ขอมอบพระให้กรมศึกษาช่วยจัดการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ กรม
ศึกษามีความยินดีรับจัดการพิมพ์ให้ตามความประสงค์

เรื่องดำเนินเล่มเล็กนี้ มีต้นฉบับและฉาเนาอยู่หอสมุดดำรง
ราชานุภาพ เป็นดงอกขรพิมพ์ดีดโดยมาก ที่เผยแพร่พระหัตถ์จริง ๆ
ก็มีบ้าง เก็บอยู่ในแฟ้มรวม ๒๓ แฟ้ม เริ่มตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๕๑๕
จนถึง พุทธศักราช ๒๕๑๖ ทายาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงส่ง
พระองค์ประทานให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ กรมศึกษาได้นำ
ฉายพระหัตถ์ดำเนินเล่มเล็กนั้นลงพิมพ์ในหนังสือวารสารคือปาก
ขอมอบพระให้กรมศึกษาพิมพ์ออก ๒ เดือนเต็ม เริ่มตั้งแต่ฉบับที่ ๓
เล่ม ๒ เดือนตุลาคม ๒๕๑๐ เป็นต้นมา ปรากฏว่าผู้พอใจอ่านมาก
เพราะมีเรื่องน่าสนใจเกี่ยวกับขรรค์ศาสตร์ คือประวัติ วรรณคดี โบราณคดี
ประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ อีก ได้เคยรวมพิมพ์เป็นเล่มคราวหนึ่งเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๑๒ จัดเป็นภาค ๑ ส่วนรวมพิมพ์คราวนั้นอนึ่งจัดออกจาก
พิมพ์คราวก่อน จัดเป็นภาค ๒

อนึ่ง เจ้าภาพมีความประสงค์ให้พิมพ์ทาน โบราณคดีเรื่อง โจร
 แปลกประหลาด ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรา
 ราษฎรทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือสมุดข่อย เพราะเรื่อง โจรแปลกประหลาดเป็น
 เรื่องเกี้ยวเนื่อง ในประวัติส่วนหนึ่งของพระยามหินทรเทศานุรักษ์ กรม
 คัดปลากรัง โทพิมพ์ไว้ ในตอนท้ายของเรื่องดำเนินคดี ดังปรากฏใน
 สมุด

กรมคัดปลากรอสมุ ไมทพากุศลบุญราศซึ่งเจ้าภาพให้พิมพ์หนังสือ
 นิตยสารให้เป็นประโยชน์แก่ชนชาติ หากผลอันใดก็พึงบังเกิดขึ้นเพราะ
 กุศลกิจนี้ไว้ รอนอนนิจสำเร็จเป็นกุศลวิบากอันช่วยชีวิตวิญญาณ
 แก่นทาอำมาตย์โท พระยามหินทรเทศานุรักษ์ ผู้ตั้งขึ้นจากกรมตามควร
 แก่คดีวิสัยในสมัยปราชญ์ ทุกรูปการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๖ เมษายน ๒๕๑๓

มหาอำมาตย์โท พระยามหินทรเลขาณูวัฒน์
"ใหญ่ สยามานนท์"

ชาติ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๐

มรณะ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๓

ประวัติ

มหาอำมาตย์โท พระยามหินทรเสชาวุฑฒ์ นามเดิม ใหญ่
ศยามานนท์ เกิดเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ วัน ๕ ค่ำ ปีฉลู จดศักราช ๒๓๑๘
ตรงกับวันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๒๐ ที่บ้านคำบองวัดทรงษ์ อำเภอ
พระนคร จังหวัดพระนคร บิดาของท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนชาติโฮงต
(เดิม) บุตรหลวงราชสีทัน (เจ้า) ปดักกรมหมอยา และนางสุน
ชาติโฮงต เป็นมารดา มีพี่น้องรวมบิดามารดาเรียงกันตามลำดับดังนี้

๑. นางชาย นวกรรมบรรณภัก
๒. นางนวด ราชธัญภาวดี ถึงแก่กรรมแล้ว
๓. พระยามหินทรเสชาวุฑฒ์ (ใหญ่ ศยามานนท์)
๔. พระยาราชนุกูล (วัน ศยามานนท์) ถึงแก่กรรมแล้ว

การศึกษา

เมื่อโตเข้าเรียนกับท่านบิดาท่านเพียงเด็กน้อยแล้ว ท่านบิดาได้นำ
ให้เข้าเรียนหนังสือไทยในสำนักกรมเจ้าพระยาราช (เจ้า ปดักเทว)
วุฒราษประคิษฐ์เป็นเวลา ๒ ปี แล้วเรียนหนังสือไทยและอังกฤษต่อใน
โรงเรียนพระตำหนักถนุกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง อยู่ ๘ ปี สอบ
ได้ได้ประกาศนียบัตรภาษาไทยประโยค ๒ และสอบได้ได้ภาษาอังกฤษ
ประโยค ๕ เดิมแล้วได้เรียนการแผนที่อยู่ในโรงเรียนกรมแผนที่ ๓ เดือน
และเรียนวิชากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม

งานในเบื้องต้นและการอุปสมบท

พระยามหินทรเทศาภิบาล^๑ เริ่มประกอบอาชีพเป็นทนายความอยู่
ในจังหวัดพระนคร เมื่ออายุครบอุปสมบท ได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศ-
วิหาร ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
เมื่อดำรงพระยศเป็นพระเจ้าของยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ใน
เวลาอุปสมบทได้ศึกษาธรรมวินัย ต่อมาได้ลาสิกขากรรมฐานนวกะ

การเข้ารับราชการ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ชนไปรับตำแหน่ง
ยกกระบัตรมณฑลนครราชสีมา มณฑลททการพิจารณาคดีความของ
มณฑล อำนวยการอัยการและปราบปรามโจรผู้ร้าย ต่อมาทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าให้ย้ายมาเป็นยกกระบัตรมณฑลนครราชสีมา ปฏิบัติ
หน้าที่ราชการตามตำแหน่ง และกระทรวงมหาดไทยได้สั่งให้ไปช่วยใน
การปราบปรามโจรผู้ร้ายในมณฑลใกล้เคียงด้วย คือ มณฑลราชบุรี
และมณฑลกรุงเก่า

พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ชนไปเป็นข้าหลวง
ประจำนครเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กลับเข้ารับราชการ
ในกระทรวงมหาดไทย ตำแหน่งปลัดจากรวจ มีหน้าที่ตรวจราชการ
ตามท้องที่ในมณฑลต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นปลัดมณฑลนคร-
ราชสีมา และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นผู้ว่าราชการการเมืองนครปฐม

วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้
เป็นสมุหเทศาภิบาล อำนวยการมณฑลนครชัยศรี

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเป็น
สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ และได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งจนออก
รับพระราชทานบำนาญ เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๓

ราชการพิเศษ

นอกจากตำแหน่งราชการประจำ พระยามหินทรเทพานุวัตร ได้
ปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นพิเศษ ดังบันทึกไว้ในทะเบียนประวัติราชการ
คือ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ให้รับราชการ
รองกงสุลอังกฤษเป็นพิเศษแทนเจ้าพนักงานกงสุลอังกฤษ รับผิดชอบ
ไต่สวนพวกกตของขูในบังคับอังกฤษ ซึ่งต้องหาว่าเป็นผู้ร้ายตรงดกร้าง
ม้า และโค ของราษฎรในตำบลแม่กลอง - หอนางทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
และในอำเภอนางบวร จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ขึ้นไปทำการไต่สวนอยู่
เดือน และปฏิบัติหน้าที่ราชการก็ได้รับมอบหมายไปจนเป็นตเรียบร้อย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ กระทรวงมหาดไทย ได้ให้ไปไต่สวนจับ
ผู้ร้ายปล้นบ้านเรือนราษฎรที่จังหวัดเพชรบูรณ์หลายตำบล ไต่สวนได้ตัว
ผู้ร้ายฟ้องศาลลงโทษเสร็จไป

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ในขณะที่เป็นปลัดมณฑลนครชัยศรี ได้รับ
คำสั่งกระทรวงมหาดไทยเป็นพิเศษ ให้ไปไต่สวนจับผู้ร้ายดักเงินทอง
ซึ่งรักษาไว้ในกำปั้นในศาลากลางจังหวัดเพชรบุรี ได้ไปไต่สวนจับ

ผู้ร้ายชุกประมาณ ๒๕ วัน ได้ตัวผู้ร้ายรับสารภาพ และเงินของกลาง
ก็ได้อีกด้วย ได้ฟ้องศาลพิจารณาคดีพยานองไทยผู้ร้ายทุกคน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับคำสั่งกระทรวงมหาดไทยเป็นพิเศษ
ให้ไปไต่สวนจับกุมผู้ร้ายหลายสิบคนซึ่งป้อนหมู่บ้านปากทะเล จังหวัด
เพชรบุรี หายค้ำบด ได้ไปไต่สวนจับกุมและหาหลักฐานรวมอยู่ประมาณ
๔ เดือน ได้ตัวผู้ร้ายหัวหน้า ๔ คน รับสารภาพหลายคน และได้ของ
กลางด้วย ได้ฟ้องศาลคดีอันลงโทษเด็ดขาดไปแล้ว

พระยามหินทรเทศาภิบาล ได้สมัครเข้าเป็นเสนาบดีในสมัยแรก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสดกของเสนาบดี มีเด
ประจำตัว ๕๐๗ และได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการเสนาบดีด้วยความเรียบร้อย
ได้เดือนยี่สิบแปดวัน

พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นนายหมู่ตรี ประจำกองร้อยทหารรักษาพระองค์
จังหวัดนครปฐม มณฑลนครราชสีมา และในปีเดียวกันนั้น ได้เลื่อน
เป็นนายหมู่โท ตำแหน่งผู้บังคับหมวด

พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นนายหมู่เอก ตำแหน่งผู้บังคับกอง

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นนายหมู่ใหญ่ ตำแหน่งผู้บังคับการกรมเสนา
รักษาคืนแค้นนครราชสีมา แล้วได้เลื่อนยศเป็นดําคับ จนได้เป็นนาย
กองใหญ่ ผู้บัญชาการกรมเสนารักษาคืนแค้นนครราชสีมา ในคํานการ
ถูกเสือ ได้เป็นผู้ตรวจการดูแลมณฑลนครราชสีมาและนครสวรรค์

เมื่อวันท ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
แต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี

ยศ บรรดาศักดิ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และ เงินเดือน

พระยามหินทรเทศานุวัตร ได้รับพระราชทานยศ บรรดาศักดิ์
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ท্রেชฎศร และเงินเดือนเป็นบำเหน็จความ
ชอบในหน้าที่ราชการ โดยลำดับดังต่อไปนี้

ยศ

พ.ศ.

เป็น

๒๔๕๔

อำมาตย์เอก

๒๔๕๘

มหาอำมาตย์ตรี

๒๔๖๘

มหาอำมาตย์โท

นอกจากนี้ ได้รับพระราชทานยศทางกรมมหาดเล็ก เป็นจางวาง
ตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ แลวจางวางโท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ กับ
ได้รับพระราชทานยศทางกระทรวงวังเป็นมหาเสวก โทด้วย

บรรดาศักดิ์

พ.ศ.

เป็น

๒๔๔๕

หลวงศรีวงศ์

๒๔๔๗

พระศรีวงไชย

๒๔๕๔

พระยาศรีไชยบุรินทร์

๒๔๖๐

พระยามหินทรเทศานุวัตรศรีวงศ์รฐบุรินทร์

พริยพาหะ ศักดิ์เงิน ๓๐,๐๐๐

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหรียญตรา

เหรียญ

- ๑. เหรียญทวิชาติเสก
- ๒. เหรียญรัชมังกด
- ๓. เหรียญรัชมังกดชาติเสก
- ๔. เหรียญจักรพรรดิมาดา
- ๕. เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๖
- ๖. เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๗
- ๗. เหรียญรัตนาภรณ์ จ.ป.ร. ชั้น ๕

ตรา

- ๑. จตุรภาภรณ์ช้างเผือก
- ๒. ตราภรณ์มงกุฎ
- ๓. ตราฉวีระมาดา
- ๔. ทวติยาภรณ์มงกุฎ
- ๕. ทวติยจุฑามณี (พานทอง)
- ๖. ประถมาภรณ์มงกุฎ
- ๗. ทวติยจุฑามณีแก้วเขียว

เข็ม

พระปรมมาภิไธย จ.ป.ร. ประดับเพชร

เงินเดือน

พระยามหิทรเดชาภูวณ ^๕ เมื่อแรกเข้ารับราชการ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ^๕ ๒๕๐ บาท แล้งได้เดือนตามลำดับ จนที่สุดเมื่อดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ^๕ ๓,๒๕๐ บาท

ชีวิตส่วนตัว

พระยามหิทรเดชาภูวณ ^๕ เป็นผู้ที่มีใจโอบอ้อมอารีแก่บรรดาญาติพี่น้อง หลาน และมิตรสหาย โดยฉะเพาะที่เกี่ยวกับหลานๆ ชอบเล่าเรื่องเก่าๆ ให้ฟังซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ ได้ทราบถึงเหตุการณ์ในสมัยก่อน และเรื่องเกี่ยวกับสังคม ^๕ ทั้งในระหว่างทรงรับราชการและออกมารับพระราชนิพนธ์มาจนบัดนี้ เป็นผู้ที่มีบุญบารมีจากเงินเพื่อการกุศลอยู่เนื่อง ๆ คือ

๑. บริจาคเงิน ๖๐๐ บาท ^๕ สสมทบทุนช่วยเหลือพระร่วง
๒. บริจาคเงิน ๕๐ บาท ^๕ สสมทบทุน ๕ มะเดื่อ
๓. บริจาคเงิน ๓๐๐ บาท ^๕ บำรุงกองทัพอไทย
๔. บริจาคเงิน ๓๐๐ บาท ^๕ ซื่อ ป.ศ.ช. ให้กองทัพอไทย
๕. บริจาคเงิน ๕๖๕ บาท ^๕ ซื่อพระไตรปิฎกพิศดาร ๘๐๐ กัณฑ์ และตู้พระไตรปิฎก ๑ ตู้
๖. บริจาคเงิน ๕๐ บาท ^๕ บำรุงการบ็องกัมภักย์ทางอากาศ
๗. บริจาคเงิน ๕๐ บาท ^๕ สสมทบทุนสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๘. บริจาคเงิน ๕๐ บาท ซื้อเครื่องบินให้แก่กองทัพไทย
๙. บริจาคเงิน ๒๐ บาท สร้างบ่อน้ำวนชาติ พ.ศ. ๒๔๘๓
๑๐. บริจาคเงิน ๖๕ บาท ช่วยเหลือผู้ท้อพวยพจากอินโดจีน
๑๑. บริจาคเงิน ๒,๐๐๐ บาท สมทบทุนสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมทดกตพุด อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
๑๒. บริจาคเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท สร้างโรงพยาบาลสำหรับสงฆ์
๑๓. บริจาคเงินสร้างโรงเรียน ๒ แห่ง คือ โรงเรียนมหินทรศึกษาการ จังหวัดนครปฐม และโรงเรียนกัณฑ์วัดกทาฐน จังหวัดนครสวรรค์

๑๔. เมื่อชายครบ ๕ รอบ บริจาคเงิน ๑,๐๐๐ บาท ตั้งเป็นทุน "ศยามานนท์" ให้แก่สภาอากาศ และได้เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ ต่อมาได้บริจาคสมทบเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งเมื่อในคราวบำเพ็ญกุศลเนื่องด้วยชายครบ ๖ รอบบริบูรณ์ ได้บริจาคเงินอีก ๕,๐๐๐ บาท ซึ่งขณะนั้นยอดเงินทุน "ศยามานนท์" มีจำนวน ๘,๓๐๘ บาท ๓๘ สตางค์

อนึ่ง ในคราวบำเพ็ญกุศลเนื่องด้วยชายครบ ๖ รอบบริบูรณ์ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๘๑ ได้บริจาคเงินสร้างโรงเรียนสำหรับคนตาบอด ๘๕ บาท สร้างไม้สักวัดมะกอก อำเภอคูคต ๘๕ บาท บำรุงโรงพยาบาลปราบฉนวน ไทศ ๘๕ บาท สมทบทุนสร้างโรงพยาบาลสำหรับสงฆ์ ๘๕ บาท

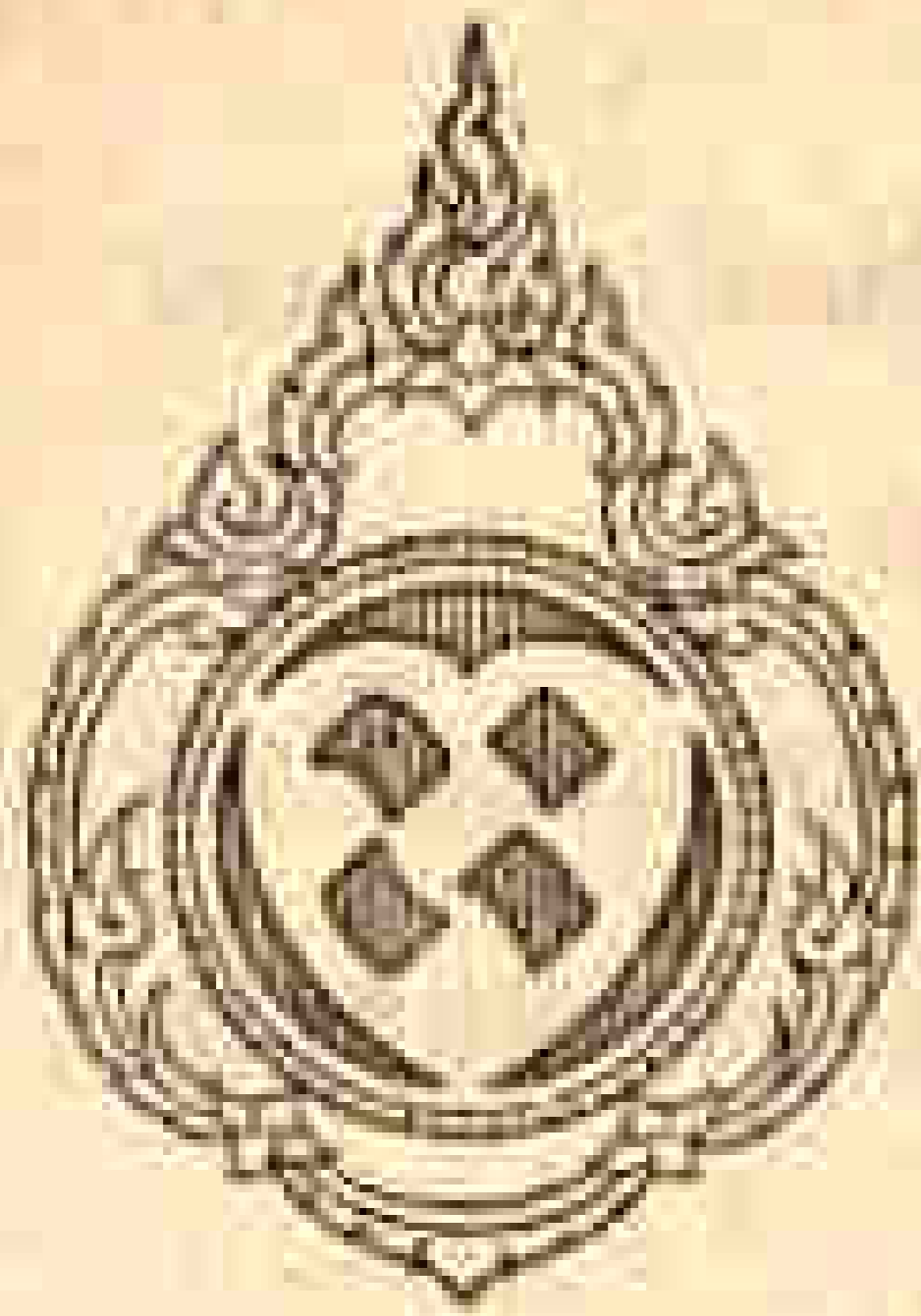
พระยามหินทรเทศานุกตม์ เป็นผู้สนใจในการใช้เวลาดำรงให้เป็นประโยชน์เช่น เดียงไก่ ทำสวนครัว ศึกษารองเท้า มีวัดกุโบราณ และพระพุทธรูปโบราณปางต่าง ๆ ไว้เป็นที่สักการบูชา แม้ข้างเช้าด้วยชราก็ยังเต็มใจที่จะทำงานให้แก่ประเทศชาติอยู่เสมอ เช่น ได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลนครกรุงเทพ ๑ รุ่นแรก

ชีวิตในราชการ

พระยามหิทรเทษานวคน์ ได้บำเพ็ญคุณงามความดีเพื่อประโยชน์แก่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และอดทนอดกลั้นให้แก่ราชการจนได้รับความยกย่องนับถือ และได้เลื่อนฐานะตำแหน่งหน้าที่การงานด้วยดีตามลำดับตลอดมา การปกครองบังคับบัญชาได้ตั้งส่อนอบรมแนะนำเพื่อบุคคลให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้ถือปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่ราชการสืบต่อมา และได้โดยฉะเพาะอย่างยิ่งอันเกี่ยวแก่ความละเอียดถี่ถ้วนรอบคอบในการงาน ข้อมจะบันทึกทราบซึ่งแก่บรรดาข้าราชการทั้งหลายที่เคยได้รู้จักติดต่อหรืออยู่ร่วมราชการกับท่าน อันจะพึงจดเลี่ยมได้ นับว่าเป็นตัวอย่างและเป็นประโยชน์แก่ทางราชการ ในระยะต่อมาเป็นอย่างยิ่ง

อวสานแห่งชีวิต

พระยามหิทรเทษานวคน์ เป็นผู้ท้อแท้ใจได้อย่างยิ่งในการรักษาตัวแม่เจ็บเพียงเด็กน้อย ก็รีบไปปรึกษาหาหมอแพทย์ ในวาระสุดท้ายเมื่อเดือน ธันวาคม ๒๔๘๒ พระยามหิทรเทษานวคน์ ได้เริ่มบ่นเจ็บเป็นโรคความดันโลหิตสูง และได้ไปรับการรักษาพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ คงใจว่า เมื่ออาการดีขึ้นเมื่อใดก็จะกลับบ้าน แต่ทุกคราวที่เตรียมตัวกลับบ้าน อาการก็ทรุดลง ได้ถึงอนิจกรรม ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันจันทร์ ที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ เวลา ๑๕.๐๐ น. ฝังศพ ณ วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๓ เวลา ๑๖.๐๐ น. กับพระราชทานอภินิหารศพ โดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชานนวด ทรงเป็นประธาน ได้รับพระราชทาน โศกโศภประภคณศัพท์เป็นเกียรติยศ.

สารนิพนธ์

บ้านจันทรมอน ปีหนึ่ง

วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถวายแด่กรมพระนครสวรรค์

จดหมายฉบับนี้เป็นฉบับแรกทูลถวายในปีใหม่ จึงขอเริ่มด้วย
 ถวายพรแก่พระองค์ท่านกับทั้งคุณ โศและหลาน ๆ ทุกองค์ ขอให้ทรง
 ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทุกประการ อยู่เป็นสุขสบายด้วยกนิษฐคุณ
 พ.ศ. ๒๔๗๗ น.เบญจรงค์ เทอญ ถวายพรเพิ่มพิเศษแด่พระองค์
 ท่านอีกโง่คหนึ่ง ขอให้อำนาจศักดิ์จรรวมและกนิษฐคุณทุกประการ
 ทรงบำเพ็ญ จงบันดาลให้คุณพระศรีรัตนตรัยกับทั้งพระบรมเสนาภาพ
 และพระเมตตากรุณาแห่งองค์พระ บรมพักตร์มหाराชเจ้าทรงหทัยคัม-
 ครองบ็องกันให้พระองค์ท่านสามารถทนความลำบากและรักษาพระเกียรติ
 ของพระราชวงศ์จักรี ได้ระดวกคงพระหฤทัยประดังกังทุกประการ เทอญ
 หม่อมฉม ไตรบรรดาพระมหาดวงนิต ๓๓ มีนาคม ๒๔๗๗
 ประทานด้วยยินดี และมีความสนใจทราบดีว่าเจ้านายไปพร้อมเพรียงกัน
 มากเมื่อครั้งทรงบรรพชาตั้งร ทงทมพระราช ไทรเดชมามาเป็นเครื่องรับน้ำใจ
 เมื่อวันที่ ๓ หม่อมฉมคนนชนชน พอนั่งกันกาแฟก็ได้รับพระราช ไทรเดชม
 ประทานพรมาแต่เมืองโรม เกิดปัดใจเป็นครั้งแรกในวันปีใหม่ ถิ่นว่า
 เป็นศุภมงคล คอยฟังข่าวงานวันที่ ๓ ที่จะทำกันในกรุงเทพฯ ๆ อย่างไร

หวังว่าจะได้ทราบจากถ่ายพระหัตถ์ที่มาในคราวหน้า หม่อมฉันได้ทราบ
 ราชหนังสือพิมพ์ว่ารัฐบาลจะออกดอกเตอร์บีใหม่ราคา ๒๐,๐๐๐ บาท
 เงินครึ่งหนึ่งจ่ายเป็นรางวัล ออกครึ่งหนึ่งสำหรับใช้ในงานศึกษาของบีใหม่
 นกขมมาว่าถ้าถวายรถมาพระองค์ท่านก็จะใช้เงินดอกเตอร์ นพ ชอ ของท
 ถวาย

เรื่องหนังสือราชการนั้นแต่ก่อนมาราชบัณฑิตยสภาเป็นแต่เด็ก
 ความทแคงคเห็นควรจะได้รับรางวัลทองเถา ๆ ถวาย พระเจ้าอยู่หัว
 ทรงคิดเห็นว่าความโหดควรจะได้รับรางวัลชนก ๓ หรือ ๒ ครัวบนเขา
 จะทำกันอย่างไรทราบไม่ได้ เรื่องแต่งคำนำนั้น เดิมก็ไม่ได้อยู่ในโปร
 แกรมที่จะออกของทรงแต่ง หากไปรด ๆ ทรงเอง ดูเหมือนจะไม่ได้ทรง
 ทักบี ครึ่งสามพระพิณ ๆ ดูคงจะทรงทราบได้ ถ้าท่านจะทรงแต่งคำนำ
 หม่อมฉันเห็นว่าควรจะดำเนินความแบบ ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ขกของและประโยชน์ที่ทรงพระราชดำริตั้งระเบียบการ
 ประทศหนังสือวิชาการบูชา

ตอนที่ ๒ พรรณนาถึงหนังสือที่ได้รับรางวัลนั้น

ตอนที่ ๓ เป็นคำทูลขอเสกศึกษาให้เอาใจใส่ต่อพระศาสนาและ
 กิดถึงพระเศพระคุณพระเจ้าอยู่หัว กับทรงชวนข้าราชการให้อนุโมทนาใน
 พระราชกุศล เทานหม่อมฉันเห็นว่าพอแก่การ

ถ้ามรรคที่จะทูลในคราวนี้ มีเรื่องแปลกประหลาดอยู่บ้าง จะทูล
 ตามวาระต่อไป คือ

๑: เมื่อวันที่ ๒๗ ตรงกับวันประสูติของพระองค์หญิงอาภา ก่อน
 นั้น ๒ วัน ตั้งแต่กรมพระสวัสดิ์กับพระองค์หญิงอาภาเสด็จมาทรงเสวย

หม่อมฉันกับหญิงพุ่ม หญิงพิศัย หญิงเหต้อ ให้ไปกินดินเนอร์ที่ไฮเตด-
 ร์นหมัดเป็นการฉลอง หม่อมฉันนึกในใจว่ามีแบบการประชุม ฮาก
 จะเกิดข่าวว่ามาตงซงของมวดัมประชุมกันที่บง แต่เมื่อเธอออกดำห้เดิน
 มาเชิญเองเช่นนพ จะบอกเธอมากเป็นเดี่ยชชยาคัยมาเกิดยศ กถอความ
 ดุจวิตรับจะไปตามเชิญ ผู้ที่ใครรับเชิญไปดินเนอร์วันนพ นอกจากพวก
 หม่อมฉันยังมีหม่อมเจ้าวบดยกับหม่อมเกอ พระยามโน ๆ กับนางธาร์-
 ร์ดำนพดชนชชงออกมาอยบงนงเหมือนกัน ดมเตจกรมพระดอด้ดโค
 ครดชนก่อนว่า เดยงกนนวนนฮาจะถูกชงดยว่ามาตงซงของมวดัมประชุม
 กันก็คฮานในการเมือง จึงครดเชิญนางธาร์ดำนพดชนชชงเป็นภรรยา
 ของรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐการในรัฐบาตมาตงยให้เป็นพระยาม หม่อม
 ฉันมาทราบภายหลังว่าพระยามโน ๆ ก็รู้ดกหวาดไหวถงบอกแก่คนใน
 ดถานกงดอด้ยามไหวไวควย กรมเดยงกนแดงเจ้ารองงานเดยชวงไป
 ดุพงฉายกเป็นชนโดงใจควยไม้คองนงคุยกันในเวลาเมื่อเดยงแดง เป็น
 การเรยบรอยคดชดเรื่อง

๒. เมื่อเมงด์มาคราวฉนพฤทศบศท ๒๘ หม่อมฉันได้รับจดหมาย
 ดุบชกมาจากกรุงเทพ ฯ ว่า ได้ขณว่าหม่อมฉันจะคองเป็นญแทนพระองค์
 พระเจ้าอยุหวรณไปพระราษทานเพดงศัพพระราษชชยาคเมืองเชียงใหม่
 รู้ดกประทดาคใจ ก็คคกไม่แดงเห็นดจจะเป็นพระคารรองพระองค์ทาน
 ทจะให้หม่อมฉันไปเช่นนพ ควยเจ้านายพระองค์คชทของทนมมชยไม่
 กรุงเทพ ฯ หลายพระองค์ การทจะให้ปรากฏว่ามาเจ้านายเป็นญแทน
 พระองค์ไปพระราษทานเพดงศัพให้เป็นเกียรติยศแก่พระราษชชยา ให้
 เจ้านายพระองค์อื่นไปก็ได้ ไม่เห็นจำเป็นเจาระณะเพาะควหม่อมฉัน ชิง

คิดต่อไปก็เห็นความชัดของแฉะเสียงภยมีหลายสถาน เป็นต้นแต่
 คือขจรรถไฟตราครุฑทางกลางวันกลางคืนคงแต่ขึงไปจนเชียงใหม่
 และขจรจะไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ตลอดงานในเวลาฤดูกำลังร้อนที่สุด
 ซึ่งโดยปกติเป็นเวลาที่ไม่ใครเขาไป แฉะขจรรถไฟตราครุฑ
 มาอีก คนแก่เช่นหม่อมฉันจะทนไหวทนไหน ยิ่งอีกประการหนึ่ง ใน
 เวลานั้นตามหัวเมืองกำลังเปลี่ยนศักราชการแพร่หลาย มีคนทั้งสมัย
 ใหม่และสมัยเก่าปะปนกัน ความอาภัพสำหรับตัวหม่อมฉันมีอยู่ที่เคย
 บังคับบัญชาหัวเมือง ยังมีคนรักมาก จะต้องเดินทางผ่านไปหลาย
 มณฑล และที่สุดเมื่อไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่จะต้องพบปะผู้คนมาก ทั้ง
 จะมีคนคอยเอาคำพูดและเอาหูค้อยฟัง ว่าหม่อมฉันจะไปทำอย่างไร
 หม่อมฉันจะวางตัวและจะพูดจากับพวกหัวเมืองที่ไปพบปะด้วยประการ
 อย่างไรและไม่ให้เกิดการตั้งดีกันใจว่าไปเกี่ยวข้องกับเมือง
 คุกขาดเขตแดนพวดยศจะให้ระดมมาตี จึงคอยฟังคำสั่งอยู่ นึกว่า
 ถ้าตามรบตั้งมากจะทอดยอนดักหน้อยขอตัวด้วยเหตุแก่ชรา แต่ก็ไม่
 เห็นคำสั่ง ครั้นเมื่อนามาเมืองนันทราชคฤห์ ๓ วัน ได้รับหนังสือจากบ้าน
 ขยายอธิบายเหตุให้ทราบว่า เพราะรัฐบาลจะตั้งเงินงวตทพระคลังข้างที่
 เคยจ่าย มีให้จ่ายแก่เจ้านายที่ไปอยู่นอกประเทศ จึงมีผู้ตั้งดาว
 หม่อมฉันคิดหาเหตุจะให้หม่อมฉันมีที่จกดับเข้าไปแล้วจะได้เคยอยู่ใน
 กรุงเทพฯ มีให้ตั้งชาตบุตรประโยชน์ มากคิดก็เห็นประหลาดด้วย
 เงินงวตทเจ้านายได้เป็นของพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเงินพระคลังข้างที่
 ซึ่งนับว่าเป็นของพระองค์เอง ไม่เห็นบุคคลภายนอกเข้ามาในการ
 บ้านเมืองจะมีดทชเขาเข้ามาเกี่ยวข้องให้เพิ่มให้ลดหรือให้หยุดเงินงวตท
 พระราชทานนั้น อันเป็นสิทธิ์ของพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว ว่าตาม

แบบแผนที่เคยมีมา ที่ โปรด ฯ ให้ตั้งเงนงวคกัธระเพาะเจ้านายทมความผด
 ยกคังอย่างคังพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เมื่อหนีไปจากพระราชอาณาเขตต์
 แแต่เจ้านายที่ออกมาอยู่นอกพระราชอาณาเขตต์คราวนั้น ทรงพกทไปอยู่
 บันตงแแต่ทมาอยู่ทบนงดวนโตกราบถวายบังคมตา และได้รับพระราช
 ทานพระบรมราชานุญาตให้มาอยู่ได้ตามพระหฤทัยประสงค์ทุกพระองค์
 เป็นอันว่าหาความผดขย้างโตมิได้ เพราะฉะนั้นถ้าพงพระเจ้าอยู่หัวกรุง
 ไม่ทรงศคเคยเป็นแน่แท้ ชยันทากเป็นอันแกดงรงแกเด้นครง ๆ แแต่
 หม่อมฉนขงนกงดงดย้อยู่ว่า ถ้ามีความจริงในข่าวที่กล่าวนั้นคงจะได
 กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตก่อน เปรียบว่าถ้าหากบังอาจศค
 ครึงคังชาวดอ น่าจะมีผดให้หม่อมฉนปลงใจอยู่ทบนงนแทนทโตทุดทาน
 ไปแแต่ก่อน ว่าตาเขอบนงเมอไรก็จะกอบเขาไปอยู่ทกรุงเทพ ฯ หรือ
 หวหนตงศคได้ เพราะกดับเขาไปก็อดศคแกใจ แแต่พระองค์อนทานจะ
 ทราบกนแแต่หรือจะศคชานกนอย่างไรหม่อมฉนไม่ทราบ

ในดายพระหคดททรงปรารภถึงการเดียมของความรู้ ไบราบเคคณน
 มาพองกบความปรารภของหม่อมฉนเมอโต อาน ทนงศอพนพ ดงการท
 ปรัชชาแแต่ ไดคอบกนในรัฐธภา เห็นทดายเรองทมุดเหตุเกิดขมทาย
 ในเวลาเพียง ๒๕ ปี ชางโมมิใครรู้มุดเหตุนั้นเดยเดย ทงมายตามแแต่
 ฉายคอบ ทนงศอจคทมายเหตุเรองเหตุเห็นกมอยุ่ตามกระทรวงคอง
 การ ก็ไม่ครงศราดบงส่วนกันเดยเดย อย่างนไบราบเคคณนกคอง
 เดียมศนยอยุ่เอง แแต่จะโทษแแต่พวกดงมยบจมนนทมิได้ การทลฮวา
 ร โดยไมคองเรยนนมนมานานแแต่ หม่อมฉนทกโตเรองทนงแแต่ครง
 เจ้าพระยาพดเทพ ฯ ยังเมนเด้นาบทกระทรวงเกษศราชการ จนทนงแแต่คง

ปรากฏในใบบอกตั้งภาคถึงลักษณะการกระทรวงเกษตร ฯ แต่โบราณ ว่า
 ได้ว่ากล่าวการทำนาทำสวนทั่วพระราชอาณาเขต หม่อมฉันทูลขอ
 ด้วงนมเต็มชามอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อเจ้าพระยาภาณุกร
 วงศ์เป็นจางวางมหาดเล็ก ได้ว่าพระคลังส่วน ครั้นได้เป็นตำแหน่ง
 ใบบอกกระทรวงเกษตร ฯ จึงพากรมพระคลังด้วงนมติดตัวไปรวม อยู่ใน
 เกษตร ฯ แคนพม่า เจ้าพระยาพลเทพ ฯ ได้แย้งว่าไม่จริงดังหม่อมฉัน
 ว่า หม่อมฉันทำให้อยู่ในกฎหมายทำเนียบศักดิ์มาพอเรือน และอ้าง
 ด้มเด็จพระราชบิดาว่าได้ทรงทราบเรื่อง ท่านครั้นรับรองว่าจริงดัง
 หม่อมฉันว่า ดูเหมือนเจ้าพระยาพลเทพ ฯ จะพูดเท็จมาก แต่ก็ไม่เถียงไม่ได้

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

ด.จ. ๒๖ ทรงพระกรุณา

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๘ เมษายน ๒๔๗๗

กราบทูล ด้มเด็จพระราชดำรัส ฯ ทราบฝ่าพระบาท
 ดายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๗ มีนาคม แลรอดงวันที่ ๓ เมษายน
 รวม ๒ ฉบับ ได้รับประทานแล้ว
 อันชาวสยาม ฯ นม เกตุกระหม่อมก็อดใจอดใจของนมอด นม
 ได้ใจในมดนมกัก คัดแฉงกชอกความเห็นท่านาย คำท่านายกจ่ายเป็น
 ชาว พอมคนคนชาวพอกหาประโยชน์กทดลองประดม ทละบนชาวชน
 โดยไม่มุดเคยเห็นจะเป็นโดยยาก ตามทนายพระบาททรงแต่ทนางด้ยพมพ

บางกอกไทมส์ระบบเคียวหนักแดง เพราะชาวทเขาตงนมเขากรองแดง
ทนายเราจึงตง ถ้าจะทรงระบบขอมควยกเดี่ยวเวลาเปด้า ๆ เพราะจะพบ
เค็ดวระมากมาย

ฟังกร์ดเฝ้าถึงคอนเวนต์ รูดกม ไชยัค โมนา เขาทำบุญจริง
เป็นประ โยธน์แก่มนัสราติจริงเท่าทก่าตงจะทำได้ นำเดือนไต้ยงนัก
ในคอนเวนต์เขาประคิษฐานรูปพระเรื่องพระไว้ทุกทนเท่ง ก็เพราะทาง
ของเขาจะช้กุงไ้คนถือค่างนา โรงเรียนเรากศรูปฟคบอด กคจะ
สูงใจให้คนนิยมเด่นฟคบอด เป็นทางกระทำยงเดียวกัน ต่างกันแต่
ความประดงคเทานม

เป็นพระเคชพระคณอย่างยง ที่ทรงพระเมตตาไปทชแจงเรื่อง
เจ้าศคคประเสริฐไปให้ทราบ เพียงทศรด์เฝ้าไปเทานมเป็นอนพอกทเคย
แดง ไมจาเป็นคองกงประทานวันเคอนบ้ประกอบ เป็นอนเกด้ากร
หม่อมคคคคาคถูกทมาทตถามฉาพระบาท ถ้าหากไปตามทกทรง
มหาคไทยคงจะไมไ้เรื่องมากมากนอย

ทนจะทตถวาชางานอนท ๓ ซึ่งเขาจะมททองดนาม ตามท
ทตถองทนามากขมแดงนม ถึงจนมังนคนเขาไปคูนมาเด้าว่าเพ็เดี่ยว
ทก่าทนคว่าจะศคกบาตรพระดงมี ๘๐๐ ว่ามีพระมาดัก ๒๐ เพราะนิมนต์
โดยทางประกาศวิทญ ของเหตุขมดมอง ว่าต้องขนดงเข้าไปถวาชพระ
ในวัดมหาชาค การเด่นกฟากไมไ้เด่น ว่าเพราะไม้มทเด่น คนเค็มทนค
ทคนมาเค็มแนนน เพราะออกดงปดออกเคชว พอกรรมการเขาควออก
ชรายกขกพนทก เพราะแยงกนขมไปชอ การทเขาคคจะมารคนานนงคไป
เปดยพเป็นมมูแทนราชฐรรวม ๕ คน เขาออกไมกบคาคมาดงไว้ทบ้าน
ทาชาง ทราบวาทดงมเคชพระพนวธด้ากทาชยงเดียวกัน

เกิดมีการแทรกเข้ามาใหม่ นายจรัส มหาวงศ์มาน ขันเรือคราว
 ทางกระทรวงวังวาเจา นายเมืองมานตั้งมา ให้จดเครื่องตำหวัดถวาย
 สมเด็จพระพนวดัดงาบเกิดกระหม่อมตามประเพณีเมืองเทศ เจ้า
 พระยารพวงศ์เห็นควรรับจึงไต่รับเขาวานนี้ มีนายจรัส มหาวงศ์มาน
 มาเป็นประมุข พร้อมด้วยคุณหญิงทรพพิทกษกับคุณหญิงจวนจวนนทร
 ผู้เป็นบุตรทั้งสองคน กับเจ้าذن ณ ลำปาง ว่าเป็นหลาน พร้อมด้วยหญิง
 ชายอีกมาก แห่ดอกไม้รูปเทียน นาดะหวัด และเมียงหมากมาให้ ไต่โดยง
 คุณและแจกของแถมพักให้เขาเด็กน้อยแก่พอได้ เพราะรวดเร็วจัดไม่ทัน
 เวลาเย็นไปถวายบังคมพระบรมรูป ด้วยเป็นงานพระรถมหาจักร
 ที่ปราสาทพระเทพบิดร การเป็นไปเหมือนอย่างเคย แต่ที่ประชุมบรม
 ราชาเนตรอันกร้อยมาก ไม่มีการตักแตงอะไรโดย พวงหรีดที่คนนำไป
 ถวายกันอยู่

พระอาการกรมหมื่นพงศาฑิตไม่ดี หมอว่าเป็นโรคพระบังคน
 เบาหวาน ฐานมีลักษณะเป็นโหน้ไม่เป็นช้าง ชุ่มเขาพระบุพ โพธิ์งไว้
 หมอว่าถ้าหากเขาจะชอนไปแดงกรักชวยาก

จะเขียนอะไรถวายมากกว่านอกไม่ได้เพราะหมดเวลา พอกฎาดี
 มีกรมารคนมาส่งกรานต์เขยัดเขาเวลาไปเดี่ยหมด เมื่อสามสี่ปีดวง
 มาแล้ว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ท่านมีพระมหา ประจวบเวลา
 ส่งกรานต์ท่านมาพักมีคนมารักมาเฝ้า ๗ ไป ที่สุดท่าน ชอกปากว่า
 เหมือนเขาอรรษาของพระ

กรมม็อดแล้วแต่จะ ไปรด

พร

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ส้มเต๋จกกรมพระนริศ ๑

หม่อมฉันได้บาดายพระหัตถ์บรรดองวันที่ ๘ เมษายน ก่อนที่จะทูล
 ดนองขอขอบพระเดชพระคุณทูลโปรดประทานอนุญาตให้ชายค้ำค้ำนวด
 ออกมาให้หม่อมฉันใช้สอยที่บ้านนี้ ประจวบเจดามหม่อมฉันทวงใจอยู่
 ตั้งแต่โดยย่นว่าเกิดจากมออะไรกันชนในกรุงเทพฯ ๑ ชายค้ำเคยถูกจับ
 ค่ายรัฐบาลตั้งตั้งเมื่อคราวก่อน เกรงจะรบกวนตั้งตั้งออก จนเชยออกมาถึง
 บันังในวันอาทิตย์ที่ ๘ ได้เห็นทนายตั้งตั้งนวดในเรือน

คราวนั้นจะทูลถึงเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่งคือไป ค่ายเมฆ
 สองตีป่าหระมาแดง มีดก่องนึ่งดั่งและถูกแป้นขนาดใหญ่กว่าปกติมาชาย
 ในศาลาบ้านนี้ หม่อมฉันให้ชอถูกงุ่นตั้งตั้งไปถวายส้มเต๋จพระพันวัสสา
 และชอถูกแป้นตั้งตั้งไปให้คุณโต ปรากฏว่าไปถึงวังวรทิศแต่ถูกงุ่น
 เพราะบรรจุกีบครึ่งครึ่ง แต่ถูกแป้นหายเสียกลางทางเพราะได้ระดมไป
 ค้อมมาเมื่อตีป่าหระมาแดง ภารรยาจมนเทพ ๑ ซึ่งชอกมาเผ่าส้มเต๋จ
 กรมพระสังข์ด ๑ เขาจะกลับเขาไปกรุงเทพฯ ๑ เขาเป็นคนรู้จักกับหม่อม
 ฉันทมาแต่ก่อนด้วยเป็นข้าพระยาอนุศักดิ์นทรกร หม่อมฉันทให้ชอถูก
 แป้นฝากเขาเขาไปให้คุณโตกับชอนอก ได้ความว่าถูกแป้นนั้นเมื่อไป
 กลางทางกมผู้ตกกนเดี่ยอก เป็นอนันต์คนมรุกจะท่าอย่างไร นอกจาก
 จะพยายามเขาไปตั้งตั้งนามบันทึกเมืองไทรฝากเขาไปในเครื่องบิน แต่
 เครื่องบินก็ไปตั้งตั้งชอนเมือง เขาจะถูกระโมยกันเดี่ยกกลางทางที่ตั้ง
 จากชอนเมืองมากรุงเทพฯ ๑ ได้เหมือนกัน จะฝากทางเรือเดากหลายวัน

เมืองไทรานดิงบง (หญิงเข้าถนรถไต้เห็นตัว) และรัฐมนตรีคนนั้น
 ไต้ไปหาอุกเจ้าพระยาไทรคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนทำราชการอยู่ในเมืองไทร
 แต่จะพูดกันอย่างไรนั้นไม่สามารรถจะทราบได้ หม่อมฉันจะทอดค้อไป
 ในทางโบราณคดีเรื่องคดีของกรรม มีความซอหนงซงค้เหมือนจะไม้ม
 ไคร่รู้กัน ในกรุงเทพฯ เมื่อญ่หม่อมฉันไต้เคยเดินข้ามคอแถมตรงน
 หาดย่เกยง จึงไต้ทราบความซอหนงใจ ค้อแถมมะดาบตรงน
 นเทอกเขาสูงกนคดซดไปทงทางเหนือแถมทางซางไต้ มซอซงทกเขาเคย
 เป็นทางเดินจากเมืองสมพรมาถงดำน่าปากจนทเมืองกระ ดำน่าน
 คอนทเมืองกระกว้างตีกเทาคดของบางกอกนอยแถมคน เรือไฟแม่ชนาค
 เรือดัดมดอนซจะชนไปถงไต้ค้อเวดามาชน เป็นเช่นนดงมาโกดจน
 ถงทตามดทบทอดอนเบนปดายถนทรถนคททำไปจากเมืองสมพร นาคง
 ดกพอเรือไฟชนาคยอมชนไปถงไต้ทุกเวดาคอนนดงมานาคอยถกจน
 แถมดำน่าปากจนถกกว้างออกเบนดาคบ ระยะเวลาไฟค้อเดินค่านดำน่า
 ปากจนดงมาจากทบหดถก ๖ ชั่วโมง จึงออกทะเลทหน้าเมืองระนอง
 หรือทอังกฤษเรียกว่า Victoria Point ถกดำน่าปากจนนเบนทบนแถม
 ระหว่างไทยกับอังกฤษ ถ่าจะซคคดของกระคดของฮาคียดำน่าปากจนเบน
 ทวงเรือเดินชนไปจนถงเมืองกระ แถมซงซคคดของทซอชเราชามา
 สมพร ถ่าค้อซคคดำน่าปากจนไต้ถกแถมกว้างจนเรือกำปั่นใหญ่เดินไต้
 การทซคคดำน่าปากจนถ่าจะคดของซคคดในคณแถมของอังกฤษค้วบ เพราะ
 แนมเรคคคแถมอย่ตรงเดินคูนยถกถางดำน่าปากจน ถ่าอังกฤษไมยอม
 ให้รูดำน่าปากจนอนอย่ในเขตคณแถมของอังกฤษ ถ่าเบนอนซคคคดของ
 กระไมไต้ ถ่าไมรูดทเมืองกระ จะเดินดงไปซคคางไต้เช่นทเมืองระนอง
 ถ่าเบนเทอกเขาสูงทงน เพราะความซคคดของนมนมอย่เช่น ฝรั่งเศ

ซึ่งเคยปรารถนาจะชดชองกระกรงทรงคงโตเด็กพยายาม แต่หาก
กล่าวแก่จะคงชดชองเทือกเขาบากนถ เรืองนทุดไวให้ทรงทราบพอ
ประทับพระบัญชา

มกรณเกิดขึ้นในหม่นเรตง ๓ ซึ่งทำให้ดำบากใจ ด้วยเมื่อ
ตั้งสองสามวันมานั้นหม่อมฉนได้รับจดหมายส่งมาทางไปรษณีย์จากเมือง
ไซ่ง่อนฉบับ ๓ เป็นจดหมายของ ม.ร.จ. อี นพวงศ์ (พระยาเสนา
สงคราม) พวกที่หนีไปด้วยกันกับพระองค์เจ้าบวรเดช ในจดหมาย
ก็ไม่มีข้อความอื่นนอกจากขอให้พระบีใหม่แก่หม่อมฉน กรมหลวงสิงห์
ก็ได้รับฉบับ ๓ ความอย่างเดียวกัน และได้ยินว่าสมเด็จพระสังฆราช
ก็ได้รับฉบับ ๓ แต่หม่อมฉนไม่ได้อ่าน ไม่ทราบข้อความใน
จดหมาย จะเหมือน หรือ ผิด กัน อย่างไร มาคิด ใคร่ครวญ ถึงเหตุ
ม.ร.จ. อี (พระยาเสนาสงคราม) มีจดหมายมานั้น จะเป็นด้วยคิด
ถึงเพราะเป็นญาติและเคยคุ้นกันมาแต่ก่อน หรือจะมีเจตนาอย่างอื่นก็
ไม่แน่ใจ ว่าส่วนตัวหม่อมฉนที่ได้รับจดหมายเช่นนั้น อุปมาเหมือน
กับมธุมาศมือไหว้ โดยปกติก็ควรรับไหว้ตามธรรมเนียมผู้ดี เช่น
จดหมายขอบขอบใจให้พร หรือแม้อย่างคำเพียงส่งการดข้อเขียน
ส.ก. ส. ไปขอบแทนเหมือนอย่างประพฤติก่อนที่เขาให้พระบีใหม่
แต่รู้สึกถึงความซื่อของมือผู้ ด้วยฐานะของ ม.ร.จ. อี (พระยาเสนา
สงคราม) ในเวลานั้น ว่าตามนิตนัยขงเป็นฐานราชคัตร์ การส่งมัต
ส่งมานกับราชคัตร์ชื่อว่าละเมิดกฎหมาย อีกประการหนึ่งเห็นว่าถ้า
จดหมายหรือแม้ส่งการดข้อไป ก็จะเป็นอายตณชกษณชกษณชกษณ
ฉนไปตกอยู่ที่ไซ่ง่อน อาจจะไปเป็นมุดให้เกิดความสงสัยโดยเข้าใจผิด
ว่าหม่อมฉนกับพวกที่ไปอยู่ไซ่ง่อนสมรู้ร่วมคิดกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อกรณีรูปเป็นเช่นนี้ มีทางที่จะเลือกแต่ของทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ก็ตอบไปซึ่งเป็นการทำผิดโดยนิตย หรือหนึ่งเดียวอันเป็นการทำความ
 ผิดทางเดียวอย่างใด หนึ่งอันนั้นปรากฏกับกรมทอวงตั้งที่ ๑ เห็น
 พร้อมกันว่าหนึ่งเดียวดีกว่า จึงมิได้มีคำตอบอย่างใด ไปถึง ม.ร.ว. อ
 (พระยาเสนาสงคราม) ด้วยกันทั้ง ๒ คน ที่หม่อมฉมุดทอมาหนักเบา
 ทำนอง "บอกศาลา" ให้ท่านทรงทราบไว้ด้วย จึงได้คัดค้านเอาชคทหมาย
 ม.ร.ว. อ (พระยาเสนาสงคราม) ส่งถวายมากับชคทหมายฉบับนี้ให้
 ทรงทราบด้วย

เรื่องทพวณมณฑลพายัพถวายเครื่อง "รัตนาคาหวิ" แก่สมเด็จพระ
 พระพันวัสสา ๑ และพระองค์ท่านนั้นแปลกอยู่ ด้วยเป็นประเพณีมา
 เก่าแก่ในมณฑลพายัพ เหตุใดเจ้าชายในเมืองมานคงพงมาเกิดจะถวาย
 ในบ้าน หม่อมฉมุดก็คิดตั้งนิตยฐานว่ามุดจะเกิดแต่ความดำริของกรรมการ
 ทจะถวายนำถ่มเศพระสังฆราช ถ่มเศพระพันวัสสา ๑ และพระองค์
 ท่าน พวกเจ้าสถิต ณ น่าน และ ณ ลำปาง มีความประสงค์เหมือนกัน
 อยุ่อย่างหนึ่งที่จะให้ตั้งเจ้าทรงเมืองทั้ง ๒ นั้น เป็นเจ้าประเทศราชจน
 เหมือนแต่ก่อน ทางบ้านเพ็ญเห็นจะเพียรประโยชน์ทุกตน เพราะได้
 ผลประโยชน์มาก แต่ท่านทรงรับก็ไม่เห็นด้วยหาชอนใจ เด่มอรับ
 เครื่องบูชา ผิดกับรัตนาคาอย่างประเพณีในกรุงเทพฯ ๑

นายฉมุดชู โชติกจักร เจ้าส่งหนังสือสารทพมพประจำ พ.ศ.
 ๒๔๒๖ มาให้หม่อมฉมุดเด่ม ก พดกชานค่านำพระราชมนพนชแดงค
 ครึ่ง ๆ ท่านทรงแดงหรือยัง ชงมหนังสือออกเรื่อง ๓ ซึ่งหม่อมฉม
 เชามาด้วยและได้พดกชานค คือหนังสือ Court ขาวราชการของสมเด็จพระ
 พระราชบิตุดา ๑ ทรงพมพแจกเป็นหนังสือ ๒ เด่มฉมุด มีข่าวคราว
 แบบแผนประเพณีทอวงนับถือว่าเป็นคาราได้ ถ้าจะว่าเราชคทกับหนังสือ

พระราชพิธี ๓๒ เคอมนต์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชนิพนธ์
 เขาโคดนิท เปรียบหนังสือเรื่องพระราชพิธี ๓๒ เคอมนต์ฉบับ
 หนังสือ Court เป็นอรรถกถา แต่มาอักษรย่ออย่างหนึ่ง เมื่อ
 คิดดูว่าเจ้านายที่แต่งหนังสือ Court อันแต่ยังเป็นเด็กหนุ่มแต่กำลัง
 ไรศ สามารถแต่งได้ดังเพียงนั้น คงมีคำพระขรรค์ทรงตรัส
 เทศน์กหน้าพระศพสมเด็จพระราชบิดา ๑ ยกเอาหนังสือ Court ขึ้น
 เป็นอุทาหรณ์ดูภาษิตโบราณว่า " ทนแหม่มไม่มีใครเต็ม มะนาว
 กอมเกลี้ยงไม่มีใครถั่ง " หนังสือ Court ของท่านมีอยู่แล้ว ขอให้
 ทรงเอามาพลิกทศตพระเนตรเล่นในเวลาว่าง ๆ เชื่อว่าจะเพลิดเพลิน
 พระหฤทัยได้บ้าง น่าเกณฑ์ให้พระยาเทวราชราชอำนาจ แต่เมื่อมา
 คิดดูก็ท้อใจ อ่านในสมัยนี้จะมึนประ โยชนันโต.

ควรมีควรแก้แต่งไปรด

ตั้ง ๒๖ กษัตริย์

x x x

(ด้านหน้า)

๕๐๕ ถนนสีลม

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
 ทรงทราบ

ข้าพระพุทธเจ้าอยากเชิญเสด็จกลับมาประทับอยู่ในกรุงเทพมหานคร
 นคร หรือที่ทอหม เพราะในเวลานี้ชาวทเกาะทามากคงจะไม่สู้ดีเพราะ
 อยู่ใกล้เมืองดังคไปร์

ข้าพระพุทธเจ้าเคยไปถวายพระพรที่ใหม่ทอง แคมป์โคเรียน
จากหมายมากราบทุก จึงถือโอกาสถวายพระพรที่ใหม่ด้วย

" ด้วยอำนาจคุณพระรัตนตรัย ขอให้ได้นำพระบาทจงทรงพระ
เกษมดำรงอายุ และทรงมีพระชนมายุยืนนาน เทอญ "

กรรมสมควรแล้วแต่จะ ไปรทเกล้า ฯ

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า พระยาประมวญวิชาพูด

x x x

(ตำแหน่ง)

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๗

ถึง เจ้าคุณประมวญวิชาพูด

ฉันได้รับจากหมายของเจ้าคุณลงวันที่ ๒ มีนาคม ตกเดือนให้
ฉันกลับไปอยู่กรุงเทพ ฯ หรือที่ทองหมกด้วยตรงจะเกิดขยทภัยในแถบ
ฉันอยู่บึงจะไม่ปลอดภัยนั้น ฉันขอขอบใจเจ้าคุณทมหความเขอเพอ
คอดวฉัน คงแต่เจ้าคุณทวการในหน้าทเดชานาการของฉนด้บมา มิได้
เปลี่ยนแปลงอย่างใดจนทุกวันนี้ ขออำนาจพรคามาประสาคนแก่ ให้
เจ้าคุณมีความจำเรญสุธธภาพทุกประการเทอญ

แต่เรื่องราวทวจะเกิดขยทภัยทางแหนดมมระดาญขององกฤษนพ
คประหตาคหมกทนา ฉนอยู่บึงพงทางนไม่เห็นมิใครเขาต้นเค้นคกใจ
ชาวมันเกิดชนในกรุงเทพ ฯ แดวเดองดอออกมา เป็นเรื่องสำหรับเขา
ทวเราะเขาระกมทน แต่คนกมคามาอกปฏิเศในทางราชการทงไฟ
ประเทศองกฤษ ประเทศญูนุ และประเทศสยามแดงทง ๓ ประเทศ

ความที่หวาดหวั่นกันแพร่หลายก็ควรจะสงบไป ไม่มีเหตุที่จะต้องเปลี่ยน
ไปแทนรองฉันท

ไปแทนรองฉันทเป็นอย่างไ้ เจ้าคุณเป็นคนเคยสนิทชิดชอบ
กับฉันทเหมือนอย่างว่าเคยอยู่ร่วมครัวเรือนด้วยกันมา ฉันทจะบอกให้
เจ้าคุณเข้าใจได้ จำเดิมแต่ฉันทหลุดพ้นจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕
ได้คิดเห็นว่าคงฉันทได้ทำการให้บ้านเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ มาจน
พ.ศ. ๒๔๗๕ นับเวลาที่ประจำราชการได้ ๕๖ ปี ถัดจากตามอายุแรก
เข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยตั้งแต่อายุได้ ๓๕ ปี อยู่ประจำทำ
ราชการต่าง ๆ มาจนอายุถึง ๗๐ ปี รัฐบาลก็ได้ประกาศในหนังสือ
ราชกิจจานุเบกษาเป็นเหตุฐาน ว่าฉันทได้คลำสำหรับราชการมาหลาย
สิบปี จนแก่ชรามากอยู่แล้ว เห็นสมควรจะได้ผ่อนพักจึงได้ปลดออก
จากราชการ เพราะฉะนั้นคงฉันทจึงพอใจที่ได้ทำการให้บ้านเมืองพอ
แล้ว ควรจะหาแต่ความสุขต่อไป แต่ฉันทจึงได้ทงความเกยงของแก
กิจการบ้านเมือง มาขอตามทรงเห็นความสมควรด้วยประการจาก
ความเดือดร้อนรำคาญ คือทเหตุหนักเป็นต้น โดยฐานเป็นคนด้อยตัว
ด้อยมาได้กราบถวายบังคมลาออกจกมาเมืองบึง มาพักอยู่รู้งกวดด้วยค
ก้อยเรื่อยมา ยังไม่ได้จะไปแทนรองสำหรับกายหนา นกใจแต่จาก
แบบบงเมืองใดก็จะไปเที่ยวเตร่ทอนชวคราว เช่นได้ไปสู่มารามาแล้ว
คราวหนึ่ง หรือมฉันทจะขยับกดิเราไปอยู่กรุงเทพ ฯ หรือทเหตุหนัก
ดังแต่เห็นว่าแห่งไหนเป็นสุขสบายก็จะไปอยู่ทนั้น แต่ในเวลาที่ยังไม่
รู้งกแบบบง จึงยังมีได้คิดว่าจะรีบย้ายไปอยู่ทชม
หวังใจว่าเจ้าคุณจะมีความสุจริตด้วย

(ตงพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

วินิจฉัยเรื่องยุทธภักษ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษ

เรื่องทอดอกกนจากญูปนกับอังกฤษรบกันนั้น คุณมม Silly เดียวจริงๆ
แต่ประหลาดคือผู้ที่ชาวตอนเบนการเกิดรบในเมืองไทยแห่งเดียว คุณกอก
ตกใจกันได้เป็นหนักหนา จะมีใครคิดปลูกคำด้อยให้เกิดรบเพื่อประโยชน์
ของตัวเราอย่างหนึ่งอย่างใดคอกกรรมัง

เรื่องญูปนกับอังกฤษนี้โต้งเกิดอยู่เด่มอ มุดเหตุว่าวานกนมัน
เกิดรบ ด้วยญูปนเข้ามารบทำสงครามรบราดาแรงอังกฤษโต ในเครื่อง
เดือมาเบนฮาต แรกเกิดเบนปากเดียงกัน ในอินเตอ ด้วยญูปนตั้ง
ต้นเข้ามาเข้าไปขายจนต้นเข้ามา Manchester ของอังกฤษตกคา ทาง
อินเตอชนภาษาญูปนแรงจนญูปนบอยคอตไม่ซื้อฝ้ายอินเตอ แต่ช
นามการปรึกษาปรองคองกันโตด้วยไรจิส Quota คือญูปนตั้งญูญาจะ
รับซื้อฝ้ายอินเตอมีประมาณเบ็ดเตล่าน ฝ้ายอินเตอจะยอมให้ญูปนตั้ง
เข้ามาไปขายโตในอินเตอ โดยมีคองเดียงภาษาแรง จากคประมาณเบ็ด
เตล่านหตา ผดของการทคกตองกันโตในอินเตอนั้นจนให้รัฐบาลทง
ตั้งของฝ้าย จดให้พวกทอฝ้ายญูปนกับพวกทอฝ้ายอังกฤษไปประชุมปรึกษา
กันในประเทศอังกฤษ การประชุมไม่คกตองปรองคองกันโต ด้วยพวก
พ่อค้าอังกฤษจะให้ญูปนกำหนด Quota ฝ้ายขายแรงอังกฤษทงทง โดก
ฝ้ายญูปนจะยอมรับ Quota แต่ในเมืองชนของอังกฤษ ถึงคองเด็ก
การปรึกษาคด้วยชคใจกันทงตั้งของฝ้าย แต่รัฐบาลทงตั้งของฝ้ายก็ยงคคหา
ทางที่จะคกตองปรองคองกันอยู่ ถึงกระนั้นเหตุที่น่ากตองจะเกิดสงคราม
ทางตะวันออกกนมากดจอยู่ ด้วยมีเหตุหตาอย่างแะหตาต่างประเทศ

ด้วยกัน ฐานะของญี่ปุ่นมั่นคงด้วยเขตรวมเมื่อก่อนมหาสงคราม คือมี
 กาดังมากกจาเพื่อนทางตะวันออก และเข้ามาถกเถียงค้าขายแข่งแย่ง
 ประโยชน์ของชาติอื่นโตทวีไป ชาติอื่น ๆ ที่เสื่อมด้วยประโยชน์เพราะ
 ญี่ปุ่นแข่งขัน หรือเพราะมีคนแคบอยู่ใกล้เงอมมอญี่ปุ่น พวกฝรั่งแยก
 เกดขยญี่ปุ่นอยู่ด้วยกันทางนม ฝ่ายญี่ปุ่นกรออยู่ แต่ญี่ปุ่นจะทำอย่างไร
 นเบนควมปัญหา

ถ้าว่าตามทางยุทธศาสตร์ ที่ฝรั่งชาติโตชาติหนึ่งจะเป็นอเมริกา
 หรืออังกฤษหรือฝรั่งเศสหรือรัสเซีย จะไปย้ายประเทศญี่ปุ่นนั้น ไม่
 สามารถจะทำได้ ญี่ปุ่นเป็นคออยู่ร้อน ถ้าหากทำอะไรแคบประมาณ
 ไม่กำเรือก่อเหตุให้รุนแรงก็จะไม่มีภัยอื่น โตจากชาติอื่น แต่ญี่ปุ่นแก
 ก็กำเรือกัดจะเป็นใหญ่อยู่ในตะวันออก และในรัฐบาตญี่ปุ่นพวกฝ่าย
 ทหารมีแรงอาจจะรังกวดกวดเรือนให้ไปตาม แลอาจจะเที่ยวเบียดเบียน
 ประเทศอื่นด้วยประการจะหาคืนแดนให้กว้างขวาง ส่วนประเทศอื่น
 จะขยใจ ก็ถ้าว่าแต่ประเทศอังกฤษซึ่งมีคนแคบที่ญี่ปุ่นพึ่งปรารถนาอยู่
 หลายแห่ง คือ

๑. ฮองกง
๒. สิงคโปร์
๓. ยองเตมเดี่ย
๔. มอริแอต

ถ้าญี่ปุ่นปรารถนาจะเอาแห่งใดจากที่ของอังกฤษทัพเรือไปตี อาจ
 จะสู้ไปได้ ด้วยกาดังทัพเรืออังกฤษที่มอริทางนเบนแต่ถ้าเอา ฮอน
 กวกากาดังกองทัพเรือของญี่ปุ่น แต่เมื่อญี่ปุ่นโตแล้วจะรักษาไว้ได้
 หรือไม่ นนเบนอกปัญหาทางตากหาก เพราะอังกฤษอาจจะรวบรวม

ด้วยได้นำพระบาท ขอให้ทรงพระเจริญยิ่งตามคำสัตย์ปฏิญาณของ
ข้าพระพุทธเจ้าทุกประการ

ควรมิควรแล้วแต่จะทรง โปรด

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า ม.ร.ว. ชี นพวงศ์

x x x

ตำแหน่งปลายนาม คลองเตย

วันที่ ๓๑ เมษายน ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ได้รับฉายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๕ เมษายน ทรงพระเมตตาโปรด
ประทานพระมีใหม่จับใจให้บังเกิดความยินดีเป็นอันมาก ขอถวายบังคม
รับพรใจเหนือเกล้า

แต่ฉายพระหัตถ์ฉบับนั้นอากาศแปรปรวนมาก โปรด
ประทานเบ็ดขອງไปและข้อความในฉายพระหัตถ์นั้นแตกต่างจากคราว
ก่อน ๆ จะเป็นต้นมืคขອງหรือเบ็ดขອງไปเพื่อประกาศ โปรดเสด็จเป็นทางลับ
ก็ไม่ทราบ อย่างไรก็ตามฝ่าพระบาทประทับอยู่เบื้องหน้าจะตรัสอะไรก็ตรัสได้
เกล้ากระหม่อมเป็นสถานที่กรุงเทพฯ ๑ ย่อมมีภัย ตัวกายนั้นไม่เป็นไร
แต่จะพาเอาพระราชกิจและพระเกียรติยศแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวเสด็จหายไปด้วยนั้นสำคัญมาก จึงขอประทานหยุดทรงรับหนังสือ
เดชะตงเศบคนไป

ขอพระกรุณาบารมี โปรดเกล้า

พรหม

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๓๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๘

ทอดมเด็จพระนริศร์ ๑

จดหมายกราบทูลเรื่องทอปรตอง เป็นเรื่องที่หม่อมฉันได้ทอด
 ัญญาไว้แก่ก่อน คือเรื่องตั้งตั้งตราโรมันคาโรติก หม่อมฉันได้
 ไปดูเมื่อวันที่ ๓๕ เมษายน เรื่อง ๓ กับเรื่องทอดตั้งต่าง ๆ หม่อมฉัน
 ได้ไปดูเมื่อวันที่ ๓๖ อีกเรื่อง ๓ พอดีตั้งตราพดกกกกจริง ตั้งเคย
 โดยนเชื่อว่า และทรงประจบเหมาะด้วยเขาแปลคำที่ตั้งตั้งตรา
 เป็นภาษาอังกฤษพิมพ์แจกในงานนม เป็นเหตุให้ขอบายถวญถน
 วย ถวญเขียนแบบบทกถาถวญ หม่อมฉันกำลังแต่งขยัระตั้ง
 ถวญพร้อมกบจดหมายฉบับใหม่ทน จึงขอทูลรายงานแต่เรื่องไป
 ทอดตั้งก่อน

หม่อมฉันได้คิดใคร่จะไปดูทอดตั้งต่าง ๆ ที่ในบึงนมาตั้งแต่
 ได้เห็นพวกพราหมณ์ทำพิธี Thai Posam เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ตั้งได้ทอด
 ไปแล้ว แต่ยังหาผู้พาไม่ได้ต้องรอมานเมื่อเดือนเมษายนนี้ หม่อมฉัน
 ไปรู้จักกับกปตนักกนสัน ผู้บังคับการไปตั้งเมืองบึง เขาเป็นคนมี
 อชฌาดียปวารณาถามหม่อมฉันว่าจะให้เขาทำอันใดให้บ้าง หม่อมฉัน
 ได้โอกาสจึงบอกว่าอยากไปดูทอดตั้งต่าง ๆ ของพวกพราหมณ์ใน
 เมืองบึงน แต่ยังหาผู้พาไม่ได้ ถ้าเขาช่วยหาคนอื่นที่รู้ภาษา
 อังกฤษเป็นผู้พาหม่อมฉัน และช่วยขออนุญาตที่จะเข้าไปดูให้ได้จะ
 ชอบใจมาก เขารับจะเป็นธุระให้ตั้งประสงค์ ต่อมาเขาได้หาอัน
 คน ๓ คนเหมือนจะเป็นพราหมณ์ ชื่อ ยะหัมพรม บิดเต มาให้เป็นผู้นำ

ทาง และโดยจากการบอกกล่าวกับผู้ปกครองท้องถิ่นที่จะไปดู กำหนด
 วันให้ไปดูจำนวนรถ ๑๖ เมษายน เพราะเป็นวณนักษตฤกษ์อย่างหนึ่ง
 ของเรา ตอนเช้าไปดูเทวสถานบนไหล่เขาอันเป็นที่คนแก่บน ในพิช
 Thai Pusam ตอนค่ำไปดูเทวสถานในเมืองอีก ๒ สถาน เขามี
 สถานใหญ่ที่มากเพียงเท่ากันเป็น ๘ แห่งทั้งสถานถนนมากที่หม่อมฉัน
 ได้ไปดูแถวเมอทาพร Thai Pusam นอกจากนั้นเป็นแต่สถานเล็กน้อย
 ไม่น่าดู หม่อมฉันได้ถามเขาถึงเรื่องชื่อเทวสถาน ได้ความว่า
 เรียกชื่อกันเป็นภาษาทมิฬ เป็นชื่อสถานอยู่ห่างจากบ้านซึ่งอยู่
 ข้างหลัง ไม่เป็นประโยชน์ที่จะจดมา

สถานที่ไหนเขาเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์พระรัตนกุมาร ที่เชิงบันได
 ขึ้นเขามีสถานน้อย ในนามศรีสุดท้าวด้วยสมฤกษ์กับไวบนประธาน เขา
 บอกอธิบายว่าเป็นเครื่องศักดิ์สิทธิ์ของพระรัตนกุมาร ถ้าหากกตัญญู
 มารไม่ให้นำเข้า ขึ้นบันไดไปเกือบ ๒๐๐ คน จึงถึงสถานพระรัตนกุมาร
 กอเขมวหารทองคำ โรงมีประตูเขาทางด้านสกัดข้างหน้า ในวิหารตั้ง
 รูปพระรัตนกุมารสูงศักดิ์อกหนึ่งเป็นประธาน รูปนันทมา ไทมหคตาค
 คุมเศษหมก เห็นแต่หน้า ตุ๊กไม้ทองคำมยโต ข้างหน้าวิหารมีประมุ
 ด้ปปรุขทานองเดียวกับโบสถ์วัดพระยาธาตุน้ำทิพย์แห่งบันไดเขาวหาร
 มีมุขมคตเทวรูปพระกเณศรูป ๓ พระรามรูป ๓ และมคตงเทวรูปอยู่
 ข้างๆ อีกรูป ๓ เป็นรูปเด็ก หม่อมฉันดำใจว่าพระกฤษณ แต่ผู้พา
 เขาว่าไม่ใช่ เขาว่าเป็นรูปพระรัตนกุมารแบ่งภาค

การที่หม่อมฉันไปนั้น เขาได้ไปบอกกล่าวกับเตรียมรับรองและ
 ทำขวัญให้ด้วย พอขึ้นบันไดไปใกล้จะถึงกมคนแบม ๒ คักตองแรก ๑

มารับแค้นประ โคมำชนไปยงัดถาน กัดถานนมพวกอื่นต้อยด้ก ๓๐ คน
 เบนพนักงานทาพิธ ๒ คน คนหนึ่งดูเหมือนจะเบนบคา ชายกวช ๘๐ อีก
 คนหนึ่งเป็นบุตรชายราว ๓๐ เศษ หม่อมฉันไปกับหญิงพดย หญิงเหตอ
 แคหญิงพนถายยาไม่ได้ไป เมื่อไปถึงประตูหน้าวิหาร หม่อมฉันกับ
 หญิงพดยกระทำเคารพต่อเทวรูปด้วยกมกระษะคานับ แคหญิงเหตอพน
 คม บอกว่าเพราะได้ครอบจากครุระคอน เคยคนพระชนรุกรมาแล้ว
 เมื่อแจ้งถึงความเคารพแล้วพนักงานเขากเรนทาพชทาชวญ คนดูกเบนคน
 ทาพชบรา นากรชบถามนุมาจาเรยกชอหม่อมฉันอย่างไร บอกให้
 แดวกเรมรายมนตทหน้าพระคเนศร์กอน เวลาทรายมนคนนมอดอกะช
 ได้ใบมะคุม กวักใบมะคุมไปรยบชาควย รายนมคจบตาพอกเอาคระเกยง
 มกงด้ก ๘ กง แคดะกิงมจานสำหรับจุดไฟ บรรจการบม จระประคัม
 กับอะโรอ๊กหาทรานไม้ ดีชาวๆ คาพ้อเอาเข้าไปจุดไฟทไมวิหารแล้ว
 มาตั้งให้ตูก ดกยถคระเกยงรชบชากหน้าพระ ในเวลาทชคระเกยงม
 เบนเจดาด้าคญทด้กในการพิธ บรรคายชยในทมนตองโหวนบเทพเจ้า
 ทุกตัวคน ชาวประ โคมกัประ โคมนมม ดงเกศคกรยาทพวกอื่นคโหวนบ
 เทพเจ้าคมหลายอย่าง อย่างคายนประณมมช อย่างคชชมาเฮาด้อง
 แรนไชวกนชอย่างพระราฟง มอจับหัวโหดแฉวชชเข้าตง ๓ คน อีก
 อย่างหนึ่ง โสงควองจมนปถายนงทง ๒ ชางดงพน อีกอย่างหนึ่งกรวย
 อย่างเบญจางคประคิษฐ์ แฉวอย่างทังตงนชนคควาเหยยคยวทาอห
 ฎางคประคิษฐ์ เมอบุราไฟแฉวเมนเดร์จ ย้ายไปรายนมคทาพชเรม
 เคยวกนททมาเทวรูปพระชนรุกรมาอ๊กครั้ง ๓ แฉวทาทหน้าเทวรูป
 พระรามอ๊กครั้ง ๓ เบนชนครบ ๓ ครั้ง หมายคความว้ากระทำบูชาแทน
 พวกหม่อมฉัน คชนพวกพนักงานนำของชวญมาให้ ชชบายจวนบมของ

พระเป็นเจ้าประทานคอบแทน ของขวัญนมคอดังที่ ๓ จะเป็นชาวค
 หรืออะไรไม่ทราบแน่ชัดแต่ต้อง ๆ ผู้พามอกกาทำด้วยชาวคณดังออกมา
 ประดัมกัน จับคู่หยาบ ๆ คล้ายกับทราย พวกขึ้นครีบไปกินหน้อยหนึ่ง
 ไธบนศัระหน้อยหนึ่ง แต่พวกหม่อมฉันเป็นแต่รับ ไธบนศัระเด็ก
 น้อยพอเป็นภรรยาบุญ ดังที่ ๒ กระแจะจันทนทาเป็นผงพวกขึ้นครีบชอบทา
 หน้าผากแฉะชะโงมคัว พวกหม่อมฉันรับแฉะเจมททมา ดังที่ ๓ ชาติ
 ทศณ ดำหรับเฮาจนจามาเจมททวางคัว พวกหม่อมฉันกรบจม ดัง
 ที่ ๔ บัญจโคเวีย เขาบอกว่าเป็นนมโค แต่พวกหม่อมฉันขอเงิน ดัง
 ที่ ๕ ค่อมะพรากฉาซก โพนนมกอดวยแฉะไบพล เมื่อให้ของของขวัญแล้ว
 เขาพวงมาดัยคอกมระดรอยดังบ กับทอง อังกฤษดังต่าง ๆ มาส่งมคอบให้
 หม่อมฉัน เป็นแต่รับการพิชแฉะดากดบมา

ตอนค่ำจวน ๒๐ นาฬิกา ผู้นำมาพาไปคเฑาะสถานที่ ๒ แห่ง ๆ ที่ ๓
 เป็นสถานที่ใหญ่แฉะคูเหมือนจะเกาก่อนสถานที่อื่น ๆ ทำลูกแบบ คองเทอรูป
 นางทศดาเป็นประธานในปรางคใหญ่ มีชั้นดองข้างคองรูปพระอศักรปาง
 นฤราช กับรูปพระอมราช ๓ คองรูปอาจารย์ ๕ คน เห็นจะเบญตเคย
 เป็นสมภารวัดคนมาแต่ก่อนข้าง ๓ ค้อออกไปมีชั้นปรางคคองรูปพระ
 ศเนศัรข้าง ๓ รูปพระชนชกุมารข้าง ๓ ชักคองคเฑาะเชื่อมดงกันหมด ใน
 สถานที่โคมไฟฟ้าแฉะคเฑาะได้โคมหวดแฉะนสว่างไสว เมื่อพวก
 หม่อมฉันนมหญิงพพเพมชนอีกคน ๓ ไปถึง มีชาวประโคมคอบรับ พอ
 เข้าไปในประคัมพวกปรัพพชกทเป็นอาจารย์ประจำสถานที่มาคอบรับ
 หดายคน พวกโกนศัระ โคนทหวด นุ่งแฉะคาคฉาขาวไม่ได้เดือ
 (พวกปรัพพชกคองคเฑาะจะเบญตพพคณนเอง) พอเข้าประคูเดิน

ไปถึงสถานปรางค์ คาปริพพารชกให้ถามหม่อมฉันว่าจะลยครองเท้าได้
 หรือไม่ หม่อมฉันได้ตอบว่าลยไม่ได้ ถ้าจะให้ลยครองเท้าก็จะอยู่แค่
 เพียงนี้ คาปริพพารชกคนนั้นใจดี จับแขนหม่อมฉันจูงเข้าไปในสถานปรางค์
 หงได้รของเท้า ก็เป็นเช่นเรียบร้อย มีพิชทาวุธขอกเพียงให้ของขวัญ
 หากงร้ายมนต์บูชาอย่างคณเข้าไม่

สถานที่ ๒ ที่ไปคดีย่อมกว่าสถานที่ ๑ แต่เป็นสถานที่สร้างใหม่ พัง
 ของเมือบักดาณ ตาคมนำแกเป็นเจ้าของสถานที่จึงได้ขอให้ไปคย เป็น
 สถานที่สร้างอุทิศคยพระชนกุมาร มีปรางค์แต่ไม่มีอะไรแปลกประ-
 หลาดจากที่โคทรณนามาแล้ว ถึงคณนผู้มาทางชวนให้ไปคยเทวรูป
 ของศกแทเมอทาศู Thai Pusam ษนรักษาใจที่บ้านแห่ง ๑ ว่าแต่
 คยเครื่องเพชรนัจนตามคามาก หม่อมฉันจะไม่ไปคยว่าเคยเห็น
 เทวรูปของคณนแล้วเมือเชิญแหไปไว้ที่สถานคณนนำคก แยกอกว่าขอให้
 ไปคกหมอย คยเขาเตรียมรบรองรยพวงมาลัยไว้ หักจาทองไป แต่
 การทไปตามูพารชกนคณนคณนไปหยคยอยู่ทชายทะเล หม่อมฉันถามว่า
 ทำไมมาหยคยเดี่ยทน แยกอกว่าพวงชวประ โคมมันมีชุดเดียว จะต้อง
 เดินจากสถานทรบหม่อมฉันไปแล้วไปประ โคม ณ ที่จะไปอีก รยอยู่
 คก ๓๕ มาทคยได้แต่รคคยไปคกคกแล้ว ๒ หองทไวเทวรูปนนี้ เข้าไป
 คกหองชนดางไปเกิดคความ คยพวงรักษาเทวรูปเกยงจะให้ลยครองเท้า
 เมือชนไปคองไวเทวรูป หม่อมฉันไม่ชม ยนกรานกนทง ๒ ชาง คย
 ปลายพวงรักษาเทวรูปดงมาคองมพวงมาลัยให้ทหองชนดาง แล้วหม่อม
 ฉนกกคณนมา เป็นชนคณนเรองทไปคยเทวดสถานค่างๆ ได้คความว่าพวงชนคย

ที่มาชยชนางมาแต่อินเดียข้างใต้ ต่อศาสนาขึ้นคฤหัสถ์จึงเวท นบถิยพระ-
ยัสวีรแทบทรงมน หม่อมฉันยังไม่ได้พบวัดวิษณเวทที่แห่งใด นอก
จากรูปพระรามทม ธน เทวดาตามทเชิงเขา

หม่อมฉันตั้งเกตุศพวกชาวอินเดียใต้ที่มาอยู่ในเมืองนี้ ถ้าว่าโดย
รูปพรรณผัดกันเป็น ๒ จำพวก ผิดคำจำกัดพวก ๑ ผิดคำจำกัดจำ
พวก ๑ ถ้าว่าโดยชื่อเรียกกันคนเป็น ๒ พวก คือ ทมิฬพวก ๑ กอ
พวก ๑ แต่ถ้าว่าโดยภาษาที่ใช้ภาษาทมิฬเป็นพื้น ดับหาหลักฐานที่จะ
ชี้ชัดว่าชนชาติทมิฬกับชนชาติกอถึงผิดกันอย่างไรยังไม่ได้ ออกคิดถึง
คาพราหมณ์ที่หอพระดมุด ๆ ถ้าท่านพบตัวขอให้ครัดตามอธิบายแก่
ดังกถ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนวงศาธิบดีประทานพรให้ข้าพเจ้า
เป็นพรหมณ์ได้อย่างไร ในเวลาไปดูเทวดาตามหม่อมฉันจนกระทั่ง
คาพราหมณ์ที่หอพระดมุด ๆ ว่า ผู้ประพันธ์ คำสั่งตรี ของตามผู้ทพา
หม่อมฉันไปว่าแปลความว่าอย่างไร เขาบอกอธิบายว่าไม่ใช่ชื่อตัวคน
เป็นชื่อเกียรติคุณ คำสั่งตรีหมายความว่าเป็นผู้ทรงคำสั่งคราคม ผู้ประ-
พันธ์กำหนดสั่ง ก่อ ขอให้ทรงดองตามพรหมณ์ดูถึงเรื่องประเพณีที่เขา
ให้ชื่อกันทางอินเดียข้างใต้ด้วย ได้ความอย่างไร โปรดให้หม่อมฉัน
ทราบได้ จะขอบพระเดชพระคุณเป็นอันมาก

หม่อมฉันหวังใจว่าจะทรงเป็นดั่งที่ขอร้องมา
กรรมิกวรแล้วแต่จะ โปรด

๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๗

ทูล สมเด็จพระนริศร

หญิงแดงกับหญิงโหดซึ่งได้รับประทานอนุญาตให้เปลี่ยน ซากาศ
มาพักรักษาตัวที่ป็นัง มาอยู่กับหม่อมฉันได้เดือนหนึ่งก็ขอขวนทวงน่อง
ได้สบายก็แล้วจะกลับไป หม่อมฉันมีโอกาสดังฝ่ากของมาถวาย
ท่านกับให้คุณ โศคด้วย เชื่อว่าจะถึงได้ไม่ไปหายเสียกลางทาง

ของทอดถวายนั้นคือ โพงฮาดมึนเนียนดำหรมักหน้าอาบ ญิบุนท่ามา
ขาย ราคา ๕๐ เซ็นต์ หญิงพูนไปเห็นเจ้าจึงขอมาให้ ในของรคนำบ
ใหม่แก่หม่อมฉันไป ๓ เมื่อไรสักหน้าอาบเบาตกโต่งายสบายดี ว่าดีก็
ถึงท่านขึ้นมาในขณะนั้นพวากามเห็นจะ ไปรด แต่ถึงระมิตนเข้าใจว่า
ไม่ได้นำเข้าไปขายในกรุงเทพ ฯ จึงสั่งให้ซื้อไป ๓ แล้วซื้อหีบบรรจุกัน
บับบุกกลางทาง เห็นในถนนมทวางเปตาจึงคิดขึ้นมาถึงคุณ โศค
ฝากนตไม่ไปให้ไม่ถึง ถึง ๒ คราว

คราวนตูกแปรชาติคราวในตาด ได้แต่ดุกองนกับดุกมาเคดชา
ที่เช่าปลูกในเกาะสมมาตรา ดุกมาเคดชานนเนอในจะกนก็ได้ หรือคน
ทำอย่างน่าดมดำหรมักก็ได้ ที่ในสมมาตรากงตั้งโรงจักรทำนาเคดชา
ขายอย่างน่าริง หม่อมฉันได้ไปกินเมื่อครั้งไปสมมาตรา คราวนตูก
มาเคดชามาขายในตาดจึงได้ให้ซื้อส่งมาให้คุณ โศคด้วย

คงมีคงรแล้วแต่จะ ไปรด

ตั้ง ๒๖ พฤษภาคม

เราว่าอไประแคะกวดาตามปุ๊กกั่มกั่ม กอวจะเด็ค้จไปเที้ยวทอคพระ-
เมครเด่นบั้ง จจะริงอย่างเราว่าหรือไม๋ ทางก็ไม๋ดำยากไม๋โทดเท่าไร

เรื่องคดของกระหม เป็นเรื่องทอุมคทรนทางกายนอกพระราชาณา
จักร ไม๋เป็นทางท้จระเป็นไปได๋โดย ในเมืองไทยไม๋มีใครโคฉ่นกั่มถึง
คดของกระ

เรื่องปรกวดคทงง้อด้อนเด็ค ซึ่งเคยพิมพ์ ในวิชาบรมชากาณน
ราชบัณฑิตยเก่าประกาศช้กชอนไปเชากก็แตงตั้งมา ค้มาค เวदानราช-
บัณฑิตยเก่ากั่มไม๋ โทมกั่มไม๋ หอดงวิจครวาททการคังกรรมการพิเคษ
ครวจเด็คกตั้งมาด้ามอ้านวน เกด้ากระหม้อมก้าตงครวจ คคคด้วยเกด้า
จ่าไม๋แตงค่าน่า คุเป็นก้าเรบเก็นไป

ทนจะกรายทอเรื่องทไปรงโด้ในใจค้อไป เรื่องเทอดถานทครด
เด้าไปไดคความรุคชนมาก เป็นอนจบหอดกไดคว่าเทวดยแบบอนเคยมนจะ
คองเป็นกฏ จจะเบนหอดคาคคหหรือยอคปรางคคตาม แค่มชขนาดเด็ค
พอดงเทอรูปเท้านน คนโหวโหวอัยนออกคาค ถ้าเบนถถานทคคนบถอมา
ประชมโหวมากกททาโรงค้อหน้าคาคชนเบนทพค เช่นงคค้ร้ดวาย ๕ โร-
ทย กทาคคางาน ททาดถานเบนโรงคงเทอรูปโหวออยค้วในทคกวาง เช่น
โหวดถพรหมณในกรุงเทพ านน เป็นแบบไทยเขาอย่างมาจากโหวดถใน
พระพุทชคาคณา แมเทอดถานเก่าในนครค้รชรมราชกยงเบนครงแบบ
อนเคย ท้าเป็นโรงโหวอ้อย่างพระอโหวดถ แคค่านดุดโนนนกนเบนทของ
เด็คทคงเทอรูป ปรคคจว่าโรงค้อกบัคค

เกด้ากระหม้อมเคยไปทอจคแวกถนนตั้งม มีถกชนเป็นโรงค้อ
หน้ากฏยอคปรางคคอย่างงคค้ร้ดวายเหมือกน เหนือปรคคคหน้าโรง

เขียนใจเป็นรูปทศพรายมหาราตรี คงเป็นสถานที่ทศพรายเหมือนที่เด็ก
ไปทศพรายเนตร มองเจ้าไปดูตามรั้วประตูเห็นมีเทวรูปอยู่ในกุฎก้อ
กับโรง ในกุฎมีค้ำตามประตูไว้ ไฉนผนังว่างเห็นเทวรูปชัด แต่เห็น
ผาดอุ่มหมัดเหลืองแต่พระพักตร์ อย่างเดียวกับที่ตรงเดา จะเห็นเทวรูป
อะไรขอเข้าไปดู มันจะให้ตอกเกือกอย่างเดียวกับที่ผาดพระบาทถูกเขา
ก็เลยตา ทนหนักค้ำประเดอะเทอะเหมือนกัน มีอุทุมมานเด็ก ๆ ยุก
หน้าสถานใหญ่ หนุมานคงจะเป็นพวกวิเศษเวท

ครุเกียงเกากัง (ฮจกตป?) ทศพรายเดา มาเขาเคากับ "กนธป"
ของพราหมณ์บ้านเรา แต่ที่บ้านเราค้ำเทียบมักกับกัง

วิชาโศกนบของฮินดูเพียงจะรวมหลายอย่างตามทศพรายเดาไป เลย
มักเทียบกับโศกนบของไทย กรุณาว่ารวมหลายอย่างเหมือนกัน

๑. โศกนบเดียวไม่ว่าทำไฉนแล้วแต่กรณี อย่างที่เรียกว่า "เฮ
งาน"

๒. โศกนบมือ ไม่ว่าทำไฉนแล้วแต่กรณี

๓. ยืนโศก อย่างฉันทาพระธูปและอุบิธนาย

๔. นั่งห้อยโศก

๕. นั่งคุกเข่าโศก

๖. นั่งพับเพียบโศก

๗. คุกเข่ากราบ

๘. พับเพียบกราบ

ในการโศกเทวรูปเห็นว่าโศกใดไม่ควรเป็นชาติของ รูปพระสยาม
เทวอารักษ์ทรงบูรณพระหัตถ์ ยิ่งกว่านมแม่คนแม่ของคนแก่เราก็ดอน

กันให้ไหว้ การไหว้เป็นการแสดงความเคารพหรือสดานใจอันเป็นที่
 เคารพของคนหนึ่ง เราเข้าไปดูที่หน้าอกของนางตั้งกรยาเคารพ โดย
 ฐานที่เขื่อนมุกตฤชากรยาใจใหม่ไม่ครัดศ ที่เกศหามมิให้ไหว้รูปอื่น
 นอกจากพระพุทธรูปนั้น เป็นกำลังอันคมคายกับแคบเกินไป ที่จริงนั้นหวัง
 จรมิให้หญิงใจไหว้ก็ขอเอาเป็นธรรมดาเท่านั้น แต่ตั้งต้นไป

ปัญหาที่ควรตั้งให้ตามพราหมณ์ศาสตร์ เป็นปัญหาที่จำนรรายอยู่ที่
 นม เกศากระหม่อมจะตามดู ได้ความประการใดจะถวายทองคำทอง
 โพงชาดูมิเนียมที่ไปประทักษณาเข้าไป พอเบ็ดที่เห็นกักคดง
 พระยารัชฎาฯ (ซิมบี) แกมถึงไม้ตั้งกระเศอะติดด้วยเข็มขัด เกศา
 กระหม่อมเห็นก็ชอบใจคิดท้าวาง แต่ทำด้วยเงินหนัก ไซ้ไม้โค ทง หูยง
 อัดเก็บเขาไปตั้งวางทำถางกำรอนไซ้อัดอยู่ มาได้โพงชาดูมิเนียมที่
 ประทานนั้นใจจริง เขาไซ้โคคดงของ ขอบพระเศษพระคุณเขื่อนมุกตฤ
 ษากองนี้ที่ได้ไปในโพงกับประทักษณาอวอย แต่ดูมากเศษชานนี้ไม่ได้รับ
 ประทาน เพราะแม่โคเขาไปดองว่าไม่อวอยเหมือนด้วย เอยไม่เขามาให้
 รับประทักษณา ถูกแปรนั้นเขาไปถึงได้รับประทักษณาครั้งหนึ่ง แต่จะเป็นเมื่อ
 ไครวางโชนกราบทุกไม้ถูก ไครนำไปให้ไม้ทรวง ทรวงแต่ว่าเป็นของ
 ฝ่าพระบาทประทักษณา เกศากระหม่อมกับทั้งแม่โคและดูกหลาน ได้รับ
 ประทานอวอยทวกัน ขอประทักษณากราบถวายบังคมแทนฝ่าพระบาท

ศกรมิศกรแล้วแต่จะ ไปต

พร

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต ตมเด็จพระนริศร์ ฯ

หม่อมฉนถวายนพทก อธิบายเรื่อง คัง สังฆราช โรมันคาธอดิก (๑)
มากับจดหมายฉบับตามกติกาของรัฐบาลไว้ มีความบางข้อประกอบ
กับบทกพน จะทอดเพิ่มเติมในจดหมายฉบับต่อไป

เมื่อวันศุกร์ ๓๐ เมษายน สังฆราชแปโรซ์ซึ่งมาจากกรุงเทพฯ
พาบาทหลวงเดวิดผู้จะเป็นสังฆราชนอระกา มาหาหม่อมฉนที่บ้าน ชิน-
นามอน ทั้งสององค์เชิญหม่อมฉนกับหญิงพูนและหญิงพิลย์ให้ไป
การพิช และเชิญให้หม่อมฉนไปกินกลางวันคณเวณคในวันพรหมนด้วย
แต่หม่อมฉนขอคงในการกินกลางวัน รับประทานอาหารสังฆราช
ครนถงวันที่ ๓๕ ต้องคนแต่เช้าก่อน ๘ นาฬิกา เตรียมตัวแล้วไปถึง
วัดของสังฆมชญเวดาราจ ๘.๕๕ น. เขานงทโด่งก ๕ นาที กเวมการพิช
ตรงเวดก ๘ นาฬิกา เสร็จการพิชเกือบ ๑๑ นาฬิกา ต้องนงอย์เกือบ
๓ ชั่วโมง แดกไมรู้งกเหนคเหนอย เพราะตุทำพิชเพदनจนกถบมาถง
บ้านจรงรู้งกวาเหนอยชยบาง

การพิช ในวัด โรมันคาธอดิกที่เราได้เห็นในกรุงเทพฯ มักเป็นแต่
พิชทาวคต Mass ในการมกคบบ้าง ในการปองศพิบบ้าง มพิชแปดก
เคยตุครงทงงเขาใจวาทามเด็คไปต่อยกนกับหม่อมฉน คือพิช Easter
ดรูปพระเชษฐงจาก ไมกางเขนทททจกภูจนนานมาถว นนคยงเมม

(๑) อธิบายเรื่องสังฆราชโรมันคาธอดิกนี้ ได้พิมพ์แล้วในหนังสือเรื่อง
เบ็คเตล็ค พระนิพนธ์สมเด็จพระนริศร์ราชานุกาพ แจกในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทองดี โชติละเสื้อย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

พรประจำ แต่พอตั้งตั้งตราเป็นพรใหญ่ นาน ๆ จะได้อีกครั้ง
 ครั้งหนึ่งทำในกรุงเทพฯ เมื่อตั้งตั้งตราแป้นไว้สัก ๒๐ ปีมาแล้ว จึง
 เป็นพรที่จะหาโอกาสได้อีกยาก หม่อมฉันมาอยู่บึงสวนเมื่อมา
 ประจบเวลาตั้งตั้งตราใหม่จึงได้เห็น

คำพูด คำสั่ง และคำขบ ในพิธีโรมันคาซอดิก ย่อมไร้ภาษา
 ดาคนทงนนี้ ผู้ที่ไม่รู้ภาษาดาคนก็ได้อีกทำทาง แต่ทรงนเจ้าของงาน
 เขามีความคิด แปรอธิบายการพิธีเป็นภาษาอังกฤษพิมพ์แจกเป็นของ
 ข้าราชการไปช่วยงาน หม่อมฉันจึงได้ความรู้ในเรื่องพิธีแจ่มแจ้งจน
 ถึงสามารถจะเก็บความแต่งบทกถาถวายมาได้ อยากจะขอตรวจเป็นครั้ง
 แรกที่จะมีอธิบายพิธีตั้งตั้งตรา โรมันคาซอดิกแต่งเป็นภาษาไทย แต่
 ไม่เป็นประโยชน์อันใด ยิ่งกว่าแต่งถวายแด่พระเจ้า พระคุณพระองค์
 ท่านให้ทรงทราบด้วยยกพระองค์หนึ่งเท่านั้น

นำพิศวงอยู่อย่างหนึ่งทงกษณพชตั้งตั้งตราโรมันคาซอดิก ข้าง
 ภายกับพระภิกษุของเจ้าจริง ๆ มีการต่าง ๆ ตั้งแต่ขอบรรพชา
 ขึ้นเรื่อยไป โสวาท ครอบน้ำ รมธรมคมน์ บอกลูกต่าง ๆ และที่
 ถวายไทยธรรมแก่ผู้รับเข้า เป็นแต่ต่างต่างกัน

มีข้อที่หม่อมฉันมีความไม่ชอบ และไม่มีโอกาสที่จะถามใครอยู่
 อย่างหนึ่ง คือเรื่องได้หมวกในกรพิธี หมวกนั้น ๒ อย่าง คือหมวก
 พิษยอดแหลม (คล้ายกับมาดาเจ้านายเด็ก ๆ) อย่างหนึ่ง หมวกพิบ
 อย่างเดียว สำหรับบาทหลวงทงปวงได้ เวลาทำพิธีได้หมวกตามยศที่
 มา มีเวลาชดหมวกเป็นระยะ บางทีถอดกันมาที่หนึ่งถอดได้ใหม่ บาง
 ทีถอดไว้นานกว่าหมวกหนึ่งวัน แต่ได้และถอดพร้อม ๆ กัน อะไร

เบนเครองกำหนดให้ถอดหมวกและใส่หมวก จนเบนชอกตั้งดี เคน
 หม่อมฉันเข้าใจว่าถ้าจะออกนามพระเบนเจ้าตองถอดหมวก แต่เมื่อ
 ชรบายทเขาแปลคำตองตักเห็นว่าไม่ใช่ ด้วยไม่ได้ถอดหมวกมากตรงเท่า
 ที่ออกนามพระเบนเจ้า แต่ได้ความรู้แปลกอย่างหนึ่งว่าหมวกตั้งชราช
 นนเหมือนกับตาตบัตพระ คือมี "หมวกยศ" อย่างหนึ่ง "หมวกทรง"
 อย่าง ๓ หม่อมฉันฟังเคยเห็นตั้งชราชแปโรได้หมวกยศคราจน เบน
 หมวกพันตาตบัตคนเดิมหรือตราเหมือนอย่างพิศษของเนรงอ แต่ตั้งช-
 ราชกรรมวาจาอีก ๒ องค์ได้หมวกทรงเป็นแต่แพรพนชาว เหมือนอย่าง
 ตั้งชราชแปโรได้ทำพิธี Mass ในกรุงเทพฯ แปลว่าแก่ได้หมวกทรง
 เท่านั้น

เมื่อเสร็จการพิธีแล้ว หม่อมฉันเดินไปทักดูเพื่อไปแสดงความยินดี
 ต่อตั้งชราชองค์ใหม่ ไปเห็นการที่แปลกอีกอย่างหนึ่ง ในเจดาดังช-
 ราชออกมามีหม่อมฉันทักทักดู มีพวกคนเขารตทงชายหญิงจึงเข้าไป
 ห้อมล้อมกราบกรานของมอศบแหวมตั้งชราชเกิดอนกลุ่ม เกือบจะต้อง
 จงหนึ ประทอตกคนเหล่านี้ว่า โดยสัญญาตเป็นแขกและเบนจน ตั้งช
 ราชเบนฝรั่ง นบดอกนราวกบว่าเทพเจ้า ทงนเทพจะเป็นเพราะไม่สม
 ชาติอันเคยเป็นตั้งชราชนอจากฝรั่ง ได้เห็นมาแต่อื่นแต่ชอก ถ้าหาก
 แขกได้เบนตั้งชราชจะนบถอเช่นนแระหรือ ค่น่าตั้งดีอยู่ โดยนว่าท
 เมืองจนแระเมืองญูน ไปไปเปิดชนปอดชตจนแระญูนเบนตั้งชราช
 เพอจะได้นบถเบนอนทงอนเคยวกนกับพวกครตั้งตงพดเมือง เมื่อเบน
 เช่นนจะกตบตงฝรั่งเบนตั้งชราชชอก พวกครตั้งตงพดเมืองจะนบถหรือ
 ไม่ น่าตั้งดีอยู่ เพราะความรูตั้งตงนราตมนนคตคตจนนุษย์

ในจดหมายฉบับก่อนหม่อมฉันได้ลงเรื่อง ไปดูเทวสถานต่าง ๆ
ไปถวาย เมื่อจดหมายไปแล้วมาคิดต่อไปถึงเรื่องศาสนาฮินดู ๒ นิกาย
ที่มาสู่ประเทศไทยนี้ เกิดความเห็นในทางโบราณคดี แต่จะพูดในคราว
หน้าเห็นจาเรื่องทั้งหมดมากอยู่แล้ว จะรอไว้พูดในคราวหน้าต่อไป.

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

ทูลหม่อมราชวงศ์

x x x

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

มีจดหมายที่เขียนโดยผู้จัดการห้างอีสต์เอเชียติกไปยุโรป กลับ
มาถึงบ้านฉะเชิงเทราหม่อมฉัน พอดีกับหม่อมฉันว่า ชายดีที่สำนักงาน
นี้ว่างงานอยู่ ชายดีที่สำนักงานนี้ทำงานร่วมกับเขาเมื่ออยู่ในกระทรวง
พาณิชย์ ๑ คอยกัน เขาชอบอธิบายและทราบความสามารถของเขา
ถ้าหม่อมฉันอนุญาตเขาขึ้นรับใจทำงานในบริษัทอีสต์เอเชียติก ฝ่าย
ข้างชายดีที่สำนักงานนี้ก็จะทำงานกับมีจดหมายที่เขียนโดยอีกต่อไป
หม่อมฉันเห็นว่าเป็นการสมควรแล้ว เพราะการที่จะไปทำกัมมการ ตรง
ตามวิชาของเธอศึกษาได้ปริญญา มา ทั้งมีจดหมายที่เขียนโดย
จากเธอคืออยู่แล้ว ทั้งเป็นผู้ชอบพอกับหม่อมฉัน และที่ส่งชายดีที่สำนักงาน
จะได้มีการทำกัมมการเองด้วยต่อไป หม่อมฉันจึงอนุญาตให้ไป
ทำงานในห้างอีสต์เอเชียติกตามประสงค์ทั้ง ๒ ฝ่าย จะได้ทำงานด้วยกัน

ที่ ๑ พฤษภาคมนั้นเข้มนไป หม่อมฉันให้ราชศึกษาพวกกตัญญูเข้ามา
กรุงเทพฯ และให้จดหมายเหตุระบบนมาถวายด้วย หวังใจว่าทำมทรง
ทราบกษณะทรงอนุโมทนา.

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

อุทิศ

* * *

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล ถิ่นเกล้ากรมพระนริศ ๑

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์ดลระบดลงวันที่ ๒๘ เมษายน รุ่งอรุณ
ใจ ในขณะที่ท่านสุรากับได้ไปนั่งอยู่ค้ำหมักปลาเนิ่น ได้เห็นพระองค์
ท่านกับทงคุณ โศและหลาน ๆ จึงขอขอบพระเดชพระคุณแบบพิเศษอีก
ส่วนหนึ่ง

ความในสายพระหัตถ์ดลตอนคัก โศง โศณิตที่ประทานมานั้น แม่ม
ได้กถว "นิมทากาเด" ของทรงชนกถูกตรงตามความรำคาญใจของหม่อม
ฉัน ซึ่งมอยู่อย่างเดียวในเวดากมาอยู่บงน ๑๖ พรรณนากถวายเป็น
สายดกษณเอกษรหาค่าเขียนไม่ได้สะทอกลงมโคกุดมาแตกอน และจะ
ไม่ทูลบรรยายในจดหมายเหตุระบบน หม่อมฉันได้คิดอยู่เนือง ๆ ว่าจะไป
เที่ยวเตรทางเมืองฮนหรือประเทศอื่น การที่จะไปเที่ยวเตรจากบงนงน
ง่ายแะมทไปได้หลายแห่ง เป็นคณาเมืองดงกา เมืองพระมาแะที่ตัก
จนเมืองฮงกงแะมะพิดา เพราะมีเรือรับคนโดยฮารมาไปมาอยู่

เสมอ ซอคงเวอไปไมกวนกตงโตทุกแห่ง แต่ขงเป็นฤดูร้อนไม่เบน
 ฤดูสมควรแก่การเที่ยวประเทศนั้น ๆ ด้บตเมืองในแหลมมรดาญ เมือง
 สิงคโปร์ หม่อมฉันได้เคยไปแต่ก็ไม่ได้บาย เมืองอื่น ๆ ก็ได้ความว่า
 "เพียว" ทงนไม่คุมคาส่นเปดอง หม่อมฉันจึงอยุทขบง เพราะไม่
 ห่างไกลกับครอบครวมมากนั บานเวอนททาโตกอยด์บาย อากาศกค
 กนอยุ่ก็ไม่แพง ความด้นเปดองน้อยกว่าจะไปอยุ่ทอน ๆ โดยฉะเพาะ
 ถ้าไปอยุ่แห่งดะดีซาหวอนคงเช่นทไปด้มาคราเมอคราแด้ว ถึงกระน
 หม่อมฉันก็ขงคคควาเมอโตฤดูควรแก่การเที่ยว หมายจะไปชะวออีกด้ก
 ครั้ง ๓ ค้วยมีขงโบราณทนาค้อยมากกว่าทอน ทงจะโตไปเยี่ยมญาติ
 ทอยุ่บนคงควย คคควาจะไปราวเคอนมิดุนายนขงเป็นฤดูด้สำหรับเขาเที่ยว

ชระวา

หม่อมฉันขบคททราบว่าไปรทโงฮาดุมิเนียมทด้งไปถวาย เพราะ
 เก็งไปด้ง ๒ ขธ คค เก็งว่าจะไม่มีชายในกรงเทพฯ ขธ ๓ กับเก็งว่า
 จะถูกพระหฤทัยอกขธ ๓ เพราะหม่อมฉันไม่ทราบว่าโตเคยทงรับแบบ
 อย่างไซ โงงมาจากพระยารัษฎาฯ (ขิมบ) เช่นเด็ขงกับทหม่อมฉันได้
 ด้รับมา แดขบคชขทงขงทราบว่าถูกเปรทหม่อมฉันด้งไปกราวแรก
 โตไปด้งคุณโต ไม่หายเด็ขงดางทงอย่างหม่อมฉันเข้าใจ ที่คุณโต
 ไม่ชอบตุกมาเคด้ช่าหม่อมฉันก็ไม่ประหอดใจอันโต ค้วยหม่อมฉันเอง
 ก็ไม่ชอบ เป็นแต่ถูกดางเขวามนเป็นขงเปดกคจจะด้งไปถวายค้วย

ครวณจะทอถกถานรรคด้สำหรับด้ปคทาหะนคคไซไป เมอเร้ว ๆ นหม่อม
 ฉันด้รับจทหมายขง คอกเคอเวอด้งด้งมาจากถอนคอนนระบับ ๓ บอ

ว่าด้มาคม Royal Asiatic Society 1105 School of Oriental & Studies
 เขาทุนกัน จะแด้งกันโตคคเขาเป็นทงหน้าพนถงวอนอยกมาทรวจทททง

ทพวกราชอินเดียนมายังประเทศรามัญ ประเทศสยาม และประเทศ
 เขมรแต่โบราณ ด้วยพวกที่ดื่อบดองโบราณคดีเขาดองเนื้อเห็นวามเดิม
 เมื่อก่อนสมัยพระเจ้าอโศก พวกชาวอินเดียนที่เรามาทำขายหรือตงภุม-
 ตาเนาทางประเทศเหล่านี้มาทางบก ครั้นเมื่อพระเจ้าอโศกออกไปปราบ
 ปราบกัณฐราชรัฐ พวกชาวกัณฐราชรัฐหนีตามพวกที่มารุ่นแรก ก็มา
 ด้ประเทศเหล่านี้โดยทางบก เมื่อพวกอินเดียนข้างฝ่ายใต้พาพระพุทธรูป
 ค้ำธนามาและพาค้ำธนาพระอัครมา รุ่นแรกก็มาทางบก คือถึงสมัย
 ศิวราชวงศ์ใช้เรือแค้นข้ามทะเลมาทางเกาะลังกา ครั้นเมื่อเรือเวดส์
 ประสงค์จะมาพบหม่อมฉันเพื่อปรึกษาหารือและหาความรู้อย่าง
 หม่อมฉันได้ตอบจดหมายไปว่า บิดข้าพเจ้าคิดว่าเขาจะตรวจตรา เวลา
 นตงหม่อมฉันกพบจากกิจการบ้านเมืองแล้ว แต่จะขอย่อยงนควได้โดย
 ไรยกยมนักจะทำให้ เรื่องการตรวจตราเขาจะทำงานคงจะเป็นข้อเกิดความรู้
 แปลกๆ ในภายหลัง

จะทอดวิญญูคติขไปถึงเรื่องค้ำธนาอันค้อย่างคิ้วเวทกับวิชฌนเวท
 เนื่องจากที่หม่อมฉันได้ไปดูเทวดสถานต่าง ๆ ที่เมืองบมบง คามค้ำพานเขา
 ว่าค้ำธนาของพวกอินเดียนเป็น ๓ ยุค ยุคที่ ๑ เรียกว่าค้ำธนาเวท (Vedic) ซึ่ง
 พวกอารยันพาเขามายังอินเดียน ครั้นจำเนียรกาลนานมา ค้ำธนาเวทเขามา
 ประปนระคนกับค้ำธนาที่พวกชาวอินเดียนถือกันอยู่แต่ก่อน เกิดเป็นค้ำธนา
 ยุคที่ ๒ เรียกว่าค้ำธนาพราหมณ์ (Brahmanism) ในยุคค้ำธนาพราหมณ์
 เกิดค้ำธนาคิ้วเวทชนนึ่งพระพุทธรูปค้ำธนา ถึงรบพุ่งฆ่าฟันกันชยนาน จึงมี
 อาจารย์ออกพวกหนึ่งประสงค์จะโยงค้ำธนาทางปวงเขาเป็นอนนทงอินเดียน
 กนตงตทชวชฌนเวทชนนึ่ง ค้ำธนาพราหมณ์จึงกลายเป็น ๒ ดทชเกิดชน

ใหม่ ครั้นต่อมา ศาสนาฮินดูเข้ามาแข่ง ด้วยพวกถือศาสนาฮินดูตาม
ศโคมบ้านเมืองเข้ามาช้านานในอินเดีย พวกคนเข้ามาเกิดยกดอมชาว
อินเดียให้เขารตได้มาก พวกอาจารย์ศาสนาพราหมณ์แจกแจกไรตทริ
ของตน เพื่อดอมคนชนชาติด้วยกันให้เต็มใจโดยเขาใจง่าย จึงเกิด
ศาสนาฮินดู (Hinduism) จนเป็นยุคที่ ๓ ซึ่งยังถกกันมาจนทุกวันนี้

เมื่อพิจารณาถึงศาสนาโดยสังครทตถกกันอยู่ในประเทศทางนี้ ประ
กอบกับ ไบราณจัดถกพบปะในประเทศสยามก็ ในประเทศก็มีพราหมณ์
ดุเหมือนศาสนาพราหมณ์แต่ที่ศโคมจะมาดงก่อน แด่นับถกกันแพร่
หลายเป็นเจ้าเรือนอยู่แต่ ศาสนาวิชณเวทจึงตามมาจากหลัง เพราะ
ฉนวนไม่ดามารถดงคคศโคมที่ถกกัน ชนชาวอยู่แต่ให้หมดไปได้
ยกตัวอย่างเช่นการนับถกศโคม กคคชยูนเมอชนเราเป็นเด็กยงคคชยูน
ชนเพชรขอบบมเอว แมเทอถงถานแเดการพชพราหมณ์ททาในกรุงเทพ
กยงถกพวกพราหมณ์พชทางฝ่ายศโคมเวทเป็นด้าศยูน นับถกพวกพราหมณ์
พถุณบาทนำยวิชณเวทแต่ในกระษัตริศกรรม แมปราชาทหินในเมือง
เชนทรชนเกา กคคเหมือนจะเปนมายศโคมเวททงนน ปราชาทหินทถรางมาย
วิชณเวทเช่นศโคมเวทเป็นตน เปนของชนทถง เพราะถทศโคมเวทได้มา
ครชยงชยูกอนช้านานในประจันตประเทศ เช่นทเการบมถ จึงถกศาสนา
ถทศโคมเวทชยูนททกถน ถทวิชณเวททงเรอถนแต่ในทไกอราชชาน
มาแต่ไบราณ ทมอมถนถนนิชฐาณเทมถน ชนถจายทงพิจารณา

ศกรมิกถนถนถนจะ ไปรด

คำ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถ่มเต้ากรมพระนริศ ๑

หม่อมฉันมักจะอย่างหนึ่งที่จะทูลขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เหน็ดเหนื่อยที่จะทำได้ ก็หม่อมฉันหม่อมฉันแต่งหนังสือเรื่อง "ความ
 ทรงจำ" พยายามแต่งในเวลาเช้าแต่หม่อมฉันพอเบื่อก่อนขึ้นเตียง
 เขียนมาตั้งก่อนต้นรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงพระราชดำริทรงแบบเสื้อเผ้าตัวนัก
 แพร่ต่างกันตามกระทรวง เจ้านายทรงดีโผด ขุนนางกระทรวง
 มหาศไทยดีเยี่ยมแก่ กตวโหมดีนำทาด กรมท่าดีนำเงินแก่ มหาศเด็ก
 ดันกพิราบ หม่อมฉันนึกสงสัยขึ้นมาว่าเพราะกอนนนเจ้านายเขาเผ้า
 ศาคแพร ขุนนางศาคผ้ากราบ แดระขุนนางนึ่งดมบั๊กชกพกด้วย เมื่อไร
 เสื้อตัวนักเป็นเสื้อเผ้ามนคเหมือนเจ้านายเด็กศาคแพร แต่ไรศาค
 เขมธกรางนอกเสื้อแทนหรืออย่างไร ซ่อนนิกไม้ไคแน่ ศราวณขุนนาง
 เมื่อได้เสื้อตัวนักแดงเด็กผ้ากราบหรืออย่างไร แดระเด็กนึ่งดมบั๊กทุมตาม
 เป็ดียนเป็น นึ่งม่วง โจงกระเบม ดามัญ หรืออย่างไร พระองค์ท่านกับ
 หม่อมฉันกรุ่นราศกราวเดียวกัน ความทรงจำก็เห็นจะได้เดียวกัน แต่
 เมื่อนักหาผู้คนที่แกกว่าแแต่ซึ่งจะจำได้เป็นหลักฐาน ก็ไม่เห็นมีตัวใคร
 เห็นอยู่แต่พระยามหาหนเวศน์ ๑ อักสน ๑ ด้วยเขาเป็นมหาศเด็กเขาเผ้า
 ในท้องพระโรงแแต่เมื่อสมัยนั้นบางที่จะจำได้ ขอท่านช่วยไปตรศรดีตาม
 คัมภีร์ของพิณอกอย่างหนึ่งก็อรูปฉายาอักษรณ หม่อมฉันนิกได้ว
 นพระรูปเจ้านายต่างกรมชั้นพระเจาราชรวงศ์เชอทรงเครื่องแบบอย่าง
 นนทลายพระองค์ แต่รูปขุนนางแต่งเครื่องแบบอย่างนนนุกุไม่ออกกว่าเคย

เห็น แต่รูปงมัยเก่ามันหม่อมฉันใครรวบรวมไว้ในกองรูปหอพระงมัย
 ถ้าท่านเดินไปเมื่อใด ขอให้เดินไปถึงห้องคดียุบ ทรงเรียกหับ
 พระรูปเจ้าชายและขุนนางผู้ใหญ่แต่ก่อนมาพิจารณาตุ้ดักที่ ถ้าได้เก็บ
 เงินอย่างไร โปรดให้ทราบได้จะขอบพระเดชพระคุณมาก

หม่อมฉันได้มอบสมุดคำราดาซึ่งจะถวายเป็นของขวัญวันประ-
 ดู่กับนี้ ให้หญิงโหดเชิญเข้าไป เธอจะไปแวงหาหญิงจงที่หัวหิน
 แล้วจะเข้าไปกรุงเทพฯ ให้ทันไปเช้าในวันงาน แต่ได้เห็นในหนังสือ
 พิมพ์จากถนนนวงนหงเกิดทุกข์ภัยในการเดินรถไฟ หญิงโหดจะนำ
 สมุดไปถวายทันในวันงานหรือไม่ส่งด้วยอยู่ แต่ถ้ายกตาจะเพียงวันทรง
 ส่งวัน หม่อมฉันนกว่าพบเห็นจะมีคนไปช่วยงานมาก และหวังใจว่า
 คงจะดำรงอายุพระทูลขยไม่มีขุนหมองในวันทรงบำเพ็ญพระกุศลนั้น

กถาพรรคที่จะทอดในจดหมาย ฉบับนม ๒ เรื่อง หม่อมฉันได้
 เคยพูดไปแต่ก่อนว่าทบนงนวงนหงพระพักตร์ศาสดาอยู่ ๕ วัดด้วยกัน แต่
 หม่อมฉันยังไม่พบพระสงฆ์ซึ่งสามารถทำให้หม่อมฉันเดชมได้ใครจะ
 ดนทนาดีมาคนด้วย จึงยังห่างเหินกับพระทในบ่ง เป็นแต่ได้เคยไป
 เทยวัดดัก ๒-๓ แห่ง แต่ก็ไม่เริ่นไรน่าชม ครนเมตคนเดชม
 เมษายน ๕ ธการเดชมวัดบุญใดดัก ซึ่งเปนวัดเก่าก่อนวัดช่นอยู่ไม่
 ห่างบ้านทหม่อมฉันอยู่นัก มาหาหม่อมฉันบอกว่าการทพรดศาชรบ
 กาดังพระไม่พอจะคกแคงคามประทบให้สมศรัททาได้ หม่อมฉันกับ
 จะช่วยตามกาดัง และไคแนะให้ไปทุดเจ้าชายพระองค่อนทเด็คอยู่
 บ่งในเจตนาด้วย เธอวาคงจะช่วยเหลือกัน เธอรับจะไปตามแนะนำ
 หม่อมฉันได้ให้เอาเงินไปช่วยและหมายวาคงวันวิศาขบูชาจะไปด้วย

ครม.เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน เวลาเย็นหม่อมฉันทนทรไปเที่ยวตากอากาศ
 ตามเคย ปรากฏผ่านวัดป่าโตกีกุดเวลาพอกลับเห็นจุดประทีปแดงของ
 พุทรา เมื่อนำกลับมาจึงให้ไปตามเจ้าพนักงานอะไร อธิการบอกว่าทำ
 วิชาบูชา นายจึงผู้ไปตามเลขบวชอยู่วัดเทพศิรินทร์ ๑ ตามคือไป
 วิชาบวชมาตั้งพรอเจ้าพระยาเดือน ๘ มีใช้หรือ อธิการ (ท่านองจะ
 พงษ์วามือชกมาตั้ง) ตอบว่าทำเดือน ๖ หรือเดือน ๘ ก็เหมือนกัน และ
 ตั้งให้มาบอกหม่อมฉันทนทรว่าในวันบวชพระพราย วันจันทร์ ๒๗ ตรงกับ
 กลางเดือน ๖ ครก่าพิธีเต็มเทยน์ หม่อมฉันทนทรกราบทูลกับพระเจ้า
 ใจพระเดือน ๖ หรือเดือน ๘ ก็โดยบุญเหมือนกัน ครม.ลงวันที่ ๒๗
 เวลาเช้าจึงชวนครอบครัวไปเที่ยววัดป่าโตกีกุดเวลา ๘ นาฬิกาเศษ พอ
 เข้าวัดก็เกิดพศกด้วยเห็นผู้คนไปมากราวตั้ง ๒๐๐ แต่มีผู้หญิงเป็นพัน
 เห็นแต่งตัวแบบอย่างขอลาทางนม เป็นคนชนม่อนจะกินโดยมาก ไทยน์
 เขียงพุทธเจ้ารูปร่างไทย แต่ผู้ชายมีน้อยราวตั้ง ๒๐ คน เวลาเมื่อ
 หม่อมฉันทนทรไปถึงพระประชุมก็น้อยในการเปรียญราวตั้ง ๒๐ องค์ ครอง
 ฉากาตตั้งฆราวาสอย่างธรรมเนียมคนนม เว้นพวกขอมเทศน์ เมื่อเทศน์จบแล้ว
 พระสงฆ์คนนมขอมถอยเทยน์ตั้งคำถามาเต็มเทยน์ทหน้าพระ ในการเปรียญ
 พระยาคันคกระนั่งเฉยอยู่ พวกฆราวาสผู้ขอมถอยนั่งอยู่ในการเปรียญ
 และตามวัด แต่ไม่ได้ตั้งอะไร ครม.พระสงฆ์ครบแล้วออกเต็มเทยน์นำ
 พวกฆราวาสตาม ประทับยืน ๓ รอบโบสถ์แล้วเข้ารูปเทยน์ไปคิด
 บูชาพระจุฬามณีซึ่งตั้งวางบนถาดเครื่องไม้ทาปูนขาว กลางหมู่พระพราย
 ซึ่งก่อก่อนหน้า เมื่อนม่อมฉันทนทรเข้าไปเต็มเทยน์กับเขา พระเจ้ารูตา
 หม่อมฉันทนทรไป ครม.เสด็จเต็มเทยน์ก็เชิญให้มานั่งตักการเปรียญฟังตั้งวัด

วิชาบูชา ซึ่งพระตั้งตัวคนส่งด้วยเขียนภาดาตั้งแผ่นกระดาษข้าม
 องค์ท่านของอย่างพอรู้ว่าเบ็นสัตว์บุญญะ กรนส่งด้วยกระดาษพุด
 เบ็นเดี่ยวพรเพียงนม อธิการบอกจางรังจนหนามการ เอยงพระ
 หม่อมฉนทไทหาของไปช่วยเอยง เจ้านายพระของค่อนโดยนว่าประทาน
 เงินช่วยทงนม แต่เขาพระทขว่าจะทำเคอน ๘ จึงไม่มีใครเสด็จไป ถ้า
 หากหม่อมฉนไม่ได้ผ่านวัดเมอฉน ๘๕ คากคงไม่ได้ไปเหมือนกัน

เมื่อได้ไปเห็นพิธีทววิชาบูชาทวคปโตคักงแล้ว หม่อมฉนเกิด
 รุ้งกเดอมใจแฉะตั้งเวซทง ๒ สถาน เดอมใจทพระตั้งชอุคด้าทททช
 แฉะทขมคนใจบุญมาก เกิดตั้งเวซนมด้วยเห็นความเชื่อมทราม เขา
 ทงบุญฉนศรชานทว่าในคัมภีรปฐมฉนโพธิ หม่อมฉนได้ตั้งปฏิทิน
 หลวงไปถวายอธิการเดิม ๓ กับตั้งญญาว่าจะหาหนังสือเทศน์ส่งไปไว้
 ด้าหรับวัดบ้าง การทหม่อมฉนได้ทบัญญัติทงทมา ขอถวายพระกุศดด้วย

อีกเรื่องทงนมเมอฉนท ๒๗ เมษายน หม่อมฉนจรดไปเที่ยว
 เด่นเร้นเคย เมื่อมาทงกนมในเมืองพมพวกอินตุตั้งกระบวน ฉะแห
 เทอรูป กระบวนนอยกวาเมอแห Thai Pusam รกททงเทอรูปกเบน
 แฉะจาทดททอัมไรรดทิมเงินเทอมศรทนม แต่กระบวนหนามพวก
 บกคอง ในพวกกนมของแปดกซึ่งไม่เคยเห็นเบนแฉะรงชนรูปเทอมศคว S
 ฉองคัม อยากจะพ้งว่าเดียงเบนอยางไร จึงตั้งให้ชบริดหดกกระบวน
 มาขอคคชขางหน้า ก็โตพ้งเดียงแฉะรงอนไม้โพเราะเดย คอนนมกม
 ของแฉะรดคกบอน ๆ ตามแบบอินตุ เทอรูปทแชนนกรูปพระฉนชกumar
 นนเอง ประทดาตชยทเมอกระบวนเห็นานรททหม่อมฉน นพวกอินตุ
 ทมาในกระบวนขมแฉะบกมอศานบหม่อมฉนหลายคน แต่แรกไม่

เข้าใจว่าเพราะเหตุใด คือใกล้จะถึงรถเทวรูปจึงพบตายะหุ้มพรม บิดเต
 กนทเคชพาหม่อมฉันไปเที่ยวรถเทวสถานเดินมาด้วยในกระบวนแห่ แก
 เห็นหม่อมฉันก็แฉะเข้ามาหา ศาสนนหม่อมฉันได้พบ ๓ ครั้ง แฉะทิว
 ผิดกันทั้ง ๓ ครั้ง ๆ แรกมาหาแฉะอย่างฝรั่ง ครอง ๒ เมื่อพาไปค
 เทวสถานได้เชื้อชาวนั่งชาวอย่างอื่นก็ ครมเข้ากระบวนแห่ฉมนแฉะ
 เป็นปริพาชก นุ่งแต่ผ้าขาวไม่ได้เชื้อ หม่อมฉันถามแฉะว่าพิธีอะไร
 แฉะบอกว่าเป็นพิธีชนบทใหม่ของพวกเขา ในขณที่แฉะกำลังพูดกับ
 หม่อมฉันนั้น มีพวกผู้ช่วยเข้ามากระซิบ (ท่านองจะบอกว่ายังไม่ได้
 ถวายกระแจะ) แฉะพยักหน้า แล้วไปเอากระแจะที่ดีสำหรับชะ โดม
 หน้าฉากมาให้ หม่อมฉันก็ควรรับเงินหน้าเหมือนหนทอง เป็นอันได้
 ความว่าเพราะพวกอื่นดูในกระบวนแห่นั้น ได้เห็นหม่อมฉันเมื่อไปค
 เทวสถานมาพบเข้าชกจึงยอมแฉะแฉะกันนี้ ครองกับทพระบาทว่า
 "จิตต์ดำดำ ปรมมา ชาติ" ถวายไปเทวสถานทุกได้บุญอยู่บ้าง.

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

ดั่ง ๒๖ พฤษภาคม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถ ๙ ทราบฝ่าพระบาท
 เสด็จกระหม่อมได้รับฉายพระหัตถ์ชด ๕ ฉะบับ แต่ขอทูลส่งของ
 โคขันทันแต่ฉะบับเดียวก่อน ในเรื่องหม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์ เพื่อไต่
 โอกาสทรงพระดำริให้เวลาดังไปเปล่า

เกล้ากระหม่อมได้เรียนพระราชปฏิบัติก่อนเดชะพระราชดำเนิ
ถึงหน้าท่อนจะตองทำการแทนพระองค์ ครัดเหนือเกล้ากำหนดพระ
ราชทานไว้ว่า ๑. ตองทำการบริหารการแผ่นดินในหน้าที่พระมหากษัตริย์
๒. ตองปกครองชนกุดเจ้านาย ในหน้าที่ทรงเป็นกุดเชษฐ ๓. การ
ที่เป็นส่วนในพระองค์ โดยจำเพาะนั้นไม่ต้องทำ

ตามพระราชกำหนดเช่นนี้ ถ้าพระบาทจะเข้าพระทัยได้ทันที ว่า
ชนหม่อมเจ้าขอพระกรุณาเกล้ากระหม่อมจักได้ คำกว่านั้นขอพระกรุณา
เกล้ากระหม่อมจักไม่ได้

ดูหม่อมจะมีทางอยู่แต่ตองอย่างที่ว่าพระบาทจะมีฉายพระหัตถ์
ตรงไปกุดเกล้าฯ ถวายในยุโรป หรือจะรอไว้กราบบังคมทูลเมื่อเดชะ
กุดบแดงเท่านั้น

กรมการแล้วแต่จะ โปรด

Handwritten signature

x x x

บ้านชินนามอน ปิ่น

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

กุด ดมเด็จพระนริศร์ ฯ

หม่อมฉันได้รับประทานฉายพระหัตถ์ฉบับตองวันที่ ๒ ตอบจคหมาย
หม่อมฉันทูลทูลหาเรื่องแต่งงานคชภูคศทอนหม่อมฉัน ถ้าหม่อม
ฉันทราบว่าฐานะของพระองค์ท่านเป็นอย่างที่ครัดมาในจคทหมายก็จะไม่
รบกวนอันใด ขอทูลตอนคำคชจคทหมายฉบับนี้ แดะขอพระคุณ

* ให้แสงมาให้ทราบ หม่อมฉันตกตงใจเขียนจากหมายทูตไปยังพระองค์
 หวังว่า ให้แสงแก่ทางฝ่ายผู้หวังว่า ประเพณีในสังกัดของหม่อม
 ฉันเคยเจริญรุดมาแต่งานแต่ญาติทั้งสองฝ่าย รอยยาให้เจริญอยู่นอก
 จากญาติ หม่อมฉันพุดจาเห็นพอจะมีผลตามปรารถนาใดก็ดี เพราะ
 บักรเจริญตงตงสองทั้งสองฝ่ายเป็นการกักตักกันอยู่ในคดี ถ้าฝ่ายหนึ่ง
 ไม่ยอมออกฝ่ายหนึ่งก็เห็นจะไม่ตั้งคั้นไปได้.

กรมตำรวจแดงแต่จะโปรด

ตั้ง ๑๖ พฤษภาคม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาเจ้าทรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมได้รับตามพระหัตถ์ถึง ๖ ฉบับแดง ได้มีคอบมา
 ถวายแต่ฉบับเดียว รุ่งลงวันที่ ๒๖ เขียนถวายพระหัตถ์ บัดนี้จะได
 กราบทูลคอบอีก ๕ ฉบับนั้นคือไป

ฉบับที่ ๑ ลงวันที่ ๒๒ เมษายน ครึ่งเดากงการตั้งตั้งตรา
 มงครา รอบพระเศียรพระคุณอย่างยงกทรงพระยศเจ้า เสรบเรียงบทก
 ประทานให้ทราบเกล้า เป็นการทนายจริง ชานแดงมกอยากเห็น เป็น
 การประหตาศจริงอย่างทรงรังัดกตกดาบขนาบคอย่างไทย หัดฐานรอง
 เขาตามททรงอธิบายเห็นว่าคมีใช้น้อย ขอประทานอนุญาตที่จะตั้งไป
 ถวายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ให้ท่านอ่านทราบความ ทรงเนรงวดด้วย

เห็นด้วยขลุ่ยของอุตราภคณาจารย์คนหนึ่ง ทนคงกว่าคนแคเป็นหมามาก
เครื่องประ โคมแตรร้องเพลงเชือกเดี่ยวว่าไพเราะอย่างยิ่งแน่ กงสดนึ่ง
เบรนาเนอว แกนเคยาเกด้ากระหม่อมไปฟังชอกัน จะเป็นทวดข้อด้มด้น
นหรือมิไรก็จาไมไต่เดี่ยวแฉก ไมใช่เป็นเวลาที่เขามั่งงานอะไร แก้ว
ตามใครคนหนึ่งว่าเป็นคนกตัญญูไปตักให้ฟังเฉยๆ ฟังรู้สึกขนพองดุ้งของ
เกด้า มนคงก๊กของเป็ดยนเดี่ยวไปไต่ต่าง ๆ แต่ไม่ได้ประกอบด้วยร้อง
ขลุ่ยเพียงคนเดียว

ระบบที่ ๒ ดั่งหนังสือพิมพ์ตักไปเป็นภาคผนวกในเรื่องตั้งตั้งช-
ราชนน

ระบบที่ ๓ ดั่งวันที่ ๒๖ เมษายน รายคดีเชิญเข้าไป ครบออก
ด้วยเรื่องรายคดีโต้งงานทำแล้ว เกด้ากระหม่อมยินดีด้วยมาก รู้สึกว่า
พ้นทุกข์ไป

ระบบที่ ๔ ดั่งวันที่ ๒๖ เมษายน รายคดีเชิญเข้าไปเหมือนกัน
ได้เขียนตอบถวายมาแล้ว

ระบบที่ ๕ ดั่งวันที่ ๒๗ เมษายน ครบเดาถึงเรื่องทอจารย์ชวาง
ฝรั่งเขาจะมาตรวจทางเดินของชาวอินเดย ที่เขามาขังประเทศรามัญ
ดยามแตรเขมรแค โบริานกาด แตรทรงฉิมฉิมในเรือสำเภาอินท โดย
พระดำริ ในการทอจารย์ฝรั่งเขาจะมาตรวจถนนเป็นการคมประ โยชน
ยิ่งแน่ไม่ดังด้อยเลย แต่เรือสำเภาอินทถนนเห็นจะถวายความเห็นโดยยาก
เพราะรุ่มออย เกด้าตั้งเกตเห็นในเมืองไทย เมืองเขมร ปรางภูมิสถานที
เคารพของโบริานอยู่ ๕ อย่าง คือ สถานพระพุทธรูปแบบมหายาน สถาน
พระนารายณ์ สถานพระอิศวร และสถานพระพุทธรูปแบบคันยาน ตาม

เป็นของพระราชทานโดยจำเพาะกิจ ไม่ใช่เป็นเครื่องแบบสำหรับเจ้านาย
 ที่ให้คิดได้เองได้ทุกคนอย่างเครื่องแบบในทูลถวญ เจ้านายชั้นราชว-
 วงศ์ทรงฉลองพระองค์อย่างเจ้านมในรูปถ่ายพิมพ์ เกด้ากระหม่อมกนกโค
 เหมือนกัน และได้ดูตลับในหนังสือเฉลิมพระยศเจ้านายแพน่อนแวดด้วย
 แด่ขุนนางนี้ไม่ได้เคย ครั้นแนะนำให้ไปกันรูปในหอพระธมุดสำหรับ
 พระนคร เกด้าเขาเปลี่ยนชื่อเป็นหอธมุดสำหรับชาติ จักการควบคุม
 กวดขัน ใครจะเข้าไปดูอะไรก็ขออนุญาต เมื่อใดที่ขออนุญาตแล้ว
 จึงจะเข้าดูได้ นี้ก็ว่าไม่จำเป็นต้องเข้าไปดู เกด้ารับดูข้างนอกก็ไม่ได้
 จึงไปถามหาพระยามหาเนกมันด้อมตามก ได้ความที่เกด้า ว่าเดื่อกรม
 นนเป็นของพระราชทานแต่ดวงคนกเป็นมู โหญแตรทไปรด ดูเหมือนจะ
 มีเรด้อยในพวกพานทอง ไม่ใช่คิดได้กันเองได้ทั่วไป นานี้สำหรับ
 กับเดื่อนนไซ้ผ้ามองมั่ง โงงกระเบนดัดเดียวกับเดื่อ แต่เจ้านายทรงพระ
 ภูษาธื่ออะไรก็ได้ ผาสดเล็ก ไซ้เข็มขัดสายหนังหนังทองเหลืองมตราพระ
 เกด้าคาคนอกเดื่อแทน คนกไม่ได้พระราชทานเดื่ออะไรเดื่อผาธาอคาม
 ปกคี่ด้อม เกด้ากระหม่อมกนมาโคคนหนึ่ง คือพระยาโหรา (เดื่อน)
 ได้เดื่อมีกแบบฉลองพระองค์เจ้านายนม แต่เป็นแพรชาว พระยามหา-
 เนกมันกรบรองว้างจริง และเจ้าพระยาศรีสุนทร (พัก) ก็ได้เดื่อแพรชาว
 อย่างนมคด้วยเหมือนกัน แด่ขงนิกได้ออกจากทหารมหาดเล็กกนึ่งมาด้อม
 เดื่อเดื่อคคามเหต่า อักดาโหมพระยามหาเนกมันบรองว้างแบบด้อมกหว้า
 ธมุดแบบตายที่ประทานอนเกิด หึงมารยาตรกับหึงโหดได้นำ
 ไปให้กนในอนก ๒๘ นนแวด มีเช่นชอหาดาน ๆ กนเป็นแวด ก็ใจเหื่อ
 เกิน ขอบพระเศพระคุณแวดขอบใจหาดาน ๆ หมดทกน อนมผาพระ

บาททรงพระเมตตาเป็นผู้นำ งานอันเกิดได้ทำสำเร็จไปโดยเรียบร้อย แต่
ว่าทำการเพียงเล็กน้อย มีแต่เพียงพระเท่านั้น การเดียงดำของคณท่าน
ผู้มคณกเคยทำจนหยุดหมด ผู้มาเยี่ยมเยียนทนมมาบ้างแต่เล็กน้อย ไม่
สู้สามโค

เมื่อเขียนมาถึงเพียงนี้ พอดีได้รับฉายพระหัตถ์ออก ฉะบับทรงเป็น
ฉะบับที่ ๘ ลงวันที่ ๖ เดือน กรกฎาคม ครั้นตอบเรื่องแจ้งงานคชอุทิศคณทวยแดง
ยังมีเรื่องค้างอยู่ทศกราชทุกออก แต่ขอประทานกราบทูลในภายหลัง
ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

x x x

บ้านจินนามอน ปันง

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถมเด็จพระนริศร ๑

หม่อมฉันได้รับฉายพระหัตถ์ฉะบับลงวันที่ ๘ พฤษภาคม มีความ
ยินดีมาก โดยฉะเพาะที่ทรงรับและรับแจ้งเรื่องเฉียดอนคณรัชกาลที่ ๕
มาให้ทราบ เป็นความรู้ใหม่แก่หม่อมฉันกมอยู่บ้างขอ แด่ทนมเด็จพระ
แดงกม จึงขอประ โยชน์แก่หม่อมฉันมาก

มีขอทศทุก ประกษาในเรื่องทรงนคชไปอีกเรื่อง ๓ คือเรื่อง
ห่อพระบรมรูปพระเจ้าอยู่หัวทง & รัชกาล ซึ่งปรากฏว่าเริ่มทำหุ้
มาแต่บัดมระเด็จ พ.ศ. ๒๔๑๒ แต่มาห่อเมื่อมระแม บัญหาว่าทรง
พระราชปรารภอย่างไรจึงให้ห่อพระบรมรูปทง & องคณ เพราะ

ประเพณีโบราณ การสร้างพระรูปพระเจ้าแผ่นดินเป็นอนุสรณ์ ทำแต่
 ในพระพุทธรูปหรือเทวรูป พงมาสร้างเป็นรูปมนุษย์ธรรมดา หม่อม
 งามกตกนคนเกาเจอน เห็นจากความกตทจะสร้างพระบรมรูป & พระองค์
 นน อาจจะไม่ทราบแต่เมื่อรัชกาลที่ ๕ ค่อยในรัชกาลนั้นได้พระรูป
 พระเจ้าแผ่นดินในข โยไปเป็นรูปหล่อถวายมาเป็นบรรณาการบ้าง เป็น
 รูปปั้นระบายดีเช่นทมิอยู่ในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์บ้าง ความ
 นิยมพระรูปพระเจ้าแผ่นดินทำเป็นรูปหล่อหรือรูปปั้นจะเกิดขึ้นในสมัย
 นั้น มีพระบรมรูปของทุกพระองค์เป็นฝีมือฝรั่ง หอพักใหญ่ของ
 ดุสิตราวกศอก ๓ อยู่ในของหลวงองค์ ๓ (เข้าใจว่าท่านคงเคยทอด
 พระเนตรเห็นแต่ยังทรงจำได้ พระบรมรูปองค์ที่วางตรงกลางของพระองค์
 เบ็ดพระอุระ พระภูษาใจ และทรงพระมาดาดักอก เหมือนพระบรมรูป
 ฉายาดกษณทฉายด้วยกนกบัลลังก์พระเทพรัตนทร คือเหมือนทแบบ
 แต่พระบรมรูปปลัดกัม) หม่อมฉันตั้งนุษฐานว่ามรับสั่งให้ตั้งหรือจะ
 มีใครตั้งพระบรมรูปฉายาดกษณของกันออกไป ให้ฝรั่งจัดทำพระบรม
 รูปหล่อ ช่างฝรั่งมีแต่รูปฉายาดกษณ ไม่รู้พระรูปโฉมพระหนก จึง
 กัดทำตามแบบฝรั่ง รูปพระองค์ของมทอนมกตามเนื้อเป็นฝรั่ง ผิดเพี้ยน
 ห่างไกลจากพระรูปโฉมที่จริง คงเป็นเมื่อใดทอดพระเนตรเห็นพระบรม
 รูปของกันน ทูตกระหม่อมไม่พอพระหฤทัย จึงดำรัสสั่งให้ปั้นพระบรมรูป
 เท่าพระองค์ (ที่อยู่ในเวไชยน์ควิเชียรปราสาท เมืองเพชรบุรีเดิวน)
 ฐนใหม่ ช่างปั้นจะได้ดูพระบรมรูปที่ฝรั่งทำเข้ามา จึงปั้นทรงพระมาดา
 ดักอกอย่างเดียวกัน หม่อมฉันเห็นว่าเมื่อพระบรมรูปของกันนชนแล้ว
 บางที่ทูตกระหม่อมจะได้ทรงปรารภที่จะหล่อพระบรมรูปพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลก่อน ๆ และได้ทรงแต่งตั้งพระราชปราชญ์ไว้แก่สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวง พอเสด็จราชยังใต้ลงมณฑลการเรืองหล่อพระบรมรูป
 แต่ในปีมะเด็ง มีฉนวนกเป็นพระราชดำริขึ้นใหม่ ขึ้นโดยตามแบบอย่าง
 ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระพุทธรูป
 สุภาพโลกและพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวในภาคใต้ แต่ทรงนมพระบรมรูปพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยแล้ว และด้วยนิยมอย่างฝรั่งจึงให้ทำ
 พระบรมรูปหล่อทอง & พระทองคำขึ้นในเรือปั้นพระบรมรูปเท่า
 พระองค์ทุกกระหม่อมนั้น หม่อมฉันเคยได้ยินว่าช่างเขียนที่หลวง
 กัดมาพักตร์ และเจ้าเนตร กัดด้วยไม้ ช่างเคลือบเขียนที่หลวงพระนคร
 กัดด้วยแก้ว หลวงกัดมาพักตร์คนนั้นท่านทรงทราบชื่อเต็มหรือไม่ หรือ
 ถ้าไม่ไรหลวงกัดมาพักตร์ ใครเป็นคนปั้นทรงทราบหรือไม่

กถามรรคที่จารึกอยู่ในจดหมายเหตุฉบับพระอภัยมณี พระองค์
 ทัญชยาภา ๑ มหาหม่อมฉันเมื่อครั้งที่ ๑๑ บอกล่า เมื่อถึงสองสามวัน
 มาแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑ ประชวรโรคพระโลหิตแดงจนพระเศียร
 แแรงเกินไปและพระทนต์ขึ้นมากด้วยพักหนึ่ง แต่หม่อมฉันแก้ไขด้วย
 กายจนแล้ว มีเรื่องปริศนากะหม่อมฉันจะพูดอยู่เรื่อง ๑ ไฉน
 มาตามแต่แค้นใจนี้ ก็ตามคดีของไทยเราเข้าใจว่าธรรมเนียมของ
 คนประเทศนั้น ๆ จึงออกศอกครั้ง ๑ และไม่มีกำหนดฤดูแน่นอนว่าจะ
 ออกเมื่อใด เพราะฉนั้นตอกประตูบ้านวันไหนก็ออกจนกว่าเบงจตุ
 เรียกว่า "ฤกษ์ศอกประตู" กทมเมืองขึ้นหนึ่งสองข้างถนนเขาปลุกตี
 ประตูไว้ช้านานคนคนใหญ่โตชายชื่อยาวกับ คางแต่หม่อมฉันมาอยู่
 บ้างก็เห็นตอกประตูบ้านนับครั้งไม่ถ้วน เกือบจะว่า ๑ วันเป็นบ้านครั้ง

หนึ่ง มนุษย์บนตัวเบนทเกาะหรืออยู่ในดงโลกซึ่งถูกคุกกับในเมืองเรา
 อย่างไรอย่างหนึ่ง จึงมานบขยกว่าที่เราเข้าใจ คือประหลาดอยู่ เรื่องที่
 เตรียมอาหารทุกอย่างแต่เดิมอยู่ตาม กรมเมื่อเมื่อนานที่ ๓๐ น. หม่อม
 ฉันทไตรภพจากหมายหลวงบริบาลประภทกถระบบ ๐ "เซอ" ปรัชชาความรู
 ของหม่อมฉันทไตรภพค่างศำคร ความในจกทหมายนั้นอ่านดูเห็นเป็น
 เรื่องพิสดารกช เห็นควรจะก่ตั้งมาถวายได้ จึงได้ก่ตั้งในจกทหมาย
 ระบบบดวบ

"บนเมอญม้งงานเกี่ยวแกทางพพชภณทตถานมากจริง ๆ เดีย
 ควบ แต่มีโรงงานของพพชภณทต เป็นงานขงกรม คือกรมคือปากท
 ไทรบขนมคจากกระทรวงกรมการให้ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศำคร
 ขนแบบโรงเรียนอาชีพ คือโรงเรียนจะสร้าง (บึงหน้าโรงราชท)
 ที่ตั้งนามสร้างเห็นพระที่นั่งพุทธโศกขรรย ทรงหน้าพระที่นั่งมังกดาภิเชก
 ออกไป โรงฝึกซ้อมละครจะสร้างขน (มีใต้โกมมคก) ที่ตั้งนาม
 ทนบับระวางโรงราชทกับพระที่นั่งอศร ๑ แต่ระวางโรงเรียนยังสร้าง
 ไม่ได้วัน ให้อาศยพระที่นั่งอศเรศ ๑ เป็นโรงเรียนชงครวก่อน
 โรงเรือข้างด่าง (คือโรงรถเคม) เป็นชั้นประถม ชั้นบนพระที่นั่ง
 อศเรศ ๑ เป็นชั้นมัธยม คอง (เด็กของพพชภณทต ๑) เขาของทจค
 ตั้งแตงงไวไป (ชกรชน) แทรกทชน ๆ ชงครว ให้เขาคำดาดำราญ
 มขมาคยบนทคชอมชงครว คองททำแวกแตะไธ้ฝำฝำนให้ เวदान
 รมภกเรียน (ซึ่งดำคญว่าคะไธ้เงินเคชนหรือเบยเคชง) ไธ้มากแธว
 โรงเรียนจะเบ็ดในแเทว ๆ น

เรื่องราชการว่าจะไม่กราบทอดให้ทราบใ้ฝ่าพระบาท ก็ชดไม่ได้
 แต่บางเรื่องททองควยเสธ ๑ จะจะเป็นราชาทพพชภณทต คือกระทรวง

มหาศไทยได้ยกเอกธำมรงค์ ๆ ของกระทรวง ซึ่งมีอายุคง ๒๐ ปีแล้ว
 ทั้งหมดให้แก่หอพระสมุดฯ (ซึ่งทรงอนุโมทนาด้วย แต่) หอพระสมุดฯ
 ไม่มีที่จะเก็บ แต่เป็นของดีเหลือเกินจะไม่รับก็ไม่ได้ จึงตกลงรับ ต้อง
 ย้ายหนังสือในคลัง (ที่ห้องหอพระสมุดฯ) ทั้งหมดมาฝากในพิพิธภัณฑ
 สถาน ๆ คือที่คลังนายสุค (ริมพระที่นั่งศิวโมกชฯ) บ้าง โรงราชรถ
 บ้าง เป็นอันต้องปิดโรงราชรถ (ลดประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถาน)
 ค่อยไปคิดจะสร้างคลังเก็บหนังสือให้ใหญ่พอเก็บหนังสือทั้งหมดได้ จะ
 สร้างที่โรงช้าง (ช้างเขาย้ายไปสวนดุสิตหมดแล้ว) นึกด้วยเกล้าฯ
 ว่าคงเป็นชาติ (ถ้าหากได้เงินจากกระทรวงพระคลังฯ ตามโครงการ โดย
 ง่ายแฉะโดยเร็ว) ค่อยจากชาติหอพระสมุดฯ ได้รับหนังสือภาษา
 ดั้งเดิมและมคธของกรมพระจันทบุรีเมื่อปลายปีก่อน

ในการที่กรมไต้มีโรงเรียนสอน การสอนตกมาถึงเจ้าพระพุทธรเจ้า
 ๒ อย่าง คือจารึกประเพณีไทยอย่าง ๓ มหกรรมอย่าง ๓ ซึ่ง (ควรจะ)
 รู้จักข้อคดี (ยิ่งกว่า) ชูบ้าง จึงใคร่จะขอพระเมตตา (ทรงแต่ง
 อนุทกทงไปรษณียมา) ประทานหลักของการสอนวิชา ๒ อย่าง
 (ทรงดองเตา) จะสอนอย่างไรดี สำหรับจารึกประเพณี เจ้าพระ
 พุทธรเจ้าคิดใจว่าจะบัน (ความคามรู้เห็น) ออกเป็น ๓ ตอน ตอนที่ ๑
 ประเพณีดงนคว คือบตงแต่เกิด โคนम्मไฟ โคนจุก แต่งงาน คาย
 ทาศพ ตอนที่ ๒ ประเพณีทเถยวแก่คำดนามี บวชเนม บวชพระ ทำ
 วิหาร นามะ เจ้าพระษา ออกพระษา แฉะเทศกาดไหว้พระเป็นคัม
 ตอนที่ ๓ ประเพณีทเถยวแก่ชาติ คือพระราชพิธีต่าง ๆ สดด้วยเกล้าฯ
 จะวางหลักอย่างนี้ (เป็นโครงการตามทนกได้ แต่ยังไม่รู้ว่าจะทำ

อย่างไรให้สำเร็จได้) จึงส่งมาเพื่อขอพระเมตตาแนะนำและทรงชี้หนทาง
 ให้ต่อไป สำหรับมหกรรมคิดว่าจะจับเป็นอย่าง ๆ ไป คือ ๑. ระดม
 โขน หนัง หุ่น ดึก เป็นต้น ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเองก็ยังไม่ทราบว่าหา
 อะไรมาสอนได้สักเท่าไร เรื่องกอนหนังดึกจะ ใช้เป็นคุณสมบัติ
 ธรรมนิยมและพระราชนิพนธ์ ๓๒ เดือนทพมพแล้วชยมาก แต่เรื่องหนัง
 หนังดึกจะ ใช้เป็นคุณสมบัติ ไม่ใคร่จะมีเลย ททราวกศอกคานาานเรื่องระดม
 อีเหนาเดิม ๓ คำว่าเดิม ๓ เทาใหม่ หรือจะเป็นเพราะข้าพระพุทธเจ้า
 ยัง (ไม่ได้คิดไปถึงว่ามีคนด่าด่อนเข้ามาพุดกพด้านอยู่ในบริเวณพิช
 ภัณฑ์สถานทุก ๆ วันเช่นนั้น น่ากลัวจะเกิดโจรกรรมเพียงไร และยังไม่
 ได้คิดไปถึงว่ารวบรวมชายหนุ่มหญิงสาวมาไว้ในบริเวณเดียวกัน อาจ
 จะเกิดเหตุเชื่อมเดียวคือธรรมเพียงไร ทั้ง) ส่วนหนังดึกยังไม่ได้พบททรง
 แต่ง (เทรียม) ไว้ในทอื่น ๆ ตามระยประทานหนังดึกนั้น ๆ เพื่อใช้เป็น
 เครื่องมอศกวย จะเป็นพระกรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ "

หม่อมฉันคิดใคร่ทรงญูคุณุทจะคอยประการใด จึงตกตงนึ่งเดียว
 ไม่ชอบ แต่ก็นักตั้งสารทวดวงบริบาต ๆ อยุ่

ทวรมิศวรแล้วแต่จะ ไปรท

คำ ๑๖ ทรงพระกรุณา

ป.๑. เมื่อเขียนจากหมายจะบมนี้ส่งไปให้พิมพ์แล้ว นักชนได้ถง
 เหตุแห่งพระราชนิพนธ์ทหุดพระบรมรูป ๑ ซึ่งก็ได้ออกอย่าง ๑ หรือ
 จะแบบด้วยพระบรมรูปทุดกระหม่อมบนคางอยู่เมื่อดมรัชกาลท ๑ สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าทรงไปรท ๆ ให้ทำค้อมาจนแล้ว เมื่อนมพระบรมรูปน

แสดจงทรงปรารภที่จะสร้างเป็นพระบรมรูปหล่อทอง & อังกะ จะเป็นอย่าง
นคอกกระมัง

อนึ่ง ทูลไปในจดหมายว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ฯ ประชวร
ไปคราวหนึ่งนั้น พอลงจนเข้ารักษาพยาบาลเชยเจ็ดคามาที่ Clonmont Hall
กับพระองค์หญิงชากาฯ หม่อมฉันติดตามถึงการที่ประชวร ครั้นเดี๋ยว
เป็นด้วยพระโลหิตเค้นแรงนัก จึงแถมรับเบองบนตั้งทูตมา ที่พระ
ชากาฯ ภายรับทูลถวายประจวบบริดส์ดวงแตก พระโลหิตคกมาก ชากาฯ
พระโลหิตแถมรับเบองบนก็ลอย แต่พระทกษย์ยังตั้งอยู่ไม่เป็นปกติ เชย
ครั้นชอกช้ำมาบังคม.

ตร.

x x x

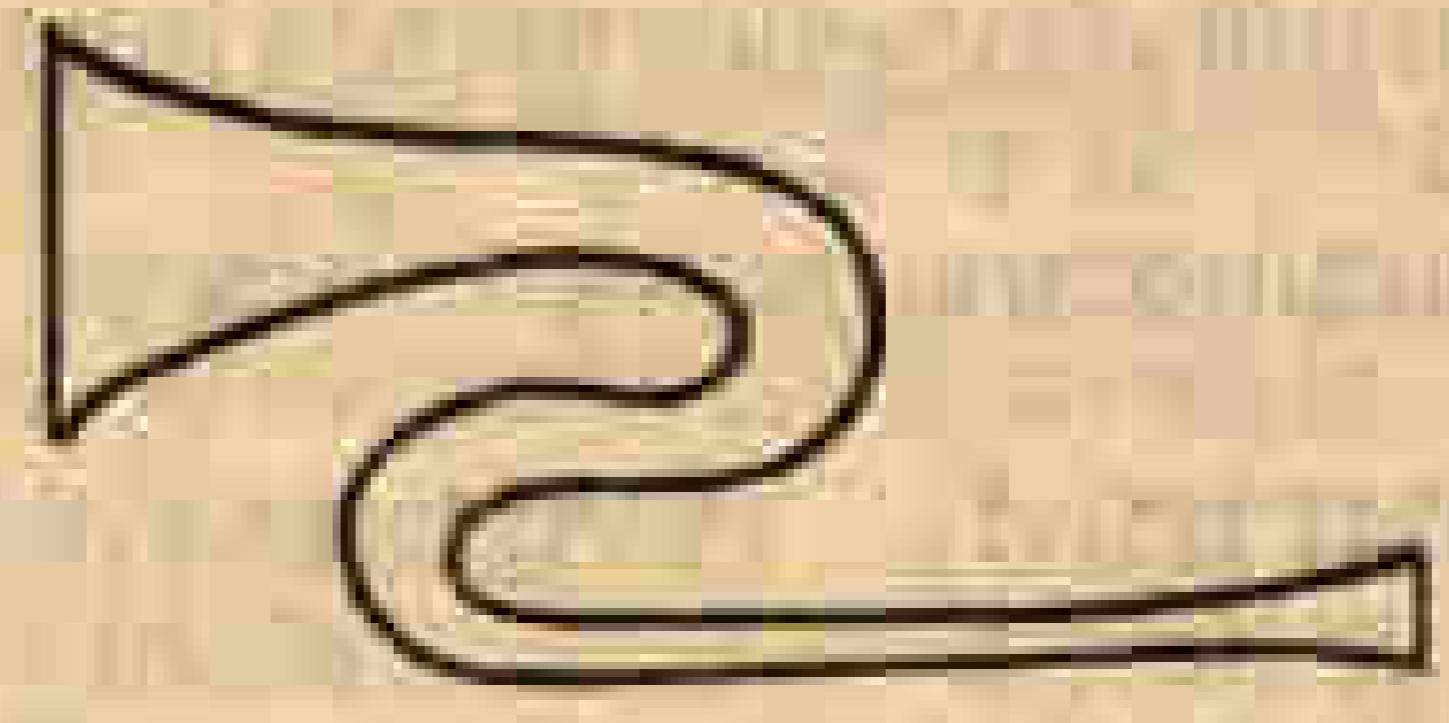
คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๒๘

กราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ฯ ทราบฝ่าพระบาท
เกล้ากระหม่อมเชยพหนึ่งดอกราบทูลคอบถวายพระหัตถ์ ซึ่งลงวัน
ที่ ๑๒ ยังไม่ชอกช้ำใจ ในเรื่องทูลครัดเดาถึงไปทูลพระเนตรแก่พระ
ชนชกมารอกตรงทงนมน ท้าโทนิกไปถึงระเบงงาน ไถ่กันค้เขาไกรธาด
คองทเวาเรยกว่าพระกาณนหาไซไม่ ทนแทเป็นพระชนชกมารเพราะชนกยง
แแต่พระชนชกมารนมนกาเนตจากพระคัง เป็นผู้ทรงศักคเด็คในการรบ
มารคทพกษครยรอยเอตเจตพระนควมให้ชนไปไกรธาดนมน สมค้วยเหตุ
ผลหมคทกชอย่าง แแต่พวกตาคษครยรอยเอตเจตพระนควมแจะไปไกรธาด
ท้าไม ในคัารองมอว "รคแกวชานเอยจะไปไกรธาด" เป็นความจ้จะ
ไปตามท้าย้หญิง นิกานเรองมยงไมเคยพบเคยเห็นทโทนเดย

รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรป ๘ ปี เป็นการพักผ่อนความโง่เขลา
ของเกล้ากระหม่อมไปโตอย่างใหญ่หลวงทีเดียว เกล้ากระหม่อม

เคยเห็นรูปเขียน ๆ แกรรูปดังนี้ →
มาเขื่อนมาก แต่เข้าใจเสียว่าคงใจ
จะเขียนแต่ฝรั่ง แต่เขียนไม่ถูก เพิ่ง

จะมาทราบจากแท่นแท่นแรก มีรูปเรณูนี่จริง ๆ ที่ใจอย่างขึงที่โต
ความร้อนนึ่ง ยังไม่ประสงค์ต่อไป ขยากทราบชื่อว่าเราเรียกอะไร
ถ้ามีโอกาสได้ทรงพบปะศพรากหมณใจตักคนนั้นแล้ว โปรดตรัสถาม
แก่ตัวด้วย

ศพรากหมณใจตักถวายกระแจะให้ทรงเจิมเขงนง เป็นกรยา
ขออำนาจขอมพ้อมมาทางไทยเสียแล้ว แบบของเขาเห็นจริตของพรากหมณ
เจิมถวาย เช่นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงเสด็จเมอเสด็จ
ไปเมืองดงกา พอเสด็จชนททาเวอมคนมากขอรับเสด็จหรือมากขอรับอยู่
ด้นต้น มีศพรากหมณคนหนึ่งตรงเข้ามาเฝ้า แด่เกล้าบกระแจะมาใน
มือไม่ทันทรงสังเกต ไม่บอกแต่กำลังบอะไร พอถึงพระองค์ก็เจม
พระพักตร์ขอรับด้วยไม้ทนมุพระองค์ ทรงตรัสถาม แต่จาท้องนงโดย
ความโดย

ในการรับเสด็จศตกรมนน มีอนต์เตมตเกิดชอนพอด ด้วยเกล้า
กระหม่อมไปหาพระยามทานิเวศน์ที่บ้านไม่พบ เขาบอกจำไปสโมสร์ คือ
สโมสร์ Y.M.C.A. อยู่ที่นอกคือป่าสาร ใกล้บ้านพระยามทานิเวศน์ถัก
ยัดบหรือตามด้นกาดเท่านั้น เกล้ากระหม่อมจึงตามไปหาที่สโมสร์
ด้นทากันด้วยไม้ทนมกว่าจะมีเหตุผูกพันประการใดเลย แต่ที่ขมาอีก

ตามวัน ไตรบทหนึ่งคือฝรั่งดงชื่อมดเคี้ยวชื่อหมอนามัน อ่างด้วยใจมากที่
 เด็ดเข้าไปเขียนด โมดร์ไม่ได้เข้า เขากลับเดี่ยก่อนคอกอากาศไม่กินน้ำ เขามี
 ความยินดีเป็นอันมากททรวงไม้พระทัยในด โมดร์ของเขา คราวที่เด็ดเข้าไป
 เขียนแฉ้วนเป็นแต่การไปรเวศ เขาอยากไห้เด็ดไปอีกครั้งหนึ่งเป็น
 ทางราชการ เขาจะรับของให้ส่งมอบแก่พระเกียรติยศ เป็นการเบิก
 ด โมดร์ Y M C A เกด่ากระหม่อมตกลใจฉันสติ นำคตไปปรึกษาองค์
 ชาทศย์ เพราะเขยเขาใจในทางฝรั่งนงค้ำ เขอรับว่าไม่เป็นไร เขาจะ
 ไปพูดโกตเกิดขอร้องบักขมดเคี้ยวชื่อหมอนามัน

เรื่อง เกร-ตาเถร-นพพรอมที่จะกราบทูลได้แจ้ง ได้เรียนถาม
 สมเด็จพระวันรัตน์ ท่านบอกได้กินคาคคหมาย ท่านบอกว่าเป็นพวกครึ่ง
 พระครึ่งเถร ชาศัยจคตอยู่ตามค้ำตามูรหน้า โปดถหลัง โปดถพระระเมียง
 หรือพระเพงอะโรคามแต่จะหาได้ โดยมากพวงพระสงฆ์ ขอนาแฉะอาหาร
 เหลือไปบริโภค ทำการไห้แกวคตไห้แก่พระสงฆ์ตามใจฉันคกร คัดนน
 ไม่ปรากฏว่าคตอย่างไ้อากเขมคัดฉับ คัดแปด คัดห้า หรือไม้คต
 คัดเดี่ยก็ได้ การนุ่งห่มนนไ้อาหาเหลือคตตามแต่จะหาได้ ฉางคนกนึ่งแต่
 ฉาชาบหรือฉะบงเท่านั้น ฉางคนกนฉาหพาคค้ำอย่างทเรียกฉาพาคคฉาฉา
 ฉางคนกนไ้อรฉอวกรของเหมือนพระสงฆ์ ความประพฤคฉางคนกคคค
 เห็นเหมือนพระภิกษุ มีคนเศารพนบถอกน ทประพฤคฉอวทรานมฉับ
 กญุราเขมคต นมคนนบถอกน ตามทานฉาทานคตเห็นเองหรือโดยน
 ค้ำบอกเลามา ทานคตบฉาได้เห็นเองทคตคต แต่คตนมมาก นทจค
 ฉะระเกศเขมมากกวาทจคตคต

ตามทานฉา ทาเถรเขมคาคค ทาไมฉงเขามาใช้เรียกพวกน ทาน
 ฉากไม้ทราบ แต่ทานผู้ใหญ่ทานปรบใจฉาเป็นพวง "ฉฉาฉาท" ซึ่ง

นี่มาในพระบาท แปลว่าพวกกินเดน เกดถ้ากระหม่อมมกดมมาบ้านกักพิตก
 คิกขนาธิบดีของจิดเคอรัค พบแปลว่า ผู้กินอาหารเหตือ ไม่ได้ความรู้
 ะไรมากจนไปอีกเคย ครอบงุมแรงจมาทาดามควาได้พบกักพิตกธาธา
 บ้างหรือไม๊ แก่ว่ามีดมไปไน้นิทานขรรนบท เป็นพวกเทยทำดามกอะไร
 ค้าง ๆ ตามแก่วาทเป็นนกกบวชหรือมิใช่ แกบอกว่ามีแน่ ไม่เหมือน
 พวคนิครนถแะฮาซิงก นพเบนนกกบวชแน่ แต่พวกกิดธาธาทนนเบน
 คนทมิบามเรอณ มีบุตรภรรยาชุกก่อนกมิ แด้วตั้งทิ้งไปถือเอาเพศ
 กิดธาธาธา ถ้าพงตามนคูกนาคจะเบนนกกบวช แต่ประพฤตจามกหนัก มี
 โกงอยู่ในนินมาก เกดถ้ากระหม่อมจงดองคณคิกขนาธิบดีคฤศรองไมเหนย
 จิดเดียมตั้งดอบคู้ ได้ความยาวชอกไปอีกทน้อยว่า "จิดชธ" แปลว่าทอิน
 คนนำเครื่องเช่นไปเช่นเทวดาทหรือผู้ญาติ "จิดชธาศ" คนกินเครื่องเช่น
 วมเหตืออยู่ เกดถ้ากระหม่อมมานักคู้ เห็นจาจะโตแกทฝรั่งเรียกว่า
 Mendicant พบไน้นิทานอินเดียนแพรีเคอ แม็กกษุศิษย์พระพุทธรเจ้า
 กิดงได้ประพฤตมาเช่นเคยกณน เมอมนคเคยน พระพุทธรเจ้าจงทรง
 มัญญคฤศกรายทให้รบประเคนชน

เหตุทพวกคาเดรถือคึดไมมีกำหนดเหมือนพวกยายช้ การนุ่งห่ม
 กไม่มีระเบียบว่านุ่งอย่างไร นตจจากจาตาเถรใช้ผ้าเหตืออง ยายช้ใช้
 ผ้าขาว แด้วกชาศียงคเบนทอยู่เหมือนกัน แด่มนตั้งยดามกเหมือนกัน
 คาเดรเป็นราช ยายช้แบมหญง จึงมณฑานคาเดรกับยายช้ตั้งมคณกันทำ
 ดามกอยู่เป็นอันมาก คาเดรมีรูปเป็นภิกษุ แต่ไมมีคึดเท่าภิกษุ แดะแก
 เกินแฉว ในกฎหมายท้านจึงวางใจในระหว่างภิกษุกับแฉว ใช้คำคึดกัน

ว่าพระภิกษุสงฆ์เกรงแต่ เป็นการประหัตประคตค่าแถมเป็นค่าตี ทำไม
 จงเอาเขาเรียกเป็นชื่อพวกตามกัน แลด้วยมีประหัตค่อไปอีก ทภกษ
 ผู้ครองอรักรณเรียกวงฉันท์ ซึ่งมาแต่คำมอญเป็นคำค้เหมือนกัน ในการ
 ทเอาค่าแถมมาเรียกเป็นชื่อคนตามกัน ทุดระหม่อมทรงรู้อีกเคอตรอน
 พระทัย จงทรงบัญญัติให้เขียนเป็น "เกณ" ซึ่งภาษาข่าอแปลว่าชะ โมย
 อยู่ข้างจะเกินเหมาะ ไปสักหน่อย

ถ้าจะปรับคนทมิศร์ทขามาตาเขาเป็นพวกพุทธบริษัท ภิกษุสงฆ์ก็
 ได้แก่งมณ เณรก็ได้แก่งามเณร คาปะชาว (คือชายนุ่งขาว) ได้แก
 ยมาธก ขายชโคแก่อุบาธิกา ส่วนคาเถรนั้นขาว ขยับไปข้างจะเบ
 ดกเพศ ทเกิดเห็นจะมาได้สองทาง คือบวชเป็นเณรแล้วไม่บวชเป็นพระ
 เมือชายครบ และไม่ได้กันนออย่างหนึ่ง หรือบวชเป็นพระแล้วประพฤคค
 เหวดโหวงเลือนลงเป็นเณร เช่นเสภาเรื่องเณรดัง ซึ่งพระยาศร์สุนทร
 โฉหาร (น้อย) แต่งไว้พนั้นอีกอย่างหนึ่ง ชาวบ้านจะมาก้อเขาเพศเป็น
 คาเถรเห็นจะไม่มี เจ้าพระฝางและฐานารของท่านนั้นไม่ใช่อื่น คือพวก
 คาเถรนทเคยว พวกคาเถรอยู่ในฐานที่ประพฤคคผิดกฎหมาย เมือการ
 บริหารพระศาสนาเซมงวดคเขาจคงคองคูนัยหายไป คงมีอยู่ไม่ได้ พักทอง
 แกลงบวช คงเป็นพักทองแกลงบวชเณร เพราะมีดกษณเป็นดีเหอของคูกับ
 กถวยบวชชซึ่งมดกษณเป็นดีชาว

คงมีคกรแต่จแต่จะ ไปรค

พร

บ้านจีนมามอน ปีนัง

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘

ทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

หม่อมฉันได้รบถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม เรื่อง
 เสนอทูลทวงพยานฉบับ ได้ความจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเจ้าเงาะ
 มากกตัญญู ถ้าจะลงอธิบายในอภิธาน น่าจะกล่าวถึง "คนกินเดน"
 หรือ "คนอาศัยเดนผอมแดงขง" มอธิบายคือไปว่า ผู้ซึ่งจะบวชเป็น
 พระหรือเป็นเณรไม่ได้ จะเลี้ยงตัวเองเป็นขออาศัยก็ไม่ได้ จึงไม่เป็น
 กนิชาทหารเหตของพระณีนั่งหมัดด้วยมาซึ่งพระไม่ไซ้แล้ว แลอาศัยทวง
 ไม่มีใครอยู่ในวัด ก็คือไปตั้งชื่อของเณรว่าจะท้ออย่างไร เห็นจะ
 ท้อชื่อ ๑๐ อย่างตามธรรมเนียมเอง ถ้าท้อชื่อ ๘ ก็เป็นขออาศัย ถ้าท้อชื่อ ๕
 ก็เป็นคฤหัสถ์ไม่เป็นเณร แต่ก็คงเข้ามาตามไปอย่างนั้นเอง เพราะมี
 บวชเพียงแต่ดวงศีลธรรม เณรจึงเป็นท้ออย่างในเรื่องนี้ท่านว่ามักทำตาม
 ต่างๆ มีความสงสัยเกิดขึ้นขอหนึ่งไม่ทราบว่าจะสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะ
 ได้หรือไม่ จำบวชเณรนั้นทำอย่างไร เคยเห็นตัวอย่างแต่ภิกษุต้อง
 ครุภักดีจะคงอยู่เป็นพระไม่ได้ แต่ไม่อยากเป็นคฤหัสถ์ อาจบวชเป็น
 ดำเณร เช่นดำเณรอนทอจขบธรรมเนียมเก่า แต่กรณีเช่น "เถรธังบาง
 กระระ บวชเป็นพระแดงเดือนลงเป็นเณร" นั้นจะเดือนด้วยอาการอย่างไร
 หรือมีธรรมเนียมตามคฤหัสถ์ปรารถนาจะบวชเป็นเณร จะทำอย่างไรจึงจะ
 เป็นเณรได้ ขอนหม่อมฉันขอถวายเป็นปัญหาเพิ่มเติม

พุดถึงเรื่องเณร ได้ขอถามสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทำให้หนักอกกตัญญู
 ได้ข่าวในหนังสือพิมพ์ว่าผู้กราบเข้าไปถึง โรงกระษาปณ์ทำอิฐศาลา

ตั้งค้น ๆ ถ้าเป็นความจริง คการปกครองหุดหอดมมาก เกรงท่านจะ
 ได้ความรำคาญ ทรงทราบหรือไม่ว่าทรงมนแบบอย่างไร
 เมื่อเขียนหนังสือหมอมฉนจนกลงหนังสือเรื่อง ๓ ซึ่งหมอม
 ฉนได้แต่งให้ทยพระสมุด ๆ พิมพ์นามมาแล้ว ดูเหมือนเรียกว่า "คำ
 นานเด็กบ่อนเบย" เห็นจะรวมอยู่ในพวกประชุมพงศาวดาร ไม่รู้ท่าน
 ได้เคยทรงแล้วหรือยัง ถ้ายังไม่ทรงควรจะทรง เพราะมีเรื่องอะไรแปลก
 ในทางโบราณคดีอยู่ในหนังสือเรื่องนั้นหลายอย่าง ทรงก็เห็นจะไม่เสีย
 เวลาเปล่า

กตามรรคที่จะทอดกราชมมรายงานเรื่องหมอมฉน ไปเมืองไคเผงใน
 ซาณาเขตคแประระ เมื่อวันพุธ ๑๗ มิถุนนไปไคด้วยรถยนต์ระยะทาง
 ประมาณ ๕๐ ไมล์ กตบในอนเดยอนน ใช้เวลาราว ๘ ชั่วโมง เหตุ
 จะไปเมืองไคเผงมี ๒ อย่างชอบกตอยู่ อย่างที่ ๑ นนแบบเรื่องวาดก
 ชาติทนตอง ด้วยหมอมฉนได้เคยไปตามเด็กลงมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 ลงเมืองไคเผงครั้ง ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ครั้งนไปเรือชนบกทท
 Port Weld แดงชนรถไฟไปอกัดก ๒๐ นาทีลงเมืองไคเผง ไครถไฟ
 เป็นทนแรกในคราวน หนึ่ง และเมื่อไปลงเมืองไคเผงหมอมฉนแบบ
 Lord Programme ก็ไปแทรกมพดาคด้วยไมรถนฐาน กระบวรข้างใน
 กับกระบวรเด็คคขงเจ้าเมืองเราครบทง ๒ แห่งขยห่างกันเกินไป ข้าง
 ในอกชาวกตางฉน หมอมฉนเขคมาแคศรงน ทตองจะทำไปแทรกม
 ให้เด็คจทไหนตองไปคเด็ยเขงกอนทกกราวเวนแคท ไมสามารถจะไปไค
 คิงเบนคารามาจนคตอก เหตุอกอย่างทงนนเมอศก ๓ บีมานเราชค
 พระพุทธรูปฉมฤทชของ โบราณไคท ในแวง ซาณาเขตคแประระของค ๓
 ประควมกับเวดชาชคไคฐานพระพุทชรูปโบราณในแวงมณฑลทตอกกค ผู้
 จคการพพชณทตงถานเมืองแประเราเขคถานเราไปลงหมอมฉนทรา-

บันทิตยสภา จ้าจะเป็นฐานพระพุทธรูปองค์หนึ่งหรือ ได้ถ่ายรูป
 ฉายาดกษณตั้งส่งชมส่วนกันเห็นว่ามีใคร กวามจริงอยากจะไปดูพระพุทธรูป
 ของกันด้วย หม่อมฉันไปไม่ได้ใครรู้ หม่อมฉันเองก็ไม่รู้ว่าพระพุทธรูป
 ๓ องค์อยู่ที่ไหน ครึ่งไปขังที่สำนักคนเดินทางของรัฐบาล (ที่บ้านของเคียง
 กับ โยเซฟรถไฟที่สงขลา) ไปส่งให้ทำอาหารกลางวัน แล้วของนางคอย
 คนขับรถไปสืบตำแหน่งพิชชภัณฑ์ที่สถานี ขณะนั้นคนเดินทางคนหนึ่ง
 ผู้หญิงฝรั่งนางคอยยกถามเหมือนกันคน ๆ นั้นว่าเธอรู้จักกับเรา หม่อม
 ฉันเห็นว่าเธอเป็นผู้หญิงจึงออกปากทักท้วงถามว่าเธอยกกับเมืองไหน
 หรือมาจากไหน เธอตอบว่าเธอเป็นเยอรมันมาอยู่ที่สงขลาได้ ๒ ปี
 พึ่งมาเที่ยวในแคว้นมลายู หม่อมฉันถามว่าเธอเป็นเยอรมันชาวเมือง
 ไทโย เธอบอกว่าเธอเป็นชาวเมืองเบอร์ลิน หม่อมฉันบอกว่าหม่อมฉัน
 ก็เคยไปเมืองเบอร์ลินเมื่อ ๕ ปีมาแล้ว ไปเที่ยวที่บ้านเมืองชอไบ่นาน
 เธอตอบบอกว่าถึงชอไบ่นก็เข้าไปอีกเลย เพราะในประเทศเยอรมันเที่ยว
 นไม่เหมือนแต่ก่อน พวกฮัตเตอร์ที่มานอนในเวดานรายกาศนั้น ไม่เป็น
 ชกรรมและไม่มีเมตตาปราณี ไม่ชอบใครก็จับเอาไปกักขังตั้งโทษหรือ
 จับได้เดี๋ยวตามอำเภอใจ แล้วก็เคียนต่าง ๆ คือไปอีกมาก หม่อมฉันจึง
 เข้าใจว่าผู้หญิงคนนั้นเป็นจริง แต่จะชื่อเรียงเรียงไว้ก็ไม่ทราบ พอคน
 ขับรถมาบอกวารุแห่งพิชชภัณฑ์ที่สถานีแล้วก็ขับรถกลับไปพิชชภัณฑ์
 ที่สถานี ผู้หญิงจากการไม่อยู่ มีแต่เดรานุกการเป็นมลายูคน ๆ หนึ่งนั้น พุค
 ภาษาอังกฤษได้คล่อง แต่แรกไม่รู้จักหม่อมฉันว่าเป็นใคร แต่เห็นจะ
 ตั้งใจคิดว่าเธอเป็นสตรีไทยก็ออกมารับ หม่อมฉันเผื่อไปไม่ได้ห้ามไว้เสีย
 ก่อน คนขับรถไปกระซิบบอกฉันว่า " ราชยาเดียม " เดรานุกการคนนั้นไป
 ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

นมชมพูเออเฟอใหญ่ นำทางพาเที่ยวค จะครองค โทนกไรกูญแจหยับ
 ออกมาให้ค แด้วเด้าไทพุงว่าฝรั่งทเคยด้อด่างนกับหม่อมฉนนนเบน
 ธารวยของแก แกเคยไต่ยชอเตียงหม่อมฉนนมาแต่ครงนน พระ
 พทจรปองคทชคโตนนเบนป้างดตาดากดาวตงธ์ ชู่งราวธักศอก ๓ เบน
 ฌมอชมเคยแปบด้มัยคูปค ของเรานอม่เหมือน ของไนพพภณทตถาน
 นจคเบนหมวดทมูเรยบรอยค (ไม่เข้าไครออกไคร) เหมือนอยางทเวา
 เคยชคพพภณทตถานไนกรงเทพฯ เดยแต่ธถานทเดกนค คงคอยูราย
 คองยคเขยค แดะทตงพพภณทตถานคชยู่หางไทดตางธัญจรของ
 มหาชน คงไม่ไครม่ไครเห็น เจามชองคทเวาคอยยอมว่าไม่ธูไคอยาง ๓
 คอยเครองศิงด้างมัยคชนประวศศำงศร เรนชงานแเดะจกรทนนเบนคณ มี
 มากจนนำประหตคใจว่าชองประเททนนเทค ไคคงมามีชมชางปดาย
 แทอมมระดวยชงกวาชางเทมอ ไคย่นวาทอกเคอชคดเณเฟด ชอธนคว
 ฌุชานาญเรองกอนประวศศำงศร กาดงมาเทยวชคคณอยู่ไนแทอมมระดวย
 Resident Councillor เจาเมืองมึงบอกหม่อมฉนนว่าแคะมากงวณท๓๕
 น แดะจะมารชคคณทไนเกาะนค้ำบด ๓ ชย่นอกเขาพางเมืองธัก ๓๐ ไมธ
 บางทหม่อมฉนนจะไคศูวชชคคณเพราะเคยคูน กับคอกเคอชคดเณเฟด มา
 แดกกอนแดว

หม่อมฉนนทวงใจว่าพระองค ท่านกับทงคูน ไค แดะคตาททงปวง
 จะเบนธชดบายคชยู่ ไคย่นจากพวงกทมาจากรงเทพฯ ว่าทกรงเทพฯ
 บนรอยนจคเทดชเกน แดะทบนงนอากาศคไม่ธูชอนนค กตางคณคชนคค
 ชงคองหมฝากนทุกคณ.

กอวมคกรแด้จแด้จะ ปะภค
คัง ๒๖ กษณภค

ตำหนักปลายนีน กลองเตย

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระบรมราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ได้รับประทานทราบเกล้าฯ

ทุกประการแล้ว

ราชหม่อมเจ้านนทียาจรหม่นกับหม่อมเจ้าหญิงอู่ภาพเพรา-
พรณนน์ รูดักว่าเป็นการสมควรที่สุดแล้ว เพราะอยู่ใน โท โธน์เดียวกัน
เป็นความสะดวกทุกประการ

เรื่องคืนประทัดกับนางชอกคอกน้อย ๆ นั้น เห็นจะเป็นด้วยไต่ถามมาก
พอดพองทชอกมาเทียบนางชอกกลับไปบอกว่าจะจากกับนางชมนมาก ดัง
ที่จะเป็นเพราะเหตุนั้น คืนประทัดจึงชอกคอกไม่เป็นจุด เกดากระหม่อม
เคยปลูกไว้ที่บ้านท่าช้าง ดังเกดว่าชอกคอกทุกปีบดระวง ทางแขวงเหนือ
จะอย่างไรไม่ทราบ ดังที่จะชอกคอกเฉพาะแต่บดฝันทับบริบูรณ์
แผ่นดินแขวงเหนือเป็นกึ่งสูงคงแห่งผดกว่ากรุงเทพระ

เรื่องโรงเรียนนาฏกรียงศักดิ์ศรี เกดากระหม่อมเคยเห็นเขาดง
โครงการในหนังสือพิมพ์มาก่อน ได้อ่านอย่างตลก ๆ โดยมีได้เอาใจใส่
ก็เห็นว่าความกตพิสดารมาก แต่รูดักว่าที่ดุคแห่งผดคงจะได้ ระคชน
ก่า ๆ แแบ ๆ เป็นอย่างสูงดุค เมื่อมาเห็นรายดลเขียนในถ้อยคำตอง
บริบาคค่อนข้างกคใจ ทำไมจึงเอาโรงเรียนระคชนไปแทรกเข้าในพิพธิ-
ภณทตถาน ตเป็นกการไม่เหมาะสม แอจโดยนว่ามีการเปิดโรงเรียน
เมือวันที่ ๑๑ เดือนนี้ มีการให้จครเป็นประเทิม ถูกแปดกจากประเพณ
เก่า ขรรมนิยมแต่ก่อนมีพาทย์เขากให้จครเมือท่าโหม โรงโตจบ คือ

ว่าดีเป็นพอที่จะออกงานอย่างเดวเช่นดังคนนค้เขมฉนเข้าโคแด้ว ด่งน
ดะกอนเขากัโหว้ครูเมือรำเพลงรำเพลงเวือโคแด้ว ก็อจรำเป็นพอที่จะ
ออกโรงเป็นเดมาถ่านดโค ถ้าโหว้ครูแต่เริ่มเรียน เรียนไม่ได้ก็เขมกน
ถาว โยราณเขากนความกคชยบ่าง

ปัญหาขงครตั้งปรกษาเรื่องธำรงพระบรมรูป & รัชกาลนนยากขง
นค้ ขอประทานโท้การเทาทรุกจาโคก่อน ตอนแรกจาโคจางการ
นค้หุ่มพระบรมรูปตง & พระองค์นนอยุทศำถารายในวัดพระศัรวรคณ-
ศำถาราม หองขางตะวันออกกริมทางเด็คจธนพระอโยธโย ตอนท้ออง
จาโคว่า เด็คจพระราชค้ำเนนไม่ในการกาโหว้พระบรมรูปที่โรงห่อฮัน
คองอยุทศำถารอหทยเคอยวน เหมเขาเขาเทลกรอชพระองค์แต่พระบาท
ทระออกทางพระเคียรเป็นแกน นอพระบรมรูปเรียงกันณพระเคียรไป
ทางเหมือ ททอแกนทายแกนบักหอดอชบ ททายแกนมกงพค้ำชหมน
โค ครวงกตางก้อเป็นเตาทคคโคไฟ ทรงปฏิบัตพระราชาคจอะโวยบ่างจา
ไม่ได้ จาโคแต่เขากอองพค้ำชหมนพระบรมรูปไปช้าๆ เหมอนอย่างหมุหัน
คองนค้จจาโคแ่มนยา ตอนที่จจาโคว่าพระบรมรูปนนคองอยุบพระ-
ทงงอชบโหว้ศอวรวรค ในประชานบอดปราธำท เรียงแต่ตะวันออกไปตะวันออก
ณพระพค้ครไปทางเหมือ เคียรนโชนชวากวายนค้คมทอชยกรง ตอนที่
จาโคว่าชยไปโหว้พระทงงอชบคอง เรียงแต่เหมือไปโคณพระพค้ครไป
ทิศตะวันออก (ตอนนค้พบร่างหมายรบอ้ง โคค้ค้มาถวชยคอง) ตอนที่
จาโคว่าชยไปโหว้ปราธำทพระเทพมคทรเมือรัชกาลท ๖ (ตอนนค้หมาย
ก้ำหนคการ โค้ตั้งมาถวชยคองแด้ว) ค้ำแห่งกตงนนคองพระบรมรูป
รัชกาลท ๖ โหว้ถวชบปราธำท ในช่มหองตงพระบรมรูปรัชกาลท ๖ โหว้

เทนซ์ รัชกาลที่ ๕ ได้ใกล้เคียงกัน ในชั้นต้นเห็นองค์พระบรมรูปรัชกาล
 ที่ ๕ ในชั้นต้นได้ทรงพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ ซึ่งทามาแก่ประเทศยุโรป
 คอพทลจวได้วาได้ย้ายตำแหน่งที่ตั้งเมื่อรัชกาลที่ ๖ ด้วยมีพระบรมรูป
 รัชกาลที่ ๖ เพิ่มขึ้นมา (คือนพกมหมายกำหนดการอันได้ส่งถวายมาด้วย
 เหมือนกัน ในฉบับออกทรงขงย้ายใหม่ไว้ชัดเจนแล้ว) ต้นคำให้การ
 ทศวาได้เพียงเท่านี้

เหตุใดจึงสร้างพระบรมรูปต้นนั้นไม่เคยทราบเลย จะคิดเอาไปก็
 มีแต่จะผิด มีแต่อยมกททรงสร้างเมื่อแรกเดือยราชย์ กับมีพระบรมรูป
 ทอดกระหม่อมองค์ตั้งเดิมอย่างอยู่ น่าจะเป็นทอดกระหม่อมทรงพระราช
 ทการไว้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงคงทรงพระเมตตาเจมณฑลกระทำนของ
 พระเศียรพระคุณ ให้เจ้าเร้าสมเด็จพระราชประดังก นกถงคตบคตอิมคจ
 แยกจะต่อมตามดู พระขานทานเวศน์กมาผุคชน ในห้องแห่งความคึกคอก
 เพราะได้ทราบข่าวของพระขานทานเวศน์เป็นคนหนึ่ง ซึ่งได้รับพระราช
 ทการให้เป็นผู้ดูแลการมีพระบรมรูป เพราะท่านเป็นผู้ได้เห็นพระบาท-
 สมเด็จพระพุทธชยอกพามา พระขานทานเวศน์คงจะได้ฟังเรื่องอันนี้ของ
 ท่านได้เกี่ยวข้องมาบ้างไม่มากก็น้อย จึงไปหาถามดูก็ได้ความจริง ๆ
 ว่าเป็นพระราชดำริของทอดกระหม่อม โดยพระราชประดังกจะทรงสร้าง
 ชนใดสักถางบูชา ในฐานะพระเทพมิตรแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เติม
 ที่ทรงพระราชดำริจะคงในวิหารชยอก รวมกับพระเทพมิตรกรุงศรีอยุธยา
 แต่ภายหลังทรงพระราชดำริจากับแถมนี้ จึงทรงสร้างพระพุทธรูปรางค-
 ปราสาทชมน โดยพระราชประดังกจะตั้งพระบรมรูป แต่พระพุทธรูปรางค
 ยังไม่แตกก็ยังมี ได้สร้างพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

๑. รูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่วัดใหญ่เพ็ชรบุรี

๒. "รูปสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดราชโอรสาราม" ในหอพระ

สุดาโดย

๓. "รูปสมเด็จพระพุทธโฆษา วัดโมฬีโลกยสุธาราม" ในหอ

พระสุดาโดย

๔. รูปท่านชวอภัย ที่วัดราชโอรสาราม

๕. รูปสมเด็จพระพุทธโฆษา ที่วัดโมฬีโลกย

๖. รูปสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดมหาธาตุ

๗. รูปเจ้าพระยาบดินทร์ (สิงห์) ที่เมืองเขมร

ปรากฏเข้ามาสู่ความรู้อย่างรูปท่าน รูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภาพพระบาทโคกทรงทราบมาว่าจนกว่า ต้องคัดลอกเดี่ยวจากบัญชีว่ามีไรของไทย ถัดลงมากรูปพระมหาเถรทั้งสองในหอพระสุดาโดย รูปทั้งสองนั้นทำเป็นรูปสมมติ มิได้ตั้งใจจะทำให้เหมือนพระองค์ คือตั้งใจว่ารูปเด็ก ทั้งสองนทวก่อนรูปใหญ่ที่วัดราชโอรสารามและวัด โมฬีโลกย เพราะทำสำหรับบรรจุพระอัฐิ ต้องทำในเงาใกล้ติดกับเมรุชั้นพระชนม์ รูปใหญ่ที่วัดราชโอรสารามนั้นทำตั้งใจจะให้เหมือนพระองค์แต่ไม่มีอักษรจารึก ส่วนรูปที่วัด โมฬีโลกยนั้นไม่มีอักษรจารึก ว่าไปรศเกล้า ๆ ให้ทอดงกตามาจรและอาจารย์นั้นมาดอง ทำเป็นรูปจะให้เหมือนองค์เหมือนกัน ดังศักราช ๒๓๘๖ รูปที่วัดมหาธาตุก็ทำตั้งใจจะให้เหมือนพระองค์ มีจารึกว่าไปรศเกล้า ๆ ให้พระเทพธรรมาธิบดี ดังศักราช ๒๓๘๘ ได้คัดคำจารึกถวายนมาด้วยแต่ทั้งสองแห่ง ตกเป็นอันว่าการตั้งใจทำรูปคนให้เหมือนตัวเป็นอนุสรณ์แทน เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ แค่นี้ในบทเรียน

เห็นจะไม่โตเป็นของน่าให้ทำพระบรมรูป & รัชกาลตาม รูปเจ้าพระยา
บดินทร์ไม่ได้เห็น

ท่านจะกล่าวด้วยพระบรมรูปอันเศษ พระบรมรูปชุดกระหม่อม
องค์ที่หลุดด้วยทองเหลืองตามทศวรรตอย่างถมน ไม่เคยเห็นเคยเห็น
แต่ลดทอนด้วยศิลาขาวเป็นพระบรมรูป bas-relief มีลักษณะอย่างเดียวกับ
กับทศวรรตอย่าง ขนาดแผ่นศิลาสูงสัก ๓.๕ เซนติเมตร มีกรอบหุ้มกำมะหยี่
ข้างหลังมีเครื่องกางกั้นได้ จำได้ว่าพระบรมรูปองค์นั้นแกะด้วยช่าง
แต่หายไปไหนไม่ทราบ นายเพ็ญโรจฉายากำทำพระบรมรูปชุดกระหม่อม
ขอให้เกล้ากระหม่อมช่วยหาตัวอย่างที่ดีให้ เกล้ากระหม่อมก็พุดถ
พระบรมรูปศิลาของคณบดี แต่ถามใครก็ไม่มีใครรู้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ไม่ใช่
ฉันแน่ มีคนทักเคยเห็นรูปของอยู่ที่อีกหลายคน

พระบรมรูปชุดกระหม่อมของกตัญญูเทพพระองค์องค์ ซึ่งเคย
อยู่ที่เพชรบูรณ์ เต็มที่โตเห็นคงซุกซ่อนอยู่ที่ตรมปรีดช่าง ประค
แกลงราชกิจก่อน แฉงเห็นไปตั้งอยู่ในหอราชพงศานุสรณ์ในวัดพระ
ศรัทธาศรีดาราม เห็นจะย้ายไปเมื่อหรือหรือโดยตรมปรีดแล้วก็หายไป
ไป เพิ่งไปพบที่พระที่นั่งเวสราภิเศกที่เขมรปราสาทเมื่อไปเที่ยวที่นั่น
กดาฉันเอง ไม่เคยทราบเลยว่าใครรับ เพิ่งจะได้ยินว่าหลวงภควิน
เป็นผู้นำเมื่อครั้งขอกศราวม เกล้ากระหม่อมรู้จักหลวงภควิน
ตั้งก่อน คนหนึ่งเขาชอบอยู่ในรัชกาลที่ ๓ รัชกาลแรกนั้น ไม่ทราบชื่อ
เต็ม ชื่อคนหนึ่งที่รู้จักอยู่ในรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ไม่ทราบชื่อคงเหมือนกัน
เพิ่งทราบเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ลงว่าอายุ ๘๕ ปี
กศกคุณเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ หลวงภควินภควินคนทองนั้นอายุได้ ๗๘ ปี กตัญ

พระบรมรูปของกษัตริย์ แต่เกิดกระหม่อมขอรับประกันว่า
ไมได้เป็นอันตราย เป็นคนทงมงานเคมทท ไมเคยมชอเดียงราดชมาเดย
แม่แต่บ่นชองทเบนหญาปากคชกชองชาง เช่นหน้าไซนเบนคณ กยง
แพพวกทำรายหากนตามทชองคองค ถ้าหองงกตมาพคตบเบนคณ
คริงแฉ้ว จะตชองเบนคณก่อนไมใช่คนหลัง

ไคตั้งตำเนาต่าง ๆ ทเกยวคชวยเชญพระบรมรูปถวยามาคชวยแฉ้ว
ทราบคากทญิงมารยาตคว่าถ้าพระบาทจะเดคคไป ชะวองนท ๘
มถุนายม หองฉวจะเดคคไปโดยสะคอกประดบตมกตชอตำรายพรอม
คชวยพระญาค ปราศจากอุปสรรคทงปวง

คตมคชวยแฉ้วแฉ้วจะ ไปทค

อักษรจารึก ที่รูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดโมลีโลกย์

๑ สักมฉฉ พระพุทธคักราชดองแฉ้วดองพันดามร้อยแปดสิบหก
พระวษา ฅนฉนทาคาเคอนเกา บัเกาะเบญคก พระบาทสมเด็จพระ
บรมชมรมมฤคมหาราชาราช รามาศบค บรมนารถบรมบพิคพระพุทธ
ศาสดชยหอง มีพระราชโองการนาคพระบมทุกดรงทงหนาคคาคหรงดง
หองกตมาพคตบเบนคณ แฉฉาจารย์ฉมกรมราชบฉนทคชย
ให้ค่างดองหองพระพุทชรูปดมเคคพระพุทธโฆษาจารย์ ญวณเชคคชย
ฉนฉนนายคคคคคคชวามหาฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉนฉน
ฉน

ทั้งปวงดั่งไป พายหลังทรงพระราชศึกษาปฏิสังขรณ์พระอารามนี้ ให้
บริบูรณ์งามยิ่งจนกว่าเถาต้นพระราชกรณียการอยเถาต้นมหัศจรรย์แต่
ค่างอง จึงทรงขนานนามเปลี่ยนใหม่ชื่อวัดใหม่ โดยยัญธรรมาจารย์
จวงวิหารอารามทอง ๑๖—

x x x

อักษรจารึก ที่รูปสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ

วัน ๕ ค่ำ ๘๖๐๐ สดุดีกราช ๓๒๐๐ ปีมะโรงฉศก^(๑) พระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันมหาประเสริฐ
ทรงพระราชดำริชรา มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม
สั่งให้หลวงเทพจนาเจ้ากรมช่างบันช้ายบันท้อพระรูป สมเด็จพระ
อริยวงษญาณปริยัติจรรยา สังฆราชาธิบดี ศรีรัตนมุนีมาปรินายก คัมภีร
ราชาจารย์ดุษิตชคัยสุนทรมหาคุณฤศร ทักษิณาดุษิต สังฆคณาวาตี
อริยวาตี เป็นประธานแก่นาถาทุกคณานิกร จตุรพิชยบรรพตษ์ ดังกถณ
พระเศวตมหาธาตุกรมท้าววิหารอารามทอง

x x x

ประกาศตราตะกวด

ศักราช ๒๒๐๕ กุดอยู่ตั้งจันทรคติมาศ กฤษณ
มีกษทวาทีคัมภีร์ อากศยวาร

(๑) ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๒๒๐๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๓ รัชกาลที่ ๓

๒๒ ๓๕ เมื่อถึงวันคืนครบปีที่ออกค่าประกาศแด่พระราชทาน
ดวงตรา ให้บรรดาผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยยศทั้งปวงแต่งตัวเต็มยศ
มาประชุมกันบูชาพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ในพระบรม
ราชวงศ์ ในพระบรมมหาราชวัง ให้พร้อมกันทุกท่านทุกนายเทอญ

พระบรมรูป ๔ รัชกาล

ขึ้นหุ่น บีมะแสง จ.ศ. ๓๒๓๓ = พ.ศ. ๒๔๓๒

หล่อ บีมะแม จ.ศ. ๓๒๓๓ = พ.ศ. ๒๔๓๔

บัญญัติถวายบังคมประจำปี จ.ศ. ๓๒๓๕ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๓๖

สมเด็จพระนครวชิร

คัตจากกระทรวงวัง ฉะเพาะการเชิญพระบรมรูป

๑ พระยาอนุรักษราชมนเฑียร รับพระบรมราชโองการได้
เกล้า ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สั่งว่า พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จปราบดาภิเษกเถลิงถวัลยราชย์เป็น
พระบรมราชาธิบดี ได้ทรงสร้างกรุงเทพมหานครพระมหานครรัตน-
โกสินทร์ แต่ ณ บึงขานจันทวาสก จุดศักราช ๓๓๕๕ เป็นต้นมา ทรง
พระเมธี จันทวาสก จุดศักราช ๓๒๕๕ บัญจบครบ ๓๐๐ ปี ในวันที่ ๖ ๖ ๖ กั
น จึงโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้งการพระราชพิธีสมโภชพระนคร ฉลองวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม แลจะได้เชิญพระบรมรูปพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔
พระองค์มาประดิษฐานบนพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท

— — — วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ — — — เวลาบ่ายจะได้ออกการตรวจพระพุทธรูป
 — — — ตรวจพระทนต์ศิวาโดยมหาปราสาท ๑๐๐ — — — ในเวลาบ่าย
 จะได้ออกการตรวจพระราชนัดดาเป็น ออกจากเทียนเครื่องนมัสการ ที่พระทนต์
 ศิวาโดยมหาปราสาท แดงแดงทรงนมัสการพระบรมรูปบนพระทนต์
 ดุสิตไชยวรมย์ — — — วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า ได้ออกตรวจ
 ประเพณีพระทนต์ศิวาโดยมหาปราสาท แดงแดงนมัสการพระ
 บรมรูปบนพระทนต์ดุสิตไชยวรมย์ — — — พระสงฆ์ตรวจตมทง ๓ จน
 พระราชทานเหรียญออกพระขมาตา — — —

๑๐๑

วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า ได้ออก ๑ ออกเชิญพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวทง ๕ แผ่นดินขึ้นตั้งถึบนพระทนต์ศิวาโดยมหาปราสาท

๑๐๑

ที่ ๓
 หมายกำหนดการ
 พระราชพิธี
 เชิญพระบรมรูปจากพระทนต์ศิวาโดยมหาปราสาท
 ไปประดิษฐานยังปราสาทพระเทพบิดร
 เดือนเมษายน
 พระพุทธศักราช ๒๕๖๓

วันที่	เวลา	การ	ที่	แต่งทง
๖ มี.ย.	๕.๐๐ น.ท.	เชิญพระบรมรูป ทรงบรรจุ ฉัตรบังคม สวทมนตร์	ปราสาทพระเทพบิดร	เต็มยศ ก.จ.ก.
๗ มี.ย.	๑๐.๐๐ น.ท.	เชิญพระ เวียนเทียน		ครึ่งยศ

เจ้าพระยาธรรมราชาธิบดี เสด็จมาตั้งกระบวนวงษ์ รับพระ
 บรมราชโองการเห็นเกล้า ๆ สั่งว่า พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทรงสุริยภาต ซึ่งประดิษฐานยังพระที่นั่งศิวาลัยโดยมทาบปราสาท
 นน ทรงพระราชดำริเห็นว่ายังไม่เหมาะแก่การพระราชพิธี ซึ่งเนื่องด้วย
 ดึกการบูชากราบถวายบังคม จึงโปรดเกล้า ๆ ให้ซ่อมแปลงพระพุทธรูป
 ปรางค์ปราสาทในวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน
 พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า
 ปราสาทพระเทพมิตร แด่ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงโบราณกาล ซึ่ง
 ได้ประดิษฐานมหาจักรบรมราชวงศ์ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี
 ศรัทธมมหาจักรบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นประณมกษัตริย์
 ได้มีพระเศียรพระศพนแก่สยามรัฐประเทศ เมื่อเป็นโอกาสอันได้อน
 หนึ่งกตของแฉ่งตั้งเชษฐพระเกียรติคุณเครื่องรถแห่งพระองค์ ในทรง
 จึงโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้งการพระราชพิธีในวันซึ่งนับตฤกษ์ด้วยวันซึ่ง
 สมเด็จพระรามาธิบดีศรัทธมมหาจักรบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลก เสด็จกรีธาทัพกลับถึงพระนคร ได้รับอัญเชิญเสด็จครอบ
 ครอบงายามราชอาณาจักรเป็นประณม จารพระองค์ดำรงสยามรัฐ
 ราชอาณาจักร นับว่าเป็นวันมหามงคลของมหาจักรบรมราชวงศ์แฉ
 ดสยามประเทศ

อนึ่ง พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรัทธมหลวงฟ้า
 ดงกรณพระองค์จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยังมีได้บรรจุพระบรมทนต์เข้า
 ใจในพระบรมรูปนั้น ก็โปรดเกล้า ๆ ให้มีการพระราชพิธีบรรจุในครั้ง
 นด้วย โปรดเกล้า ๆ ให้มีกำหนดการดังนี้

อนท ๖ เมษายน เจ้าพนักงานจะ ได้เตรียมการพระราช พชก
 ปรากฏพระเทพมิตร คงเครื่องนมัสการเชิญ พระโสมงศ์มณีประจำ
 รัชกาลที่ ๖ รัชกาล แด่เครื่องราชสักการถวายพระบรมรูปทุกพระองค์
 ทั้งกรวณไวพร้อมสรรพ

เวลา ๕ นาฬิกาห้องเทียบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้
 เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนราชใหญ่แต่เคยมาพระที่นั่งภาณุมาศ
 คำขวัญ ไปประทับพระราชยานยังเกยหน้าประตูหลังพระอาราม เสด็จ
 พระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท เข้าในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 เสด็จฯ หมายปรากฏพระเทพมิตร ทรงจุลอุบายเทียบเครื่องราชสักการ
 ของน้อย ถวายพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีรัตนทรมหา
 จักรบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี
 ศรีรัตนทรมหาธิศรีรัตนทร พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีศรีรัตนทรมหาเจษฎาบดินทร พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ
 บาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีรัตนทรมหาเมธี พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีรัตนทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
 เกดเจ้าอยู่หัว เสด็จแล้วเป็นพระฤกษ์จะได้ทรงบรรจุงดวรรณกรณทุก
 ถนบาราชาวดี อินทรวงโวยงพระบรมทนต์กับพระสุพรรณภูมิ จารึก
 พระคอง พระบรมราชสังมภาพ บรมราชภิเษก สวรรคต แด่พระบรม
 นามาภิไธยแห่งสมเด็จพระรามาธิบดีศรีรัตนทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ในพระบรมรูปแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะพระสงฆ์ส่งสดถวายโสมงศ์
 ศาตา ชาวประ โคม ๆ ของไชยเครื่องศรัทธาคนศรีสังฆนทธรคตของพระ
 ทหาร กองเกียรติยศถวายวันทยาจุช แด่ดวงบรร เองเพลงสรรเสริญ

พระบรมมหาราชวังมีพระฤกษ์ มหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหา
 ปราบยุบ รวม ๕๐ นิตตามถาดองฉม แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงจุฑารูปเทียนเครื่องราชสักการทของทิศ กราบถวายบังคมพระบรมรูปทอง
 ๕ พระองค์ ค่อยไปจะโคตรงประเคนไตรผ้าสดับแพรกับขามแก่พระดงมี
 ๕๐ รูป ซึ่งจะโคตรงพระพุทธรูปในพระราชนิพนธ์ พระดงมีของไตร
 กัดขมาประจำยังฮาดฉมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะโคตรง
 เครื่องนมัสการทรงศีล พระดงมีของพระพุทธรูป พระบรมวงศา
 นวงค์แฉราทอดของชุดพระบาทจะโคตรงเครื่องสักการกราบถวายบังคม
 พระบรมรูปเป็นลำดับไปจนเสร็จ พระดงมีของคมนตรีครบแล้ว ถวาย
 ฮักแรก ถวายพระพรดา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เด็ดจ ๑ กัดข
 ตามทางเดิม

วันที่ ๗ เมษายน เวลา ๓๐ นาฬิกาที่ฮอนเที่ยง ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ
 วงศ์วรเดช เด็ดจยังปราสาทพระเทพบิดร เสด็จพระดงมีโคตรงคมนตรี
 แล้วพรหมณจะโคตรงแว่น ชำราชการรับแว่นเวียนเทียนดงมี โภช
 เด็ดจแล้วพรหมณถวายเจมทพระบรมรูป เป็นเสร็จการพระราชนิพนธ์
 ชม่ง ในฉนวนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรม
 ราชานุญาติแก่ฉนมความปราศณาจะกราบถวายบังคมพระบรมรูปให้
 เข้ามาได้ ตั้งแต่เวลา ๓๐ นาฬิกาที่ฮอนเที่ยง ถึง ๖ นาฬิกาที่ฮอนเที่ยง
 พระบรมวงศานุวงศ์แฉราทอดของชุดพระบาททอดฮักดงมีซึ่งจะโคตร
 กราบถวายบังคมพระบรมรูป ให้หมัดฮอกไม้รูปเทียนมาจุคบุรฮากวย

การแต่งกาย

วันที่ ๖ เมษายน แต่งเต็มยศ พระราชวงศ์ที่เฝ้าพระราชมารดา
 เสด็จพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระราชวงศ์ที่เฝ้าพระราชมารดา
 เสด็จถวายบังคมพระบรมรูปดวงมณีครุฑตามพระราชกำหนด

วันที่ ๗ เมษายน แต่งครึ่งยศ

ทนายมา ณ วันที่ ๓ เมษายน

พระพุทธศักราช ๒๔๖๓

ที่ ๒๓

หมายกำหนดการ

ฉลองพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 แลวันทวิฤกษ์มหาจักรี

เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๐

วันที่	เวลา	ราชการ	ที่	แต่งกาย
๔ เมษ	๕.๐๐ น.ท.	ทรงบัญชา สวนมนตรพระ ๘๖ รูป	ปราสาทพระเทพนิมิตร ในพระอุโบสถ	ปกติ
๕ เมษ	๒๐.๓๐ น.ท.	เสด็จพระ		
๖ เมษ	เที่ยงวัน อาทิตย์ขึ้น ถึงอาทิตย์ตก	เวียนเทียนสมโภช ตราบบังคมพระบรมรูป	ปราสาทพระเทพนิมิตร	

เจ้าพระยาอรรักษ์กมลวิมล ตันตั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง รับ
 พระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ศกนี้ ได้
 ทรงหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีอินทรมหาจักรีบรม
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไว้ ตั้งแจ้งอยู่ในหมายกำหนดการฉบับ

ที่ ๑๘ ดงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕ บัดนี้การท่าเรือแล้ว จึงเชิญไป
ปรึกษาฐานยังที่ในปราสาทพระเทพมิตร ไปรดเกล้า ๆ ให้กำหนดการ
ฉดของมราชการตั้งน

วันที่ ๕ เมษายน เจ้าพนักงานระโคได้แต่งการในวัดพระศรีรัตน -
ศาสดาคาราม บนปราสาทพระเทพมิตร ำัดการเชิญพระบรมรูปเปลี่ยน
ที่ปรึกษาฐานใหม่ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ คงที่กลางปราสาทตามเดิม
เชิญพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ คงเคียงรัชกาลที่ ๑ ข้างเหนือ คงพระ
บรมรูปรัชกาลที่ ๒ เคียงรัชกาลที่ ๑ ข้างใต้ ในคูหาผนังคงพระบรมรูป
รัชกาลที่ ๒ ใจกลาง ข้างเหนือคงพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ ข้างใต้คงพระ
บรมรูปรัชกาลที่ ๕ คงเครื่องราชดำการแด่เครื่องบนัญกับทองดงอน ๆ

ในพระอุโบสถปรึกษาฐานพระพุทธรูปอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้า
ภานุบงษิน แด่รัชกาลที่ ๒ แด่ดงอนดงฉดเครื่องบนมดำการซึ่งจะได
ฉดพระพุทธรูปนศรฉดของ

ถึงเวลา ๕ นาฬิกาตงเที่ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ
พระราชดำเนินยังวัดพระศรีรัตนศาสดาคาราม เสด็จขึ้นปราสาทพระเทพมิตร
ประทับพระราชอาสน์ เจ้าพนักงานภูษามาตาเชิญพระบรมมทนต์ ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระกรัณททของดงชา พระ
กรัณททของน้อย แด่พระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธย กับทอง
พระสาธาธำมกาด คือพระบรมราชดมภพ บรมราชภิเศก แด่ฉดรรค
รวมในแผ่นเดียวถวาย ทรงม้วนพระสุพรรณบัฏัญญุดงในพระกรัณท
ทของดงชา แด่ทรงบัฏัญญูพระบรมมทนต์ ดงในพระกรัณททของน้อยบัฏัญญูใน
พระกรัณททของดงชาควยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นโคทรงบัฏัญญู

พระกรณาทกของดงยา ซึ่งบุญคุณอันนงในเบื้องสูงพระบรมรูปพระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวประ โทม ๆ กิ่งธ แคร เครื่องบริย-
 คนตรี ทรงจุรูปเทียนเครื่องทองดงยาแด่เครื่องทองน้อยถวายสักการ
 แด้ว เสด็จพระราชดำเนินออกจากปราสาทพระเทพมิตร เสด็จเข้าใน
 พระอุโบสถ ทรงประเคนผ้าไตรกับขี้มนแก่พระสงฆ์ ๕๐ รูป จำนวนเท่า
 พระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระสงฆ์ออก
 ไปครองไตรใหม่ จะได้ทรงจุเทียนบูชาพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร
 แด่พระพุทธรูปอื่นสำคัญ พระสงฆ์ภคตบชนนงยังอาสน์แล้วทรงจุรูปเทียน
 เครื่องนมัสการ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าถวายศีล แด้วพระสงฆ์ทงน
 รวม ๕๐ รูปสวดพระพุทธรูปมนตรจบแล้ว ถวายอดิเรก ถวายพระพรดา
 เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันที่ ๕ เมษายน เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๐ นาทีกษมเกษง พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินยังวัดพระ ศีร์รัตนศาสดาราม
 เสด็จขึ้นปราสาทพระเทพมิตรถวายเครื่องราชสักการพระบรมรูป แด้ว
 เสด็จเข้าในพระอุโบสถ พระราชทานเทียนโพนหาคเด็กเจริญ ไปบูชาพระ
 พุทธรูป แด้วทรงเครื่องนมัสการทรงศีล พระสงฆ์สวดถวายพรพระจบ
 แด้วทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์กระทำทุกศาฤตยแล้วทรงประเคน
 ไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอนุ โมทนา สมเด็จพระสังฆราชเจ้าถวายอดิเรก
 สมเด็จพระราชาคณะถวายพระพรดา เสด็จพระราชดำเนินกลับ

เจ้าพนักงานจะ ได้ตั้งบาย ศีร์ยังปราสาทพระเทพมิตร เมื่อกว่า
 เวียนเทียนสม โภชพระบรมรูป

วันที่ ๖ เมษายน เป็นกำหนดฉัตรฤกษ์มหาจักร จะได้เปิดปราสาท
พระเทพนครเพื่อพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของรองพระบาทเสวย
เสวยถวายบังคมพระบรมรูปทรง ๖ รัชกาล กำหนดเวลาดังแต่อาทิตย์
ถึงอาทิตย์ตก แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็จะได้เสด็จพระราชดำเนิน

การแต่งกาย แต่งเครื่องประดับทุกอันตาม
พระบรมราชโองการ

กระทรวงวัง

ทนายมา ณ วันที่ ๓๓ มีนาคม

พระทูลกระหม่อม ๒๕๐๘

x x x

บ้านจีนนามอน ปีหนึ่ง

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘

ทูล เชิญเสด็จกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ถึงบรรดงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม จึง
โปรดประทานให้หญิงมารยาตริณีมา อธิบายเรื่องพระบรมรูปพระ-
เจ้าอยู่หัว ๕ รัชกาลที่ประทานมานั้นมาก และบางอย่างความทรงจำ
ออกบรรณเหมือนอย่างมีภาพเรื่องแพะคาบออกกระต่ายซาหัด เป็นต้นว่า
พระบรมรูปทุกกระหม่อมองค์กาโหล่งของที่ช่างฝรั่งทำ ทำทรงจำไม่ได้
แต่พระบรมรูป bas-relief หม่อมฉันจำไม่ได้ ถ้าท่านพบปะเจ้าพระยา
อรรถศาสตร์จะทรงสืบตามถึงพระบรมรูป ๒ องค์นั้นคนไหนว่าอยู่ในไหนเวลา
นี้ เรื่องปราสาทขอมปราสาทที่สร้างไว้ใหม่บริเวณพระที่นั่งทรงผนวช
หม่อมฉันกอดม คือท่านควรตั้งคนใดคนหนึ่ง เป็นเจ้าที่จะตั้งนิมิตฐาน
ให้ความเป็นของสร้างในรัชกาลที่ ๕ น่าจะเป็นไม่ว่าจะเกี่ยวกับที่สร้าง

พระที่นั่งทรงผนวช เพื่อจะประดิษฐานพระบรมรูปทุกกระหม่อมที่ ไปรต ฯ
 โทษมนเทียรณที่พระองค์นั้น เพราะปราสาทไม่แล้ว พระบรมรูปจึงตั้งอยู่ที่หอ
 เด็กยรรวมปรัด เมื่อบอกทอดนั้งย้ายเอาพระบรมรูปของพระองค์มาไว้ที่หอ
 ราชพงศาคามุตรณ คือนมเรือกอนททาทนครั้งว่าหายไปนั้น หม่อมฉน
 ทอดโต ก็เอื้อมออกไปตายรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ไปรต ฯ
 โทษมนฉนขอมพระนครครบทุก โยชนอนเบรท ได้ขอมถึงพระที่นั่ง
 เหวไซยนักวเชียรปราสาทด้วย เห็นเปล่าอยู่ นกจะหาอะไรตั้งเป็นประธาน
 ยังกัดไม่ออก ครนถงรัชกาลที่ ๖ หม่อมฉนไปเห็นพระบรมรูปทุก
 กระหม่อมอยู่ในหอราชพงศาคามุตรณ จึงขแจ้งกับเจ้าพระยาอรรมา ฯ ว่า
 ถ้าเชิญไปประดิษฐานเป็น ประธานที่พระที่นั่งเวไซยนักวเชียร ปราสาทจะ
 เหมาะสมกกว่า เพราะปราสาทของคณนเป็นปราสาทที่ยังว่างอยู่ ไม่มีกัก
 ษณ์ใดเป็นประธาน แดะเป็นของทุกกระหม่อมทรงสร้างไว้ เจ้าพระยา
 อรรมา ฯ เห็นชอบด้วย จึงรับพระบรมรูปมาไว้ที่ "ห้องกลาง" แต่ยังไม่
 มีทันได้ส่งออกไปประดิษฐานที่เมืองเพชรบุรี หม่อมฉนก็ออกจาก
 ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หม่อมฉนได้บอกแดะได้เคื่อนผู้มา
 เป็นเสนาบดีทตงหม่อมฉนทุกคณ ก็ไม่มีใครนำพา จนกระทั่งสมเด็จพระ
 ราชเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในรัชกาลปัจจุบันนี้ หม่อมฉนทุกทรง
 ทำตาม พระบรมรูปจึงไปประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งเวไซยนักวเชียร
 ปราสาทจนบัดนี้ มาคตคือไปถงการสร้างพระบรมรูปทุกกระหม่อมองค
 กความนี้ มีเสนาบดีจะเชื่อว่าถ้าเกิดในรัชกาลที่ ๕ ออกอย่างหนึ่ง คงยก
 ถอดองค์แดะพระภุษาเป็นเขียรบบ ผิดกับพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๕
 ซึ่งมักไปรตทรงถอดองค์พระองคนี้

คราวนั้นจะจากถึงพระบรมรูปหล่อ & พระองค์ก็เข้าไป หม่อมฉันจำได้
 ว่าแรกทีเดียวประคิษฐานไว้ในพระมหาปราสาททางมุขตะวันออก มี
 เสด็จนครบกกนทุกองค์ ครอบจะทำการฉลองและบรรจุกันเมื่อบัดนี้
 ครั้นถึงพระภาเมอธำรงตราจดจอนเกล้า ทรงปรารถนให้มีการถวายบังคม
 พระบรมรูปเนื่องกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น จึงโปรดให้เชิญพระ
 บรมรูปทั้ง & พระองค์ไปประคิษฐานไว้ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เพราะ
 เสด็จออกธำมคมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระที่นั่งอนมตธำมคม แล
 ก็เคยไปถวายบังคมพระบรมรูปโคธระดวก เชื่อโคธระดวกทรงพระราชดำริ
 จะสร้างพระที่นั่งศิวาลัยมาแต่พระภานัน แต่การสร้างค้างช้ามาหลาย
 เมื่อเชิญพระบรมรูปไปประคิษฐานในมุขบกพระที่นั่งศิวาลัย จึงเอา
 เสด็จนครออก

ขอทพระยามทานิเวศนจ เจ้าใจก็เข้าไปถึงธำรงสร้างพระพุทธรูปปาง
 ปราสาทสำหรับประคิษฐานพระบรมรูป & องค์นั้นเป็นการทองแท้ ค่ำที่
 เรียกว่า "พุทธรูปปาง" บังชัดว่าสร้างสำหรับประคิษฐานพระพุทธรูป
 ทรงมธองทรวงนอยู่ โดยมากว่าทุกกระหม่อมทรงสร้างปางปราสาทนั้น
 สำหรับประคิษฐานพระแก้วมรกต ให้สมศักดิ์กตเป็นศรีพระนคร ออก
 ประการหนึ่งมพระราชประสงค์จะตั้งพระแก้วมรกตให้ค้ำอง พยเห็นเมื่อ
 แก้ววเศษ โคธนิต แต่การสร้างพระพุทธรูปปางค้ำองมาสำเร็จในรัชกาลที่
 ทรงพระราชดำริจากมธองพุทธรูปปางเล็ก ไม่พอทำการพชเช่นถอนาเบนคน
 ถึงเวลาพชจะคองเชิญพระแก้วมรกตกลับไปพระอุโบสถ เชิญไป ๆ
 มา ๆ เป็นการเสียดภัย ความกตที่ประคิษฐานพระแก้วมรกตไว้ในพุท
 ปรปางจึงเป็นอนธระงับเพียงนมน ครั้นเมธปยูธงธระนเวศพระแก้วในงาน

ฉลองพระนครครบอายุ ๑๐๐ ปี จึงโปรดฯ ให้เชิญพระเจดีย์กาโหล่ของ
 ของทุกกรมหม่อม ทศยศเป็นประธานในพุทธมณฑลท้าย ไปตั้งเป็น
 ประธานในพุทธมณฑลท้ายต่อมาจนไฟไหม้พุทธปราสาท พระเจดีย์นกก
 อดายสูญไป โปรดฯ ให้สร้างห้องคานและซ่อมพุทธปราสาทไฟไหม้
 ยังไม่ทันสำเร็จก็ถึงรัชกาลที่ ๕ เหตุที่จะเชิญพระบรมรูปมาไว้ที่พุทธ
 ปราสาทนั้น หม่อมฉันทโศกราชและยงคำได้ เพราะได้เกี่ยวข้องกับองค์จะเด็จ
 ถวายต่อไป

วันหนึ่ง จระเข้มีโต้งดำไม่โตในรัชกาลที่ ๖ หม่อมฉันทโศกราช
 กับเจ้าพระยาธรรมฯฯ แก่ปรารภถึงเรื่องจะตั้งซ่อมพระที่นั่งก็ถวาย
 คุกเหมือนจะเป็นเมือชื่อฟ้าหักตก ไครมองมา เมื่อสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ
 เสด็จประทับอยู่พระที่นั่งภาณุมาศ หม่อมฉันทกับเจ้าพระยาธรรมฯฯ
 ว่าไม่น่าซ่อม เพราะไม่เหมาะแก่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูป ซึ่งต้อง
 ไปบูรณปฏิสังขรณ์เหมือนอย่างแต่ก่อนเดี๋ยวแล้ว ด้วยพระอภิเนาว์วงศ์นกร
 หมด เสด็จอยู่แต่ด้านที่กับปราสาทเขมราชกำแพงชัยองค์เดียว ความ
 กิดของหม่อมฉันทอยู่อย่างหนึ่งเคยตรนภายหลังถึง ไม่ทันกราบทูลสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง หม่อมฉันทเห็นว่าพุทธปราสาทปราสาทว่างอยู่เปล่า ๆ
 ถาคัดเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปพระเจ้าแผ่นดินจะเหมาะคณิกหนา
 เพราะเป็นปราสาทและมีมณฑลสำหรับตั้งพระรูปพระเจ้าแผ่นดินได้ต่อไป
 อีกหลายร้อยปี และที่ตั้งอยู่ในวัดพระแก้วเหมือนกับหอพระเทพบิดรที่
 ประดิษฐานพระรูปสมเด็จพระวามารูปตั้งอยู่ที่วัดพระศรีรัตนเพชญ์
 ครงกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาธรรมฯฯ เห็นชอบด้วย หม่อมฉันทเข้าใจว่า
 แก่ลงนำความขึ้นกราบบังคมทูล แต่จะออกชื่อหม่อมฉันทหรือไม่
 ทราบ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯฯ จึงโปรดฯ ให้ตกแต่งพุทธปราสาท

ปราสาทเขมรที่ประดิษฐานพระบรมรูป และ โปรด ๆ ให้เปลี่ยนนามเรียกว่า
 ปราสาทพระเทพบิดร ทรงน้อมความขอของเกศชนชนอยู่ ด้วยสมเด็จพระ
 พระมหาธมมเจา ๆ ไม่ทรงเห็นชอบในชื่อที่เปลี่ยนนาม อางวาของเดิม
 ด้ร่างเป็นพุทธบูชา จะตัดคำว่า "พุทธ" ออกจากนาม หากจริงไม่ ช่างสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้า ๆ ก็ไม่ทรงยอมให้เรียกอย่างอื่น คงปดายสมเด็จพระมหา
 ด้มณเจา ๆ ยอมเกลยโกล่ให้กนมุขทองเขมรของหนงคางหาก แดงให้
 เขมรพุทธรูปเทพบิดรที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงห่อ
 มาตั้งเป็นประธาน ในห้องนอน ให้เขากษานามที่เรียกว่าปราสาทพระเทพบิดร
 จกนของมุขทอง แต่เคยใช้เป็นคองของวัดพระแก้วมาจนบัดนี้

กตามรรคที่จะทอดในจดหมายระบบนมเรื่องทหม่อม ฉนั้นจะไป ระบุว่า
 กำหนดว่าจะออกจากบึงฉวนท ๘ มิถุนายน ไปลงเรือเมดย์ฮอดนตาทเมือง
 ดิงคไปร์ ออกจากทบฉวนท ๘ ถึงเมืองบาเตเวียฉวนท ๑๐ เจดาศรี จะ
 พกขยู่ทเมืองบาเตเวียฉวนทหนึ่งสองวันแล้วไปบันทึก ไปศึกษาไปรแกวม
 การเที่ยวเตรทพน กะเจดาศรีจะไปราวสัก ๕ สัปดาห์แล้วกลับมาบึง
 เทททหม่อมฉนั้นจะไประวาศราวณ เริ่มต้นมาแต่เมื่อไปตั้งเด็จ
 พระเจ้าอยู่หัวทศมาศราเมธเคอนมกราคม ได้พบเจ้านายสำนักบึงค
 ทานบึงกนว่าได้อยู่ด้วยกันเพียง ๒ วันน้อยนัก ขอให้หม่อมฉนั้นตามไป
 ระวาศกศราวทหนึ่ง ทอดกระหม่อมชายทานจรวบให้พกทศานทของท
 ซึ่งร่างใหม่ ไม่ต้องไปอยู่ไฮเคด หม่อมฉนั้นกับว่าจะตามไปในเคอน
 มิถุนายน ให้ทฉวนท ๒๘ อันตรงกับวันประสูติของทอดกระหม่อมชาย
 ด้มเด็จพระนยขจรส์จกฉวนเกิดของทหม่อมฉนั้นฉวนท ๒๓ มิถุนายน ก่อน
 ฉนั้นประสูติของทอดกระหม่อมชายไม่กี่วัน ให้หม่อมฉนั้นไปทขยู่ฉนั้นเกิด

ทบมตงเถก ทานจะมการเดยงประทาน กเมชนตคตงกนมาแต่ครง
 นพวาทมอมฉนจะไปชะวาในเดือนมิถุนายน ใหถงชนตงกอนวณท ๒๓
 มิถุนายน ถาวาคอไปถงเทคยอมอนเบนาคตทประดงคทจะไปชะวาครงน
 กมอยุชกทดาชอยาง กชชชากคัพพชรภณทตถานทเมืองบาเตเวียชอยาง ๓
 เพราะไปครงกอนโต ๓๓ บมาแฉว และไมใครจะโตตั้งเกศอะไร ใครจะค
 ใหถงนถในเรื่องคองปดมยศรวิชัยชงเซามมาก และชชากจะไป
 คูประเจคัย โยโรบคอกกับเทวตถานพรหมานนท พิจารณาใหถนคควยอถ
 ชอยาง ๓ ชชากจะพาวถูกถาวไปคูปอนรชอยางชะวาทเมืองชกษาแฉวเมือง
 ไชโยชอยาง ๓ แฉวถาทุนรอนมพชจะไปโตโตถถวณนทจะไปถงเมือง
 ดิงทคธาทร คูปโรราถตถานทเรารคคณชนตงแฉวไปถงเกาะบาหดควย
 นอกชากนหมอมฉนใครจะถงไปถงบหาทมชกรชษาทชงรูดกวางคทนทชน
 ทกท แฉวทงหญิงพูนทจะไปถงบหาทมชนชนตคควยอถชอยาง ๓ ใน
 ระวังคองแฉวท ๘ มิถุนายนไปจนกถางเดือนกรกฎาคม จะทวงหขค
 ดายพระทคตทมถงหมอมฉนโต หรอถามกชอนโตทจะมดายพระทคต
 ถง ถาไปรตใหตั้งทางเมตชากาศ ตถกถงถง Prince Damrong,
 Bandoeng ถานนทจะไปถงโตตั้งคองท หมอมฉนเคชมจคทหมายถวายเจา
 นายทชะวา ตถกถงเพียงพระนามกมมตง ทไปถงโตโดยเรียมร้อย ค
 เหมือนเราจรรูกกนชน ในทมพวาทกเจานายไทยไปชยทโทม หมอม-
 ฉนคองใจจะเชวม "ค้ำใหการ" มาถจายเบนชองฝาก

ขชชอบพระทชททวงพระชคธาหะคณฉนฉานนาทนงตอถาง ๗ เมืองควย
 เรื่องพระบรมรูปประทานมา กับชชอทถถชนคาททอถงกถมาจคทรมน

พระบรมรูปทองกระหม่อม หม่อมฉันเกิดนึกสงสัยว่าจะไปหลงเอาชื่อ
หลงกิดมา ๆ กับรูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ รูน มาเข้าใจเดี๋ยวแล้ว
ตกตงเอาเป็นไม่ว่าใครมัน.

ควรมีศอกแต่เจ้าแต่จะ ไปรด

คำ ๑๖ พระราชทาน

x x x

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๗

กราบทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ไต่รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ออกร้อนใจที่จะเดี๋ย
ไปชระว ถ้าไมรับกราบทูลขอเดี๋ยก็จะค้างเตงไปนาน จึงรับกราบทูล
ขอเดี๋ยทันที

กำเนิดของพวกเกณไตทูลเตาถวายมาก่อนแล้ว ว่าเห็นจะมาได้ของ
ทาง คือภิกษุอดชชกถกจากคณะสงฆ์ทางหนึ่ง กับเณรโคงที่ไม่
พอใจจะบวชเป็นภิกษุอีกทางหนึ่ง ศฤห์ถึงที่จะขอเอาเพศเป็นเกณไตได้
ว่าเห็นจะไม่มี ถ้าหากจะมกเห็นจะเป็นพวกที่เรขกถนจวบจรกับคน โพธิ
อุบ้ธณายัธจารย์ของพวกเกณไตเห็นจะไม่มี แต่จะมีศฤกษุประการ ไคจะรดของ
ถามดมเด็จพระวันรัตนตูก่อน ไคจะตามประการไคจะกราบทูลมาภายหลัง
เรื่องคงโรงกระษาปณ์ในวัดสังกัสน์ ไม่ได้เห็นหนังสือพิมพ์แต่ไม่
ไคบั้นไคโร โคษกัน แต่ก็ฮาเป็นจริงไคไคง่าย เพราะจำโรงกระษาปณ์
ของพวกทำต่างก็ปดขมย้อมเป็นโรงตบแต่ มีเครื่องโรงอย่างนี้

๑. พมพดต่างก็ทำด้วยไม้กุ่มหนึ่ง คร่าเป็นท่อนยัดคันทองฮก
 ๑๕ เซนติ กว้าง ๕ เซนติ หนา ๑ เซนติ อาจชุกชอนทโทนก็ได้
 หรือจะเห็นบงพาไปกับตัวเมื่อไรก็ได้

๒. กระจกแท่งหนึ่งได้กระเบื้องไว้ จะไร้กก็ควักออกมา
๓. หม้อแตกเซียงหนึ่งสำหรับทอดนมกระจก
๔. แผ่นเหล็กวิเศษสำหรับคกกระจก
๕. ไม้พอบสำหรับคคระนวนแฉะดำดข

นอกจาก ๕ อย่าง ที่ของเตรียมมาแล้ว ยังต้องไร้กอนเจ้ากับพันฮก
 เด็กน้อยซึ่งจะหาทโทนก็ได้ เจดากากไม้ของการตั้งวงคตคน หยฮกได้
 ดิบฮก ในชวงประเดยวเดยงกพอกกันไปจนหนึ่งแฉะ แฉะกอนทจะลงมือทำ
 กคตงมีการวางขามคอยคุดันทาง เมื่อโคด้ยญญาวามคตคนมากหรือ โรงกระ
 ชาปณชุกชอนเดย พระดงฮองคเจ้าหรือคนเผวคหากควาเคนครงจตรา
 ไปตามปกคกทหาจับโคไม้ การจับพอกทารายชระนคตคองมฮายรับฮนบ
 บอกลความ และการจับกุ่มคองมฮายทจะเร้าจับคดขมโททนรูด และ
 คองมฮานาจทจะคนกระเบ้าโคคดขม นอกจากคาวงจแฉะไม้มโคจับโค
 พนกวดงเร้าวคจรงๆ วัตถุประสงค์กคจางใหญ่ชุกชุกเร้าไปแฮบทาสังค
 แฉะกชุกชอนเครของมือโค โดยงาย ผู้รทษาวทจะไม่วู้ดักเดย

ทพชภณททโคแฉงมเครของคฮายคกฮนประวคตมากพน จะเบม
 คดขมผู้คคการทนเขาใจในดงเทดณนมาก ทางเมืองเรายังไม้มโค
 ใจกันเดย เจ้าพระยาสุรคคควาโคเคยพบในทนองทโทนดิมไปเดยแฉะ

ความว่าที่เจ้าคุณหม่อมจะหาโศกานของคามถ้ำ พระธิดาที่ครั้งเจ้าฟ้าสม
ใจอยู่ ได้ทรงถ่ายรูปมาหรือเปล่าไม่ทราบ

ได้ทำจดหมายกราบบังพระขรรค์เสนาขอถวายพระกุศล กงทรง
พระเจริญสุขพร้อมทั้งพระญาติเทอญ

ควรมีควรแต่จะไปรด

พร

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต สมเด็จพระนริศร ฯ

ก่อนหม่อมฉันจะไป จะถามมีเวลาพอจะเขียนจดหมายถวายได้ อีก
คราวหนึ่ง หม่อมฉันจึงเขียนจดหมายฉบับนี้ให้หญิงมารยาตวิธิตมา
ถวาย เรื่องที่จะพูดกันแต่เรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่นึกใจแฉงฉวมเสียบ้าง
เป็นเรื่องทมิฬใหม่บ้าง ก็เรื่องหนังสือพระยาเทวราชวรมันแก้วใจ ดังหนังสือ
วิธิตาระปี ๒๔๗๗ น. ท. ไตรบรรณวัดที่ ๓ มาให้หม่อมฉันกับลูก แรกเปิด
ดูข้างต้น เห็นรายงานผู้รังขอขบคัสต์ปากกร กราบพูดถึงความลำบากในถาร
คัสต์ดินรางวัดในเวดาทเดกรารบัตินคัยธภาเดี่ยแฉง และรารบัตินคัย-
ธถานกขิงไม้โคตงขม รูดักจับใจ แต่ที่เขาแก้ไขให้การสำเร็จไปได้
ก็คหณกหมา หากไม่หนังสือวิธิตาระบราก็จะพิมาศไปค้วย จดหมาย
พระองค์ขาทคัยรบดั่งดงคาศคัสต์นกกแฉงคัต และที่ทรงคัสต์ดินให้ นายฮ่า
คัสต์เปารยะ ไตรบรรณวัดที่ ๓ หม่อมฉันก็ถวายอนุโมทนาค้วย ค้อไปเมื่อ

เบ็ดตั้งรูปผู้แต่ง จะเป็นที่ขวยรูปถ่ายไม้ค้ำหรือรูปตั้งมณฑกจะเป็นอย่างนั้น
 เชงก็ตาม ไม่ชวนให้คิดว่าจะแต่งหนังสือ แต่เมื่ออ่านไปก็ขอยอม
 ว่าแต่งดีทั้งด้านกวีและความคิด ส้มกวนได้รวบรวมจด ๑ ครั้ง ๆ ถ้า
 หม่อมฉันอยู่กรุงเทพฯ คงจะพยายามทำความคุ้นเคยกับผู้แต่งหนังสือ
 เรืองน เดียกายอยู่หม่อมยบท ในหนังสือไม่ปรากฏว่าผู้แต่งมีอาชีพแบบ
 ตำแหน่งอื่นใด ดังเกศเครื่องแต่งตัวก็ไม่ได้ว่าเป็นทหารหรือพ่อเรือน
 หม่อมฉันนึกคิดเห็นว่าหนังสือดำรงค์ได้รวบรวมจดเป็นหนังสือทรงชุด
 น่าจะไว้สอนเด็กให้กว้างขวาง พระราชประสงค์ก็จะให้เป็นเช่นนั้น คง
 ไปรดฯ ให้พิมพ์พระราชทานถึงปีละ ๑๐,๐๐๐ ฉบับ แต่มีโดยนิตยบาล
 ให้ใช้ในโรงเรียน นานไปน่าจะออกจะสูญเสีย ขอตกลงแนะนำให้ทรงรวบรวม
 รวมไว้ในห้องสมุดให้ครบชุด เหมือนอย่างตั้งให้นายสมบุญช่วยทำ
 สำหรับหม่อมฉัน

อีกเรื่องหนึ่งเจ้าพระยาอรรณพเสนา ตั้งสมุดเรื่องประวัติพระราชชายา
 มาให้หม่อมฉันเล่ม ๑ เข้าใจว่าเขาคงถวายท่านเหมือนกัน ในหนังสือ
 จากเจ้าแก้วมณีรัฐเป็นผู้แต่ง เดียกายแต่ราคาความสำคัญในเรื่องประวัติ
 ของพระราชชายาฯ ไปขอหนึ่ง ก็ขอเรื่องรับเสด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็น
 เหตุให้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรมงกุฎ ถึง
 กระหมอกของนับว่าเป็นหนังสือแต่งดี

ทรงจำได้หรือไม่เมื่อเราอยู่หาดใหญ่ด้วยกัน หม่อมฉันไปซื้อ
 หมวกทึบสีดำขนาดใหญ่มาใบ ๑ ราคา ๑.๕๐ บาท ท่านเสด็จตามไปซื้อ
 อีกใบ ๑ ซื้อได้ราคา ๑.๕๕ บาท ได้ได้หมวกทั้งสองมานั่งด้วยกันตลอด
 เวลาที่ส่งรถฯ จะทอดรายงานคือไปว่าหม่อมฉันยังใช้หมวกใบนั้นอยู่จน
 บัดนี้ คอยเนื้อนุมนนเรากับหัวพอเหมาะเจาะพอดีเกิน แดงๆ โหลๆ ก็ไม่

เสด็จพระเกียรติยศ แด่เมื่อเราทอดคนชนกของระวงไม่ไห้เราคบคอง
พระมาดาไปทกรงชอนนยงทรงอยู่ทรงงตั้งเสียดอก อยากรูชมองเงา
ดงในคทหมาย

หม่อมฉันได้ทุดไปในคทหมายแต่ก่อนฉบับ ๓ ว่าไ้ไปทำพิช
ฉิชาชะทงคปโดศกต เมษกลางเดือน ๖ ด้วยพระทนมไ้รวางบนเมษคณมา
แคะหม่อมฉันไ้ให้เสียดมคปฏิทนทอดงไปถวายพระเดิม ๓ กระเบณคอง
ไ้เห็นปฏิทนนทรช้อย่างไรไม่ทราบ กลางเดือน ๘ นแกทำพิชฉิชาชะ
ชาอกครงทง ในคราวนมพระภททมูมน (ชิต) ฉกพิชชญาศิกการณ
มาพักชยทงคณน มยวางตงมาจากกรุงเทพ ๗ ด้วยหมายจะไปเฝ้าทอ
กระหม่อมชรายทชระว มดชคไปถวายยังไม่ไ้รับคอบคองคชชอยทมนง
เมษวงกลางเดือนเรอมตชคตงฉาเนาชรรมักถาทเชอจวแ่งคงในฉนมนมา
ไ้ให้หม่อมฉันควย หม่อมฉันไ้ไปทาเชอทงคในฉนมน ไ้บชอกบุญแก
เชอชอพิชคชอยบง เพื่อดงฉอนพระตงฉไ้รระเบียบการค่าง ๗ ฉก
เดือนทงทรตงเดือน หม่อมฉันรบปวารณาจะเดียงคุ เชอชมอวราชนา
จะกระทำคาม เห็นจะเบ้นประโชชนไ้มมากกนอย

ในคทหมายของหม่อมฉันทกถวายไปเมษวงท ๓๓ พฤษภาคม ไ้
ทุดตงเรองทจะไปชระว ครนเมษตงคทหมายฉบับนไปแแล้วไ้รับถาย
พระศกต ฉบับตงวงท ๓๐ พฤษภาคม ครตงประกาชตงเรองทหม่อมฉัน
จะไปชระว จึงรุดคทาตงเรองนชานบดของทน ขอประทานโทษ.

ศกรมศกรมตงแต่จะ ไปรค

ตั้ง ๒๖ พฤษภาคม

วันที่ ๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูต อัมเตจกรมพระนริศรฯ

ด้วยปรากฏ ตั้งแต่ จะไปยุโรป แวะมาเที่ยวเรียไรสร้างอนุสรณ์
บาทหลวงคอดัมเบในเมืองบั้ง เดยมาดาหม่อมฉันด้วย แถบออกหม่อมฉัน
ว่าเมื่อไปทอดตาทำนกรดถึงเรื่องพระคิงตั้งพระราชโรมันคา โขดกที่หม่อมฉัน
แต่งบนทกถวายไป หม่อมฉันได้โอกาสจึงถามแกถึงความที่ยังไม่เข้าใจ
บางข้อ แถบออกอธิบายแค้นแค้นจะทอดคือไป

ที่ตั้งพระราชถอกหมวกและได้หมวกบ่อยๆ ในเวลาทำพิธีอะไร
เป็นเหตุ แกะแ่งว่าเวลาตั้งพระราชทำการหรือตั้งในหน้าที่เป็นผู้แทน
พระเป็นเจ้าขอมได้หมวก ถ้าทำการนั้นแทนตั้งปบุษย์อมถอกหมวก
หรือถ้าจะว่าอีกอย่างหนึ่ง เวลาเป็นคนทรงของพระเป็นเจ้าตั้งสอน
ตั้งปบุษย์อมได้หมวก เวลาเป็นผู้แทนตั้งปบุษย์เช่นขอพรพระเป็นเจ้า
ขอมถอกหมวก คง

ตั้ง Mase หม่อมฉันแปลว่าท้าวครนลูกแก้ว ตั้งอีกอย่าง
หนึ่งข้างคอกนทวยทเรียกว่า เตเตยม Te Detm นม แถบออกอธิบายว่า
เป็นตั้งคอกนโมทนา

ตั้งเจ้าพระพุทโธษาจารย์ท่านตั้งวินิจฉัยของท่านเรื่อง นายาม
กาดิก มาให้หม่อมฉัน บอกว่าด้วยราดกตั้ง อานตั้งนุชใจตั้ง
หม่อมฉันเชื่อว่าท่านคงจะถวายท่านด้วยฉบับ ๓ เหมือนกัน หม่อมฉัน
ได้เขียนจดหมายคอบต้นของวินิจฉัยของท่านไปฉบับ ๓ มาตั้งตั้งความทาง
ที่จะหาประโยชน์นอกกุดความรรมย์ได้ตั้งตั้งเจ้าพระพุทโธษาจารย์
อีกทาง ๓ เผอิญหนังสือราย ๓ เดือนของตั้งมากม รยัด เซเซยัคก

ไซไซเฮค ที่ประเทศอังกฤษ ที่เขาส่งมาให้หม่อมฉัน โดยฐานเป็น
 ด้มาชิกกักตมศักดิ์ ระบบประจำเดือนเมษายน คริสต์ศก ๑๘๑๕ มี
 เรืองรัตนาวดี เป็นคาถาภาษาดั้งเดิม ซึ่งพระมหากษัตริย์ราชชนนี ผู้ทรง
 นิกายมหายาน แต่งถวายโอรสจากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ ๓ ดังเอกสาร
 คำแปลเป็นภาษาอังกฤษดูเหมือนจะแต่งดี น่าจะถอดออกเป็นภาษา
 มกษแล้วแปลเป็นภาษาไทย ถ้าหากอย่างแต่ก่อนก็ไซไซเป็นหนังสือพิมพ์
 แจกการงานโตเรื่อง ๑ หม่อมฉันจึงส่งไปถวายสมเด็จพระพุทธโฆษา-
 จารย์ ให้ท่านพิจารณา คุ้มเป็นของแปลก^(๑)

หม่อมฉันจะลงเรือเมดบริช P & O ชื่อ ราชนคร ออกจาก
 มินังไประวาพริงนเวดาเกียง หม่อมฉันกลับมาลงมิงเมอโต จะมี
 ไทรเดรทไปให้ทรงทราบ หวังใจว่าจะทรงเป็นธุระดำริอยู่ด้วยกัน
 ทรงด้มาชิกจตุรพงศ์ทองปอง

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

ด.จ. ๒๖ ๒๖ ๒๖

x x x

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล ด้มเด็จพระนริศร์ฯ

หม่อมฉันกลับมาจากระวาพริงนเวดาวันที่ ๕ กรกฎาคม ท่านคง
 จะทรงคาดได้ว่าหม่อมฉันมีเรื่องต่างๆ ที่จะทูลถวายรายงานในการที่ไป

(๑) ทอดมคแห่งชาติตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ในงานพระราชนิพนธ์เพลงพระราชนิพนธ์
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอภินิหาร พระสวามีประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)
 แปลจากภาษาสันสกฤต

ชวาทรงนทลายเรื่อง จะเปนกถามรรคดำหรับเขียนจดหมายถวายเป็น
 เคยได้หลายปีศาหะ ส่วนคำให้การก็คงคนเขียนชยแล้ว รูปฉายาอกษณ
 ทถายมากมมาก แต่คองการเงลาทจะเขียนเรียงให้สำเรจแฉวจจะตั้ง
 เขาไปถวาย น้ความดำนาทชยอย่างหนึ่งควยเรองชองฝากทหามาจะคอง
 ทาโองาตฝากใครเขาไปถวายให้ตั้ง ชย้าให้ไปทายเดี่ยวกลางทาง รอ
 ทูตแฉวจจะชองทหามาถวายฝากน้คองจะถูกพระอชยาคัยเบนแนมอน

ในจดหมายฉบับน้จะทูกแฉวจ ไกรงการทไปทราวงนทอน ถูกชยวตรา
 ไม่ลู้ค ควยประจวบเวลาโองาคใหญ่มาถงชนนามอนชออดด ทมอมฉน
 รูดักวจะเบนทวดคเมอากอนชอกเรองฉน ๓ พอชอกเรอแฉวทงทมอมฉน
 แฉวทงพูนทงยงเทอชอกฉนทวดใหญ่ทง ๓ คน พวทชยชยงชนนามอน-
 ชออดดกเบนกนทถายคน แฉวการไม่ร้ายแรงฉนใด แฉวส่วนค้วทมอมฉน
 พอชากการทวดใหญ่ค้วชคถาย เกิดเบนตาเบโก ค้วเหมือนเราเรียกกันฉว
 น้คคาคยคทเกิดชวทงทง ๒ ชวง แม่ไม่ถงดนมทมอมฉนฉนเดอชกทาให้
 ไปโหนดมาโหนดฉวปาก ค้วงไปรักษากนทเมืองน้คองทง ๓ คน แฉวทมอ
 ฉวณคมาก แม่มชากการบวชชยชองมาคคคชยอยู่บางก ใดเทยวเครทตาม
 ไปรแแกรนไม่คคชคชอนใด แฉวเมอไปชยทบนคองชอกเทยวเครทควยรถยนค
 ชบชนเขาถงเขาฉนฉน ๓-๔ ชวโมง ทถายฉนเขาทาให้เกิดรูดักวความ
 ชววาเบนเครอชงชคชวฉวแฉวการทรากรวฉวฉนแฉว เพราะถาทรากควรารูดัก
 เหมือนช ออกเพอชยนาทกวจะเวลาเมอชยงทมม ฉนคคไปรแแกรนไม่ไปถง
 เกาเรบาพอ ถงกระฉนนคชอมทนฉนรดิไฟไปคอง ๔ ชวโมงฉนถงเมอชยชย
 ใดไปบุชาทมหาเจคัยพระบวรพุกไร ฉนคคทถายพระกุดไปยังทงานค้ว
 ทงไปรชณฉนบคทจากทฉน แฉวคคไปบุชาพระพุกชรูปเบนคณแฉวฉนไป

ถึงปราสาทหินพราหมณ์ที่ ดูราวหนักกว่าคราวก่อน ๆ จะดูรายงาน
 ในคราวอื่นต่อไป ถ้าว่าตามระยะเวลาที่ไป ออกจากบึงไปเรือ ๓ วัน
 ถึงเมืองประเทศเวียงคำแรมชุกัน ๓ แล้วไปแรมที่เมืองบยเสนชอกชอก
 กัน ๓ ค่อนั้นไปอยู่กับทูตกระหม่อมราชที่บึง ๓๓ วัน แล้วไปเมือง
 ยุกยาได้อีก ๓ วัน กอดมาบึงอีก ๒ วัน พอช่วยงานจนประดังทูต
 กระหม่อมราชแล้ว วันที่ ๓๐ มิถุนายน ก็ขึ้นเครื่องบินจากเมืองบึง
 มาลงเรือที่เมืองประเทศเวียง แล้วกอดมา ๕ วัน ได้เกาะเมืองดังจะไป
 เมืองนดระกา เมืองกวดาตัมปรี ในระยะทางก่อนกอดมาถึงบึง

คราวนี้จะยกเรื่องพิเศษมาตลกก่อนเรื่อง ๓ ดูเหมือนหม่อมฉันจะ
 ได้เคยพูดไปแล้วว่าไประแวกคราวนี้คงจะไปตรวจหอดู เพราะได้ยินว่า
 ที่เมืองบึงมีหม่อมเจ้าทรงรักษาหอดู แด่มเครื่องใส่หูโตะโดยนดระก
 ราชด้วย เมื่อไปถึงบึงก็ดูตรงดงว่า หม่อมฉันน่าจะการรักษาคณะ ๓
 รือหม่อไฮ้ เป็นหม่อมประจำพระองค์ของทูตกระหม่อมราชแตร่มเด็ก
 หูงนชชชชชชชชชช จึ่งได้ให้เขาตรวจ ๓ ครั้งจนเขาไหนดามนไว้ให้
 หยอดหูวันละ ๒-๓ ครั้งก่อน ๒ วัน ๆ ที่ ๓ เขาก็ลงมือตรวจ คือ เขา
 นาดตเขาไปในหู ๓ หูแตร่ดงอื่น ๆ ที่ทรงอยู่ในหูอ่อนนัยเพราะนามนที่
 หยอดอยู่แตร่กหลุดไหลออกมาหมดจนหุดระฮาก เห็นแตร่กหูโตะหนัก เขา
 เขาเครื่องไฟฟ้าของตรวจดูแตร่กหู ๒ ข้าง แตร่กบอกแตร่กหูข้อย
 กวาทเขาคาด บอกอธิบายต่อไปว่าอาการหูตงนนั้นอาจจะเป็นด้วยโรค เช่น
 เส้นประสาทพิการก็ได้ อย่าง ๓ อาจจะเป็นด้วยชราก็ได้ อย่าง ๓ ที่หม่อม
 ฉันตงนผมไม่ไรเป็นด้วยโรคภัยอื่นใด เป็นด้วยความชราเท่านั้น ทน
 ถึงกระบวนทดลอง เขาชื่อหม่อมเหล็กคล้ายกับที่เจ้ากรมเทียบเคียงเครื่อง
 คนตรมาตคให้แตร่กเคียง แตร่กเทยจาทบองหูแตร่กตรงนพตรงน ทดลอง

ว่าโดยนกลงแล้วหรือไม่ แล้วทวดของต๋อจัวให้มิดกั๋วซำง ๓ ไท้คน
 ยืนกระชั้นตรงหูข้างทเบ็ดทตของว่า จะโดยนโกดเพียงไท้ไท้ ถ้าโดยนก็
 ดยห่างออกไปทุกทจันกระทงถึงไม้โดยน หนี๋มณณราชช่ายโดยน
 ไท้ดักว่าราชชวา เมื่อกตตองเล่จักแล้วหนี๋มณจ้งให้ความเห็นคือไปดงน
 ว่าหนี๋มณณตั้งคด้วยความรจาจะรักษาให้หายไม้ได้ ถ้าใครจะให้โดยน
 หนักเหมือนคนหนี๋มจะคองไร้เครื่องช่วย เครื่องช่วยทงนหนักเป็นอย่างค
 ือณไร้ไฟฟ้า คองได้บัตเคเรไ้ในกระเป๋าคคคแล้วถ้ามาส่งไปไ้ไม้
 ไ้โครไฟนททู้ ถ้าหนี๋มณณท้่าเช่นนทคจะโดยนหนักค แต่ทว่าตามความ
 เห็นของหนี๋มณยังไม่แนะมาให้ทำเช่นน เพราะหนี๋มณณไม่ไร้ทททก
 ทั้เดียวเป็นแต่โดยนยากกว่าคนหนี๋ม อยมาหนี๋มณกับคนคาคัน เห็นอะไร
 ไม้สู้รถแคกยงเห็นไ้ ถ้าไ้เครื่องไม้โครไฟนจะโดยนหนักจนเหมือน
 กับคนคาคันไ้แล้วคาคเห็นรถจน แคจะท้่าให้คองพ้งไม้โครไฟนเด่เมื่อไป
 เมื่อไร้เคยแล้ว ถ้าไม้ไร้เมื่อใดคจรรู้คกราคาญยังกว่าทเบม อยเดียว
 เพราะ ฉะนั้นขอให้หนี๋มณณซ้งใจคเองว่า จะไร้ไม้โครไฟนคหรือยอมท
 โดยนยากหนี๋มยอย่างเดียว หนี๋มณณกับอกในทันทว่าหนี๋มณณณค
 ยอมท เพราะกจการทหนี๋มณณจคองไร้ทเบม คาคญกไม้มมากนค
 ทูตงอย่างทเบมอยูกกวนนคไม้ราคานมากมายแต่ไ้คนก เห็นว่าถ้าไร้
 ไม้โครไฟนจะด้ายากกว่าไ้ประโยชน์ หมอกเดี่ยวไ้ไม่ทน่าว่าแก้เห็น
 เช่นนเหมือนกัน จงเบมณคคองให้เบมไปอย่างเต็มคตอธบายมา
 เมื่อไปอยบบคองอยูกคาคาทหนักทงกระหนี๋มราชช กนอยมอณณเบม
 อย่างครวเดียวกน พากนบคคคองว้างชาคแต่ทาทออกพรของค ๓ ถ้าไ้
 ไปอยพร้อมกนจรรวมชคทหนักทา ทจรงเมื่อไ้ไปเห็นทประทบแดง
 ความเบมอัยของเจ้านายทประทบอยู่ณเบบคุง ท้านดบายมาก ซอชชาง
 นอกเมืองเห็นจห่างเมืองราวแคพรบรมนทหารจจ้งไปคังบ้านเจ้าพระยา

เทเวศร์ ๆ ทกลองเตย ทวนสร้างคำหนักเรียงกันเป็นหมู่ คำหนักส้มเค็ด
 หึ่งน้อยเรียก "ตาหาปาด" คำหนักทุกละหม่อมชายเรียก "ประเดบั้น"
 คำหนักกรมหลวงทิพยรัตน ฯ เรียก "บุญจรากัน" คำหนักหึ่งประดงค์
 ส้มเรียก "ด้าหมัน" มีฉนวนทางเดินตัดคดอกลงกม ไม่เกยของกับผู้ ไคอน
 แคธอธาคณนอยุทบนตงอากาศดี หม่อมฉนโคตปรอทตั้งเกศกกกณ
 อย่างหนาวเพียง ๘๓ คกร อย่างร้อนเพียง ๘๐ คกร ไม่สูงหรือตากงาน
 รุดักดบายคมาก แต่เมือหม่อมฉนไปเราระคุดแดงแดง นยวากาเบนระคุดน
 บาย ๆ ฝนคกรกกณ แต่กไม่ทำให้หนาวร้อนผิดกนกวาระครอน มีของ
 แปกอย่างหนงท ในห้องทรงพระอษรของทุกละหม่อมชายท่ายกพนไว้
 คณ ๓ บนพนมระนาตเอกราง ๓ พองวง ๓ ระนาตทุมราง ๓ ทฝ่าแวงน
 รดัย รอด้ามด้าย รอดูแฉะรอกวง เวลาเขนคากตอถูกละหม่อมชายทรง
 เครื่องคกรเหตงนเดมอทุกกณ นอกจากนนักทาดวงนปลอกคอกไม้ทก
 คำหนัก มีธอราคานญแต่ส้มเค็ดหึ่งน้อยนนมอากาศประชวรเรอรง เป็น
 ไรคจกนระพการอยุ่ร้าง ๓ และไรคเวตาเปดขนชายเขามาประดงค์ด้วย แต่
 กมหมอชทระวงรทษาอยุ่เบนนคย นยวายากทจระรักษาให้หายธาต แต่
 กไม่ถงนากถจระโกดอินคราย เป็นแต่ตอระวงพระองค้อยุ่เดมธ นอก
 จากนนคุดบายคทุกพระองค

หม่อมฉนขอฝากความระดกถึงคุณ ไคและหลาน ๆ ด้วยทุกคน
 กาดังหารของจระฝากไปถวายนเรนจวทจระมอชเบนนพระ หวังใจจระหาตั้ง
 ไปได้ท้งาน.

ควรมีควรแล้วแต่จะ ไปรค

ด.จ. ๒๖ ๒๕๓๖

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนเรศวร

เมื่อหม่อมฉันไปชระวา ปรากฏถึงพระองค์ท่านกับทงคุณ โศและ
ทดาพทศาพนกเซ่งเนม จึงตงตาแ่งงหาของฝากพอเบมเครื่องหมาย
ความราดกกง

ส่วนพระองค์ท่าน หม่อมฉันหาได้สมครูปภาพค่านานอารยธรรม
ของชระวาเต็ม ๑ กับเมื่อหม่อมฉันมาชระวา ๖ รอบได้ให้เขาก่ายรูป
ฉายาดกษณทเมืองบมตงระเพาะศรูป ๓ เหมือนเคยฉายเมื่อชระวา ๕
รอบ ชอดฉายรูปนนแคพระองค์ท่านรูป ๑ พร้อมใจกับดกชอดฉายรูป
ทนุทฉายศวกนชกรรูป ๑ นอกจากนได้เซ่มกตเงิน ไปรังให้คุณ โศ
เจม ๑ ของท้อยศยให้หญิงอ๋ หญิงฮาม หญิงโฮ ได้ตั้งของเหล่านน
มาพร้อมกบจตหมายละบบน ขอให้พระองค์ท่านกับทงคุณ โศและเจ้า
หญิงทง ๑ องค์ ทรงรับไว้เป็นเครื่องหมายความรักและนบถยของ
หม่อมฉันกับดกทโตไปทวยกนทง ๓ คน

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

กึ่ง ๑๖ กรกฎาคม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเคย

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระนเรศวร

เกล้ากระหม่อมฉันรู้ดีกว่าเบนทนผาพระบาทชอยู่มาชมาย ได้ยได้
รับฉายพระทศกใจตง ๕ ฉะบบ กอนแต่ตั้งไปชระวา ๓ ฉะบบ เมื่อตั้ง
กอนแต่ออก ๒ ฉะบบ เพิ่งได้โอกาสทกราบทูลชอบในบคน

เรื่องพระบรมรูปต่าง ๆ เกด้ากรหม่อมโตโอกาสพบกรมหมื่น
 พงษา ๑ โตของทอดถามบุตรว่าคน ๑. พระบรมรูปทุกกรหม่อมองค์
 กาโหดสร้างปรังท่าไม้เคยทอดพระเนตรเห็น ๑ ๒. พระบรมรูป Bas-
 Relief เคยทอดพระเนตรเห็น และครัดระบอว่ากรหม่อมทอนนเบนส์
 นางเงิน แก่ตามทครัดระบเช่นกรกบตเกด้ากรหม่อมจำได้ แต่เกด้า
 กรหม่อมกมโตกรวยทอดก่อน โตขอให้เจ้าพระยาจวงพงษครวหาแล้ว ไม่
 พบทั้งสององค์ ๑ ๓. พระบรมรูปองค์พระที่นั่งเวรยมนควเชยรปราสาท
 นน กรมหมื่นพงษากไม่ทรงทราบเหมือนกนว่าใครปั้น ตามทฝ่าพระบาท
 ทรงพระคำรคาคว่าคงจะมำทำแอดในรัชกาลต ๕ นนชอบอยู่ ถ้าเบนคงน
 ผู้บันทึกเห็นจะไม่ไร้คนอื่น นอกไปจากหลวงเทพจนา (พดด้) ซึ่ง
 ภายทอดเป็นพระยาคนตารังสรรค คมทบนสร้างค เขากนคทางบนเบคเคดค
 ษณคณน ตามทฝ่าพระบาทครัดคงคดของพระองค์เชยระบบนน จะโตทรง
 คังเกดหรือเปด้า เกด้ากรหม่อมจำได้ว่าชายคดของพระองค์ทบนใจน
 คคเบนคดบ ๆ ลักษณะอย่างเดอดกอด พาให้เห็นว่าคงจะมคจรง เบน
 พระราชคำรของทอดกรหม่อม เพราะครังกรนนมเวด้ากรนรมยแแดงค
 อย่างคกอกคกนอยู่ครางนง จนพวกแม่ ๆ เรากโตแแดงเครื่องคกอกคกน
 รูปถ่ายปรากอยู่ ปราสาทพระรูปทเกด้ากรหม่อมกรวยทอดนเห็นจะ
 ทำ้าหรับคงพระบรมรูปของคนจรงอย่างฝ่าพระบาททรงพระคำร เพราะ
 เดกมาก เห็นจะไม่พอดงพระบรมรูปด้รัชกาลโต ๑ ๕. พระบรมรูป
 ด้รัชกาลตามทเกด้ากรหม่อมกรวยทอดว่ากาโหด โรงหอดคกรงค่างคททย
 นน กรมหมื่นพงษาคันว่าไม่ไร้ กาโหดโรงปลูกชนโดยฉะเพาะทแอด
 คดงแแดง โกด โรงพิมพ์ เพราะพระบรมรูปนเขาเราไปแแดงอยู่ทเกงทหน้า

หมวกช่อทหาคใหญ่หญิงช่แย่งเอาไปเสียแล้ว แกล้งมาให้ได้ใหม่
 ครั้นบอกข่าวแก่พระภิกษุหมื่นออกมาทมนั่ง และได้ทรงอาราธนา
 ให้เธออยู่ตั้งต่อนพระดังสมถนุดักเคยนั่ง ทรงรับอาราธนาโดยนตเธอ
 นน เกด่ากรรมชมพดอยมีใจเต็มคนด้วยบิตไปด้วย จะเป็นประโยชน์
 แก่พระศาสนาไม่น้อย ไม่นักกว่าจะมพระทศยานออกมาถึงเคย โมทนาธำ
 หลวงพ่อแถมหมายมนมบมอมาแต่กรุงเทพฯ แล้ว จะมาตามหา
 นำพระบาทวัดเขาเงินตามที่ได้จัดตามความอาจข้อในพิชโรมันการอดัก
 ไร่ได้ และครัดประทานอธิบายไปให้ทราบ เกด่ามนคมาก ได้ความรู้
 กว้างขวางออกไป

ฉนิจฉนยามกาดักของดมเค็จพระพุทชโฆษาจารย์นน ท่านให้
 เกด่ากรรมชมอานแล้ว และยังได้ช่วยท่านกันคำ "ยาม" ด้วย ดมเค็จ
 พระพุทชโฆษาจารย์เวदानี ไม่น้องที่จะทำอะไรได้ ถูกหน้าทแทน
 ดมเค็จพระดังชราจเจ้า มีแต่คนมากควมฉนยังคำ

หญิงแม่นำของชงทรงจคหาแต่ชวาฝากไปประทาน ได้รับแล้ว
 ด้วยความยินดี เป็นของที่คองใจมาก ชอดวายนังคนแทนนำพระบาท
 แต่เรื่องชวาพฉนจะคองกราบทุดยคยาว ชอประทานรงรับไว้ศราวหน้า
 แม้โตให้กราบทุดว่าได้รับประทานเชมกคค คใจเป็นฉนมาก เป็นของ
 ไร่ได้จริง ๆ ชอดวายนังคนนำพระบาท พระเคศพระคุณฉนเกด่า
 ราวคคฉนนำพระบาทเป็นฉนยัง.

ศกรมคฉนแล้วคจะไปรค

หรฉ

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนครินทร์ ๑

ในจดหมายฉบับนี้หม่อมฉันจะทูล รายงาน ส่วนที่ ได้ ไปดูของ
โบราณในชะวา คือได้ไปทูลพิกัดสถานที่เมืองประเทศเวียเมือไปถึง
ครั้ง ๓ เมื่อวันจะกลับอีกครั้ง ๓ ได้ไปดูเจดีย์สถานที่พระบรมพุทโธ
และเมณฑกในแขวงเมืองยกยาแห่ง ๓ ได้ไปดูเจดีย์สถานที่กาดตั้ง
จับตเดี่ยว และเที่ยวสถานที่พรหมานันท์ ในแขวงเมืองยกยาเหมือนกันอีก
แห่ง ๓ นอกจากนี้ไม่ได้ไปเห็น โบราณวัตถุที่เขาเก็บเอาไปตั้งประดับไว้
ตามตอกนอกบาง

พิกัดสถานที่เมืองประเทศเวียเป็นของรัฐบาลบำรุง และมี
ราชบัณฑิตยสภาเรียกว่า Koninklijk Bataviaasch Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen อำนวยการเหมือนอย่างของเราที่เป็นอยู่แต่
ก่อน พอลงสุดไปบอกว่าหม่อมฉันจะไปดู ท่านพวกราชบัณฑิตยสภา
ก็เอะอะเรียกประชุมกันเรียบร้อย เพราะเคยได้ยินชื่อหม่อมฉันเมื่อครั้งเป็น
นายราชบัณฑิตยสภา พอไปถึงก็เชิญเข้านั่งห้องประชุม ขอให้ตั้งชื่อ
ในสมุดจดของสำหรับผู้ทรงคุณวิเศษไปเขียน แดงจางพาดูพิกัด
สถานที่ (ต่อมาเมื่อหม่อมฉันกลับมาถึงบ้านแล้ว ได้รับจดหมายของ
ตอกเตอร่วมกัน นายราชบัณฑิตยสภา บอกว่าเมื่อถึงคราวประชุม
แรก เราได้พร้อมกันเลือกหม่อมฉันเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของราช-
บัณฑิตยสภาเมืองประเทศเวีย) หม่อมฉันบอกเราว่าเวดามน้อย
จะขอคุณแก่พระของโบราณ กรมเมื่อพวกชะวายังถือพระพุทโธศักดิ์มา

แต่คำสั่งมาพร้าหมณ์ เจ้าจางพาดแต่ ๓ ห้อง คือห้องของมหัศจรรย์
ห้อง ๓ ห้องเครื่องทองสัมฤทธิ์ห้อง ๓ กับห้องเครื่องสีดำห้อง ๓

ห้องของมหัศจรรย์ ทำการรักษาและทางเราออกมีคนเฝ้ากวดขัน
มีของเครื่องเงินทองเพชรพลอยมากอยู่ แต่เป็นของสมัยอดีดตามเดี่ยเป็น
พน ของครั้งสมัยศรีอยุธยาแต่พระพุทธรูปทองคำหลายองค์ กับรูปพระ
โพธิสัตว์หล่อด้วยเงิน ที่เราเอาของถวายพระเจ้าอยู่หัวมาแบบที่วัดก
เขาบอกว่ามีเอกรูปเหมือนที่เมืองฝรั่งเศียรขาวหงตั้ง โต้งของมหัศจรรย์
กันที่ไปแดงหลายตั้ง เกิดไฟไหม้ตมานของ ประเทศสยามแฉนค ของ
เหล่านี้คนนิยมไปเดี่ยมาก ว่า "รู้ง" ก็จะต้องแก่ของเดว ๆ และค้อไปเห็น
จะไม่ยอมตั้งอีก หม่อมฉันพิจารณาคุณของมหัศจรรย์สมัยศรีอยุธยา
ออกเดี่ยใจด้วยไม้ของสมัยอดีด โตปรารภกับพวกราชบัณฑิตยช้อตมตว่า
พวกศรีอยุธยาแต่โบราณ เห็นกรรมแต่ความศรัทธาข่างกว่าความรูแฉนนิยม
ในคิงปล้าศัตร์ เราบริบของว่าเขากเห็นเช่นพน หม่อมฉันบอกเขาว่าใน
ประเทศของเราเหมือนกัน

ห้องเครื่องทองสัมฤทธิ์สมัยชองค ๆ น่าชมมาก แต่ว่าเป็นของชระว
สมัยศรีอยุธยาแต่บตงนมน มีของสมัยประเทศอื่นจริงเป็นของแปลกแต่
พระพุทธรูปหินจวงราบแบบอมรวัดของกเดียว เป็นของประตาดทปรางกู
ว่าพระแบบนนอกจากเช่นเดี่ยมีแต่ ๕ องค์ อยู่ในพิพชภณทตถานเมือง
โคตมโมในดงภาทคปองค ๓ อยู่ในพิพชภณทตถานเมืองชานอยใน
คิงเกยชองค ๓ อยู่ในพิพชภณทตถานเมืองบระเตเวียชองค ๓ กับอยู่ใน
พิพชภณทตถานกรุงเทพ ๑ องค์ ๓ ถมชุดค้ในประเทศนั้น ๆ เอง
ทง ๕ องค์ ของเราค้มาจากทนครราชค้มา แต่ของทองสัมฤทธิ์สมัย

ศรัทธาของขอมเขารายว่าไม้มทโหนมากกว่า หรือแปลก ๆ กว่าที่เข
 มในพิพิธภัณฑ์สถานเมืองประเทศเวีย ชมโตทเราม ๓ ในพิพิธภัณฑ์สถาน
 กรุงเทพ ฯ เขามคง ๒ คง ๓ แต่ประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง (ที่ตอนไม่
 ใช้ตาเห็นเป็นธถาน ได้กระซิบชวนกันพิจารณาทางอุกด้วยอีก ๓ คน
 เห็นของกนวารูปภาพของธมฤทศ) ทงพระพุทธรูป และรูปพระโพธิสัตว์
 ธมยศรัทธา บรรดาในพิพิธภัณฑ์สถานเมืองประเทศเวีย ไม้มทพระพักตร
 จะงามดังรูปพระ โพธิสัตว์เมืองไซยาที่อยูในพิพิธภัณฑ์สถานกรุงเทพ ฯ
 ดังของกนเคย หม่อมฉันเข้าใจว่าพวกฝรั่งซึ่งเป็นนักทของเขยดเคยเห็น
 ทดายแห่ง กเห็นเช่นนเหมือนกัน หนังสือเรื่องของโบราณจึงเขารูป
 พระโพธิสัตว์เมืองไซยา ออกแดงเป็นด้อย่างโดยมาก

ห้องเครื่องศถานนตงเรียงไว้กระเบียงและกลางชาดา ถ้ามเป็น
 ของธมยศรัทธา มีของงามคไม้มทโหน ๓ ที่เก็บเขามาไว้ในพิพิธภัณฑ์
 ถานคไม่เป็นการบริบรตของนชวย เพราะเคยวนรฐูปาดเราศคการรักษ
 โบราณธถานหมตทุกแห่ง รูปศคายังม้อยตามโบราณธถานอีกนตงรอย
 นอกจากนตเก็บเขาไปไว้ทอื่น ๆ เช่นทเมืองใต้โตกยงมอกมาก เขา
 เป็นว่าเขามรูปภาพศคทเป็นธงานคนบไมถวน

ห้องรูปยะ หม่อมฉันคเมือซากลับ ไม้มอะไรนำคูนัก แต่ได้
 ความรือ ๓ ฉาเงนรูปธเหตุยมกคตราเป็นคอก ๕ แฉกคได้มาจาก
 เมืองไซยา กับเงินตรา นไม่เป็นเงินธมยศรัทธา

เจคยธถานพระบวรพุทโธ เมนคุด และเทวดธถานพรหมานนท
 ไมคองพรธณนาทุดโตถวนค เพราะโตทตรงทอกพระเนตรเห็นรูปถายมาก
 ถอมากแฉก จะทุดเตทวชอกไปคคเห็นเมือไปคคทราจน คอบริบรตา
 เจคยธถานในพระพุทศคธนา คงใจทเป็นพระนทวดคคคแต่พระบวรพุทโธ

แห่งเดียว เห็นจะเป็นเพราะทำไมเจ้าเรจตของแกไขเมื่อภายหลัง ๑๓๓๓
 ทำคือไปทำแต่เป็นมณฑล เขาพระดังเป็นเครื่องประดับยอดอย่าง
 พระชาติไชยาหมตทุกแห่ง ที่เมตคนหมอนั้นฉันฐานว่าพระพุทธรูป
 รูปกับรูปพระโพธิสัตว์ ๒ องค์ ทั้งเป็นประธาน เป็นของทำนถอม
 เติมเห็นจะคงในมณฑลเครื่องไม้ มณฑลคือทปรากฏอยู่ทุกอันเป็น
 ของทำนถอมหนึ่ง ประการกับพวกสอดนตากเห็นเช่นเดียวกัน พระมหามณฑล
 เป็นเทวดาแห่งเดียวทมิในเมืองเดียวกัน ทำเป็นมณฑลเช่นเดียวกัน
 กับสถานในพระพุทธรูปค้ำนา เป็นแต่เปลี่ยนเครื่องหมายทางพุทธไปเป็น
 ทางไสย ยกตัวอย่างทั้งพระดังประดับประดับเป็นเครื่องยอดเทวดา
 กทำอย่างนั้นเหมือนกัน เป็นแต่เครื่องเครื่องเป็นรูปอย่างดูมระยม แกะ
 ยอดเป็นคิ้วดงก็ พิจารณาตามเทวดารูปทั้งเป็นประธานก็เห็นชอบกับ
 เทวดาในอินเดียหรือในเมืองเขมร มาคล้ายกับศคชของไทยเรากลับถือ
 พระเป็นเจ้าทั้ง ๑๒ องค์ด้วยกัน มณฑลใหญ่ที่อยู่กลางเป็นสถานพระอิศวร
 มุขาทอง ๕ ด้าน หน้ารูปพระอิศวร ด้านใต้รูปคิ้วกรวด คือพระอิศวร
 ใต้เศียรอย่างเช่นรูปพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ด้านตะวันออกรูปพระ
 ศคชเศียร ด้านเหนือรูปนางทศกระแต่ทำให้ดูด้วยไม้ฉากดูเหมือนอย่าง
 พวกจีนทำ มณฑลย่อมลงไปหน่อยหนึ่งอยู่ทางฝ่ายเหนือเป็นสถาน
 พระวิษณุ อีกหลัง ๑ เหมือนกันอยู่ทางฝ่ายใต้เป็นสถานพระพรหม
 ขอกเห็นวางร่างเหมือนกับพระเป็นเจ้าทั้ง ๑๒ ด้วยกันนั้น เพราะตามข้างใน
 พนักกำแพงแก้วรอบฐานทักษิณสถานพระอิศวรกับสถานพระพรหม
 จำหลักเรื่องรามายณ์ สถานพระวิษณุจำหลักเรื่องพระกฤษณะ มีมณฑล
 อย่างย่อมลงไปอยู่ข้างหน้าอีก ๑ หลัง หลังตรงสถานพระอิศวรไว้รูปโค
 หลังตรงสถานพระนารายณ์ไว้รูปครุฑ หลังตรงสถานพระพรหมไม้มีอะไร

ฉันนิษฐานว่าเติมคงได้รูปหงส์ และมีมณฑปเล็กดังไปอีก ๒ หงส์ ได้รูป
 พระอาทิตย์ทอง ๑ พระจันทร์ทอง ๑ รัฐบาลเขาทำการซ่อมแซมมาช้านาน
 เขาซ่อมมณฑปพระจันทร์สว่างได้ตามรูปเดิมทอง ๑ (หม่อมฉัน
 ได้ตั้งรูปถวายมากับจกหมาย ฉะบับนี้) เคยจนกำลังซ่อมมณฑปพระ
 ยี่สิบสอง การเข้าไปค้นหาเจดีย์พระบรมพุทโธ และเทวสถานพรหมานนท์
 เคยจนรัฐบาลเรียกข้าราชการนิยมคนละ ๕๐ ดั่งตางค์ และมีคนคอยพา
 เกี่ยวดูแต่เพียงแต่พุกกันไม่เข้าใจ แต่เคยจนพวกชาวต่างชาติมาตั้งแบบบริษัท
 รัฐบาลพาคนทองเที่ยวชมในชะวาพวก ๑ ถิ่นพูดภาษาอังกฤษได้
 เจ้าของ โยเคตทเมืองยกยาเขาจัดให้พาหม่อมฉันคน ๑ แก่พยายามที่
 จะบอกอธิบายเรื่องโบราณสถานต่างๆ อย่างเหลวไหล จนถูกออกปาก
 ว่ารู้ดีถูกศิษย์ของเสด็จพ่อไม่ได้

หม่อมฉันได้รบถวายพระหัตถ์ ฉะบับดงฉันท ๑๘ กรกฎาคม มี
 ความยินดีตรัสชื่นใจ เหมือนกับไปไหนมาแต่จากจางรอน ไถกนมาแรง
 เรื่องนชอบกต เมื่อไปชะวาเจ้านายถูกทุกกระหม่อมชาย ปรากฏกับ
 ถูกหม่อมฉันว่าแต่ก่อนตั้งเกิดกรรมทองทพยรัตน ๑ ออกจะชื่นอย่าง
 คนแก่ พอหม่อมฉันไปถึงสถานกระปรกระเปร่าแข่งแรงชม ชอนมน
 เห็นจะเบบคด้วยเรื่องคนชมเคยจนตนเอง

เมื่ออยู่ชะวาหม่อมฉันได้รบสคหมายแฉรงคว บอกล่าวจะอุปถัมภ์
 มีความยินดีตั้งใจจะหาของอะไรถวาย ไม่ยากโดยอะไรก็พอใจ ได้แต่
 ของบหรี ไม่เคยดั่งไปถวายแต่ยังคงคิดหาต่อไป เมื่อพูดถึงบองพระงอ
 มีอะไรก็บอกเรื่องหนึ่งซึ่งหม่อมฉันออกจะแปลกใจ ก็ด้วยเมื่อก่อนหม่อมฉัน
 จะไปชะวาได้ตั้งให้ทำบุญฉลองอายุครบ ๖ รอบทางกรุงเทพฯ ๑ คือได้มี

จดหมายของหม่อมฉันฉบับนี้ ๑. ดังรูปฉายาอักษรของหม่อมฉันกับ
 จอระเข็ด ให้ถูกเอาไปถวายพระมหาเถรตรงแต่เดิมเจ้าพระดัง ฆราวาสเป็น
 คณานุกรมธรรมเนียมในวาท ๒๓ มิถุนายน เมื่อหม่อมฉันกลับมาจากชะวาได้
 รั้งหนังสือของโมทนาของมหาเถรหมคทุกองค์ เว้นแต่เดิมเจ้าพระพุท
 ไชยาจารย์ ซึ่งท่านจะนั่งเขียนเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ จะเป็นด้วยของที่
 ถวายไปไม่ถึงท่าน หรือลักษณะของท่านจะส่งมาไม่ถึงหม่อมฉันอย่างไร
 อย่างหนึ่ง ถ้าท่านทรงสืบประทานได้จะขอพระคุณเป็นอันมาก

ดู ๆ เขามีจดหมายบอกมาว่าเจ้าชฎาทรงส่งบายดี หม่อมฉัน
 ทราบกษณศ ด้วยรู้สึกห่วงอยู่เสมอตามธรรมเนียม

กรมนี้ควรแต่จะไป

ดู ๒๖ ทรงพระอักษร

x x x

ทำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๑

กราบทอด องค์เจ้ากรมพระยาคลัง ๑. ทราบฝ่าพระบาท
 เมื่อเมตตาเจ้าจนเจ้าราชทองแฉวม ได้รับถวายพระหัตถ์อัน ๆ ๓
 เป็นทรงพระวิศกทศรมให้ถวายพระหัตถ์จากคราวกำหนดไป เห็นด้วย
 เสด็จว่าแต่จะส่งคงไม่คงเป็นกำหนดจะทรงส่งบายกว่า

ขอถวายพระคุณ ได้จัดการบวชพระจงแล้ว พ่อแม่ของ
 พวกหม่อมฉันไปหมคด้วยกมทงน เมอบอชเป็นแฉวม องค์เจ้าพระพุท
 ไชยาท่านเอาด้วยใจได้คุณกุศลท่าน เพื่อจะคงแก่กล้าควบคุม กรม

บวชเป็นพระท่านจัดการให้ออกกฐินเป็นองค์สระ แต่ห้องกฐินใหม่นั้นเด็ก
 กว่าห้องใต้ถุนกฐินสมเด็จพระพุทธโฆษาไปเสียอีก บริกขารท ไตนาเมือ
 บวชพระเต็มแน่นกฐิน ต้องร้องขอห้องทอนผอนเขาของที่ไม่ต้องการใช้
 ไปเก็บเสียบ้าง ญาติโยมฝ่ายผู้หญิงพากันไปช่วยจักกฐินฐาน แดงก็
 ทรนหมยพูดกนออกชื่อเรียกแฉกตามเคย แดงรู้สึกความตเปลี่ยนเรียกพระ
 แดงกตองเรียกแฉกออก แดงกทอเราะกน หญิงฮามัจจงตงกตการณ
 ว่าทน ไครเรียกแฉกตองปรับ ๓๐ องค์ต่างก็ เขากระป๋องบหริแกแระตมา
 เจาระฝาดังโงเบมททยอดต่างก็ค่าปรับ เกดากระหม่อมเสียไป ๕๐ องค์ต่าง
 แดง แม่โคตเหมือนจะเสียดกว่ามาท ฮย้าหาแควว่าญาติที่บ้านจะเรียก
 ผิดเดย องค์สมเด็จพระพุทธโฆษากรเรียกผิด แต่ไปปรับเอาต่างก็ทำนไม่ได้
 ดังเกดว่าในการทพองวโคบวชเป็นพระนนั้น องค์สมเด็จพระพุทธโฆษา
 ทรนหมยมากทเดียว

องค์หญิงมาตกาเขามากรุงเทพ ๆ ศึกษานกของคัยคนขรคายตง
 มาพักอยู่กนหญิงจางตามเคย คัดการทาศัพ ได้ช่วยกันคนดระไม้ละมีฮ
 จำเร้าไปฮย้างงตงาม เขาได้กตบฮอกไปแควเมือวานน

ทนจะกราบทตเรื่องเมืองระดา พังทตรดเธาตงเส็ดค ไปให้หมฮ
 ครงขพระกรรณ รูดักเดอมไ้ในจิระครงขของเขามาก ที่ไม้โตผดนน
 กเบมฮยเอง เพราะความเดียมเกดแควธา น้าพระบาทไม้ทรงรับเขา
 เครื่องมี โกร โพนนถูกแคว เพราะฉวบรตาดอขงระมนนเกดมาจำทรับ
 รับไรเรา ถ้าไม้เคียวเรญไ้หมัน ๆ ก็จะทำฮะไรให้เขาไม้ได้ เช่นถ้าเรา
 ไม้เคียวก็ไม้ไรชาแคว ชากตบเคิมไม้ได้ ถ้าเคียวเรญไ้หมันมากเจ้า
 มนกดชน เช่นกนคาบฮตไม้มีคาไรตองไร หุเป็นเครื่องดังเกดมากเจ้า

ทุกชั้น คนตามออกทุกคนก็โดยนตกว่าคนตาค้เพราะไร้หุมาก ถ้า
 นำพระบาทเฮามี โกรโฟนทรงแดง ก็ต้องถอยคชชกจะไม่ทรงโดยนอะไรโดย
 สมครูปเมืองชะวาททรงพระเมตตาโปรดประทานไปนั้นคนก็ เดย
 แต่ใครป็นเป็นภาษาวัดนักอ่านไม่ออก ก็จะไปพดิกหาควาแปดเป็น
 ภาษาอังกฤษอยู่ข้างดำบกพิ โยคพิเกษนที แต่อย่างไรก็ เป็นอันได้
 ความรู้วาปราสาทหินในประเทศชะวา ทม ในภาคเหนือกับภาคใต้เป็น
 คนละชนนคไม่เหมือนกัน ปราสาทที่ปรากฏหมดคนไม่เหมือนปราสาท
 ในอื่นเตยเดย แต่องค์เทวรูปเหมือนอื่นเตย จะเป็นด้วยอะไรยงจับไม่ได้
 เพราะยงเห็นน้อย ส่วนทางเขมรนั้นจับได้ ปราสาทที่เก่าแก่เหมือน
 อื่นเตย ก็ชาวอื่นเตยมาทำชนกชน ก็ต้องเขมรทำแก่เขาหาปราสาทไม้
 ของคนจึงเป็นแบบปรากฏเขมรชน

อะไรก็ไม่คิดใจเท่าพระบวรพุทโธ รู้ดีกว่าประหลาดจริง จะได้
 ทรงตั้งเกศหรือไม่ว่าเจดีย์ฐานอันนเป็นรองกำไม้ดมบูรณ ใต้สร้างค้อ
 กันด้องทน ทนแรกสร้างจนได้แต่เพียงฐานเบญจา ทนหลังสร้างฐาน
 เขียงกอนทำพระสถูปกุ่มขมบนฐานเบญจามน การสร้างด้องทนน
 เห็นจะห่างกันนับด้วยชวชายคนกตเคย รือที่ประหลาดใจนั้นอยู่ตรงที่ควา
 ฐานพระบวรพุทโธนั้นไม่เหมือนกันกับสถานที่ไหน ๆ ในเมืองชะวาเดย แต่
 โพงมาเหมือนกับเบญจาเศวตงศ์พในเมืองเราเขา ส่วนเบญจาเศวตงศ์
 พในเมืองเรา ไม่เขาแบบแฉนมาแต่ไหนก็ไม่ทราบ ดึงก่อสร้าง
 ที่บนของถาวร ในเมืองเราก้ไม่มีเหมือนเบญจาเดย จึงไม่มีเหมือนที่
 ประเทศชะวาซึ่งอยู่ไกลกันมาก นี้แหละประหลาดหนัก

พระรูปด้ององค์ซึ่งทรงฉายในเมืองชะวา ทรงพระเมตตาโปรด
 ประทานไป ได้เห็นค้ใจเป็นต้นพัน รู้ดีก็เหมือนหนึ่งได้ประด่พดิ่ง

พระองค์ทรงหนง พระรูปทรงฉายพร้อมด้วยหลาน ๆ นั้นทำให้ใจให้วัน
 ฉายมาก นกทองเมือคราวรวมอยู่ด้วยกันที่หาดใหญ่ มีความรื่นเริง
 บันเทิงใจเพียงไร บันเทิงเย็บเหงาค้างอยู่ไกลกัน ตกเป็นอันว่ารูปนั้น
 ทำความดีใจให้ ในเมื่อแรกเห็นแล้วทำความดีใจให้ในภายหลัง แต่
 หวงวานาพระบาทกับทงหลาน ๆ คงดำรงอยู่ด้วยความดีใจด้วยกัน

มาพระบาทประทานคำปลุณาไปแต่ก่อน ในเรื่องแรกกับนาง
 เกด่ากระหม่อมโตจคงกระเทียมไปตั้งดูพระหมอนยศำงศรี แกะเขียนคำ
 แกะชบายมายศยาว ซึ่งเกด่ากระหม่อมโตจคิดถวายมาบอกคนแดง นำทั้งอยู่
 เมือเขียนมาถึงนี้ ไตรบาดายพระหัตถ์ซึ่งประทานไปในรถเมือวัน
 ของสาร มีความหลายเรื่องซึ่งจะเขียนกราบทูลขอขมาไม่ทัน แต่ที่ปรากฏ
 ในฉายพระหัตถ์นั้นเป็นอันได้ทรงตั้งเกดเห็นแล้วว่าพระบองรพท โชนน
 เมืองดางกับเมืองบนท่าคนดะกั เกด่ากระหม่อมกราบทูล ข้างคนเป็น
 วิชาสิริ พระสติปกคุ้มกันเข้าใจว่าเป็นความคิดมาทางหนงต่างหาก เติม
 คงจะคิดทำเป็นปราดาทยชดศูปองคใหญ่ตั้งอยู่กลาง แล้วมีปราดาท
 นิชยด้อมรอบ เขากันหมคระต้องเป็นทรงมีระมิต เคียวจนเป็นมีระมิต
 ยชดความ

ปราดาทพระจันทรทบทประทานไป เห็นเขาป้อมใจ ทรงงามพอใช้
 เขาพาทเพียรช้อมแถมชนคจรง ๆ ถูกพุ่มเฟื่อง ๆ ซึ่งตั้งแทนทพระสติ
 นนเห็นจระตังใจให้เป็นหงงค้ำ โคมแบบอื่นเคย

ในระหว่างวันประดิษฐานพระบาทนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
 ท่านออกไปอยู่เมืองชด ของทมาพระบาททรงอุทิศถวาย คนทองจระนำ

ไปฝากใครไว้ทวดหรืออย่างไร แลจะใคร่ใคร่พำสมถวายและใคร่เรียน
ให้ท่านทราบเมื่อท่านกลับมาหรือเปล่า น่าสงสัยอยู่ อาจะมีพดงพดาด
กลาดแกดวักอย่างใดอย่างหนึ่ง ขอประทานสืบคก่อน ได้ความ
ประการใดจะกราบทูลมาภายหลัง

กรมมัครแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

(ข้าพเจ้า)

หอพระสมุทวชิราวุธ

วันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘

ขอพระราชทานกราบทูล ทราบใตฝ่าละอองพระบาท

ด้วยตามที่โปรดเกล้าฯ ให้พระหูกษาเจ้าขอพระราชทานถวาย
คำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องชาวมัทพ แต่ฝ่าละอองพระบาทและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ คงท้อไปนี้

๑. เรื่องชาวอินเดีย ได้ทบทวน พุคภาษาทมิฬเหมือนกัน
แต่มีผลผลิตกันเป็นคำจคบ้าง คำแดงบ้าง คนพูดภาษาทมิฬที่
บึง ๑๒ เพราะที่ออกทรงตั้งเกล้าว่าเป็นชาวอินเดียคนนั้น มีอยู่ ๑ คำพวก
คือ ๑. ชาวมัทพแท้ ส่วนมากเป็นกตส่วนขาง ส่วนน้อยส่วน ๑ เป็น
พวกค้อคำสนาอ้ออาม และโดยมากเป็นพ้อคำ ส่วนน้อยอีกส่วน ๑ อยู่
ถนนอะไรที่ชาวอินเดียมักเรียกกันว่า Chetty Street เป็นยู่ท่ากรกเงิน
(คนพวกนี้เคยมีช้อยมากในกรุงเทพฯ ความถนนจักรพรรดิคราวหนึ่ง แต่
เวลานี้เห็นช้อยเป็นจำนวนน้อย) ๒. ชาวคำมด ง.๒๑๑ ในเกาะลังกา

พนักงานรถไฟในมอญเกือบจะเป็นคนพวกมทงฮัน ทั้ง ๒ พวกนี้มี
 ตาจกตงนม ๑. ชาวแคว้น Malabar ในอินเดียโตซึ่งติดต่อกับแคว้น
 ทมิฬ ทำกรร้านกาแฟและภคตาการ คนเหล่านี้พูดภาษาทมิฬ เพราะ
 หาเลี้ยงชีพตามกลางชาวทมิฬ ถึงภาษาของเขาเองก็เบิ่นแต่่าราชของ
 ภาษาทมิฬเท่านั้น ชาว Malabar เหล่านี้โดยมากมีผิวไม่ดำจก บางคน
 กมีผิวขาวเตื่องดวยขา เพราะคนที่เป็นเจ้าของร้านกาแฟ และอุจ่าง
 ฉะเพราะผูกทษาหาเป็นพราหมณ์ ซึ่งโดยปกติมีผวดำน้อยกว่าชาว
 อินเดียโตม่อน และอีกประการหนึ่งอากาศแคว้น Malabar รกษามี
 พชรนไม่โหดดวยเป็นคำจกอย่างอากาศแคว้นทมิฬ ถึงอุจ่างร้าน
 กาแฟผู้รชนดำ ๆ กมีผิวจกกว่าชาวทมิฬกษหนึ่ง เพราะอากาศบ้านเมือง
 เขาเบิ่นตากดให้เบิ่นเร็นนน้อย่าง ๑ และเพราะสูงนมากมี โดหิตพราหมณ์
 อีกอย่าง ๑

ข้อความข้างต้นน ชาวประพทจจากกราบทุกนาคามทกเคยโตตั้งเกด
 เมื่อผ่านบั้งนกรงเทพ ๑ แต่อาจจะมีคนทพูดภาษาทมิฬซึ่งไม่ใช่ชาว
 แคว้น Malabar และมผวไม่ดำจกโต จึงใคร่จะกราบทุกเหตุที่คนเรา
 มีผวต่าง ๆ กมีผผิวเบิ่นหลุด ก็คือคานมัตของนักรูประวคมีมนุษยชาติ
 เช่น H.J. Fleore ผู้แต่งเรื่อง "The Race of Mankind" (Beun. 1928)
 มนุษยทงหลายซึ่งแยกเบิ่นรคต่าง ๆ กมีอยู่ในเวดาน เคนเบิ่นพวก
 เคยวกันและกระจายมาแต่แห่งเคยวกันทงฮัน แต่ที่ปรากฏผิวดเบิ่นดกกัน
 ในส่วนชนำทรวงกาย มีพรชรน อักษณะผม หน้าผาก จมูก และ
 ริมฝีปากคงนเบิ่นคน ก็เพราะอพยบไปอยู่ ณ ท้องผคกันดวยอากาศ
 ร้อน ทนาว และเครื่องบริโภคเบิ่นคน

ส่วนผิวพรรณ แม้ชายยุโรปบางเหล่าผู้ผิวขาวที่ดึก กิ่งมีสี
 ฟ้าคาดเจ็บปมอยู่ในผิวพรรณบ้างเล็กน้อย เพราะสีน้ำตาลนมหมวก
 ของก้อนอันตราย อันจะเกิดขึ้น ได้จากรังสีพระอาทิตย์ดวงที่เข้มเข้ม
 (The violet rays of the sun) มากกระทบกับผิวหนัง ก็นั่งภูมิตาเนา
 อยู่ในประเทศทวีปแคว้นมากกว่ายุโรป จากอันตรายอันเกิดแต่รังสีพระ
 อาทิตย์ดวงนั้น สีน้ำตาลในผิวพรรณคนเหล่านั้นจึงทรนทรนพวมกัน

อนึ่ง ร่างกายมนุษย์ก็เหมาะแก่การอยู่ในประเทศที่ไม่ร้อนมาก
 ไม่หนาวมาก แม้บางคราวบางคราวอากาศจะร้อนหรือหนาวเกินไปบ้าง
 กติ ร่างกายย่อมเวลาของการอากาศร้อนเพียง ๖๐ ถึง ๖๕ องศา
 บ่อย ๆ ทรนทรนธรรมชาติไปอยู่ ณ ที่อากาศร้อนมาก มักเกิดโรค
 ประจําตัวบางอย่างซึ่งทำให้ผดผื่น

เช่น คนอยุโรปที่อากาศร้อน อย่างภาคใต้ของอินเดียหลายแห่ง
 จึงมีกรรมผิวเหมือน ๆ กัน แต่ที่จริงก็ไม่ใช่เหมือนกัน เห็นอยู่เช่น
 หลายอย่าง ตั้งแต่ที่อากาศลงมาถึงคนถึงผิวขาวเหลือง ก็เพราะ ๓. อยู่
 ในที่อากาศร้อนมาก ร้อนน้อยต่างกัน ๒. คนเองหรือบรรพบุรุษ
 ของคนเคยมีอาชีพมาโดยวิธีอื่นต่าง ๆ กัน ก็บางคนต้องตากแดดตาก
 ฝนและบริโภคน้ำอาหารเดว ๆ บางคนไม่ต้องตากแดดตากฝน และได้
 บริโภคน้ำอาหารที่ ๓. ฉะนั้นชาวอินเดียฝ่ายใต้ พวกศุทระและวรรณะต่ำกว่า
 นั้น ซึ่งอาศัยอยู่ตามอากาศร้อนมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว และ
 ส่วนมากเป็นชาวมา ชาวดงน หรือมีอาชีพทางอื่นที่ของตากแดด กิ่งมี
 ผิวดำจัด วรรณะสูงกว่าศุทระก็แต่พราหมณ์ ซึ่งมักอาศัยและเวดัสสะ
 (ไวศย) ที่แทนทางอันเคยได้ไหม พราหมณ์เหล่านั้นเคยอยู่ทางเหนือ
 และอพยพมาอยู่ภาคใต้ภายหลังเวลาศุทระและวรรณะอื่น ๆ อพยพมานั้น

ชานามคงรอบบัพพย และธรรมเนียมพราหมณ์อันเทียบภาคใดไม่ทำไว้
 ทำมา เขยมีอาชีพในทางบุโรหิต ครูดอนหนังสือ ผู้พิพากษาและอำมาตย์
 เบเนพน เช่นมจงคาถกแตกมอย ฉะนั้นน่าจะอยู่ในมือหนึ่งของพราหมณ์
 ก็ใคร่ไฮกาดังแต่ความจำเป็นของทวชนนอยกว่าส่งมาตาอในมือหนึ่งของ
 พวกศุทราวตฯ ฉะเพาะคนชั้นกรรมกร อนึ่งคำราวไวยากรณ์ชื่อมหากษย
 ของปคัญชอซึ่งสันนิษฐานกันว่าแต่งเมื่อศคพวรรษที่ ๒ แห่งพุทธศักราช
 ตอนทอชบายศุทรวที่ ๒-๒-๖ กตาวดกษณะของพราหมณ์ฉวมฉวชาว ฉม
 และศาตนาตาอ แต่ชากาศรอนแห่ง อนเคย ได้กับความจนซึ่งแต่เดิม
 พราหมณ์ชอบทรงไว้เป็นเครื่องหมายของตน ได้ทำตายความงามแห่งมือ
 พรรณนามากแต่ด ถึงเจตนาพราหมณ์จำนวนมากมีผวดำไม่ผิดกับศุท
 เหลือแต่ฉมและศาที่ยงเบนส่งมาตาอศาตรงกับดกษณะเดิม

๒. ชาวกลิงคราชภูร์จริง ๆ กับชาวทมิฬมีลักษณะผิดกัน
 อย่างไร ตามหตกทโคกรายทุดมาแฉวเบองคน ฉฉนฉวพรรณชาว
 กลิงคราชภูร์คงไม่ผิด กับของชาวทมิฬ ซึ่งอยค้ายดทอชากาศรอนทนาง
 เหมือน ๆ กัน เพราะชาวกลิงคราชภูร์ทมนฉวศาตคกม ผวดานชยกม
 เห็นแต่รูปไม่อาจระบุได้จากนแบบชาวกลิงค คนพนแบบชาวทมิฬ คงม
 แดพงเศยงกรูงาย เพราะชาวกลิงคพูดภาษา Telugu หรือ Orissa ซึ่ง
 ต่างกับภาษาทมิฬทง ๒

๓. คราวเวียนและพราหมณ์ ราชปุระพุกาเจ้าโคกรายทุดมา
 แฉวชางคน ฉฉพราหมณ์แบบคนอพยบมาอยู่แฉวฉนทมิฬ ไม่ใช่ชาวทมิฬ
 โดยแท้ แต่พูดภาษาทมิฬเพราะมาอยู่ท่ามกลางชาวทมิฬ จำเป็นต้อง
 พูดภาษาทมิฬมาก ฉฉนภาษาเดิมของตน เมื่อไฮกาดังไรพูดน้อยดง

แบบตาคนมาตงที่สังคมเดี่ย เป็นเช่นเดียวกับสังคมพราหมณ์ในประเทศ
 ดยาม ซึ่งดมภาษาเดิมของคนเดี่ยหมดแล้ว ส่วนชาวทมิฬ เขาเป็น
 ครัววเดี่ยไม่ใช่อารยันก็จริง แต่ก็ไม่ใช่ชาติป่าเถื่อน เพราะแม้ชาวประ-
 พุทธเจ้าผู้เป็นคนดะพวกกับครัววเดี่ย ได้พิจารณาคุณธรรมศักดิ์และศีลป-
 ัตถ์ของชาวครัววเดี่ยแล้วดองรับว่าไม่แพ้ของชาวอารยัน และดอง
 ความรู้สึกชอบ (moral sense) ซึ่งพบเป็นของศักดิ์คณูกดัดของอารย-
 ธรรม ปรากฏจากหนังสือภาษาสันสกฤตของชาวทมิฬ ว่าชาวทมิฬ
 นั้นประกอบด้วยอารยธรรมอย่างค

๔. วิธีให้ชอกันทางอินเดี่ยข้างใต้ ชื่อชาวภาคใต้ชนเดี่ย
 ทุกคนแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน ส่วนคนเป็นชอบดา ส่วนที่ ๒ เป็น
 ชื่อทิว โดยแท้ ส่วนที่ ๓ เป็นเครื่องแต่งดงว่าเป็นคนชาติโต เพิ่มเข้า
 ตอนท้ายตรงท ไทยเพิ่มชอนามดกด เช่นชื่อชาวประพุทธรเจ้าค้ำแรกว่า
 บัญจนทศิวร เป็นนามชอบดา คำที่ ๒ ว่า ดุพรมณญ เป็นชอบทิว คำ
 ดุดท้ายว่า ศาสตร์ แต่งดงว่าเป็นพราหมณ์

ในอินเดี่ยภาค ไตมกคดงพามเทวดาไทเป็นชอบส่วนที่ ๒ นั้น เริ่มชงอย่าง
 ในประเทศดยามดงชื่อเรียกนายพรม นายพรชวดา คดง เป็นประเพณ
 มาชานานชงนชอกพนบ ทางไนนชบายเหตุคดงชอเรนน แม่นผู้โต
 มการงานมากหรือศรัทธาชอนชอนไมได้บูชาพระเป็นเจ้าโดยกค ถาคดงพระ
 นามพระเป็นเจ้าเป็นชอบดุกหตาม ทุกครัววทเรียกดุกหตามกจะคดบายแบบ
 การดคคบูชาพระเป็นเจ้าคดวชคดง

ส่วนดุดท้ายชอบคคดชอนเป็นเครื่องแต่งดงชงชาติพน ตามแบบ
 นเพียง ๔ ชง คือส่วนพราหมณ์ว่า "ศรุม" กษัตริย์ว่า "อุม"

(จรรยา, จรรยา) เวล็ดระว่า "คุปุต" และศุทระว่า "ทาด" แต่เวด
นเกคมมากหลาย

ชื่อสมคนรองพวกพราหมณ เป็นชื่อแต่งตั้งคุณแห่งความรุกรมบาง
ดงทโคทระดงเกศคำว่า "ศาสด" (ผู้ศาสด) "ศุเรศ" (ผู้โค
เดาเรียนคัมภีรเวท) ฯลฯ เป็นอุทาหรณตรงน และหมายว่าพราหมณ
ด้วยยกกิจฐานะมากด่าง อีกบางอย่าง เช่น "โธมยาศ" (ผู้โคกระทำ
ยัญญพิชประเภทโธมยาศ) "วาชเปย" (ผู้โคทำพิธีวาชเปย)
"ทกษิต" (ผู้โคทำยัญญพิช) ฯลฯ หมายว่าพราหมณด้วยยกพนาท
และ ประเพณี ของพราหมณ มากด่าง บางอย่าง เช่น "อาจารย์"
"อวยงการ" ฯลฯ มีไรณะเพาะในพวกพราหมณ ผู้ถือว่าพระมารายณ
เป็นใหญ่ (Valanavites) คำว่า "ราว" (Rao แผลงมาจากราชา) นน
พราหมณก็ไร พวกที่ไม่ไรพราหมณก็ไร แต่จากตอยู่ในหมู่คนทอพยบ
มาแต่ภาคประจิม

ฝ่ายชาวอินเดยโค ผู้สมคนเป็นชาติทษทริยคธราชวงศ์แควน
Cochin และ Trivandrum ก็ไรจรรยา เป็นธรอยพระนาม
โคทรวาทูตมาแต่เวดระแต่ไม่มี ในอินเดยภาคโค แต่มีผู้
ปลดสมเป็นเวดระ ทงนไรคำว่า "เจฏฐ" (ซึ่งแผลงมาจากเศษฐ)
เป็นธรอยชื่อ

ดวนศุทรมธรอยชื่อสมคนมากนท คำว่า "บัพโพ" "นุทติยาร"
และ "นาค" มีไรมากกว่าอย่างอื่น
หากจะมธอความตอนโคทยังไม่แจ่มแจ้ง ราชพระพุททเจ้าธ
พระราษทาน โยกาตถวาทคำอธิบายอีกกรงหมง

ควรมิดควรแต่จะทรงพระกรุณาไปรทเกล้า ฯ

(ดงนาม) ราชพระพุททเจ้า ป.ล. ศาสตรี.

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถมเด็จพระนริศร์ ๑

หม่อมฉันได้รับฉายพระหัตถ์ฉบับของวันที่ ๒๕ เดือน รชกุด
 ต้นของความบางข้อในฉายพระหัตถ์เดี่ยก่อน ที่หม่อมฉันเขียนจดหมาย
 ถวายฉบับ ๓ แต่ย่อ ๆ เมื่อแรกกลับมาจากราชการ เขียนด้วยความ
 รุ้สึกคิดถึงอย่างเดียว เปรียบเหมือนอย่างว่าถ้าหม่อมฉันกลับไป
 กรุงเทพฯ รถไฟถึงเวลาเที่ยงวัน ในบ่ายวันนั้นเองจะไปเข้าท่าหนัก
 เชิงเนินฉนโต เมื่อกลับมาจากราชการมาถึงบ้านจะเผด็จขประการอย่างอื่น
 ไม่ได้ ก็เขียนจดหมายฉบับนั้นถวายไปเข้าแทนตัวทันที

เรื่องบวชพระจง ท่านได้รับความที่ปดนมพระหตุขด้วยกับกับคุณ
 โตอย่างโต หม่อมฉันเข้าใจดี ด้วยความเปดมใจอย่างนั้นหม่อมฉัน โต
 เคยรบแถวเมอสุดศบวช แต่หม่อมฉันเคยหายไปเดี่ยก่อนไม่ได้รับ ความ
 รั้นใจเหมือนกับคุณ โต แต่ส่วนหม่อมฉันเองยังรำคาญเมองด้วยเรื่อง
 พระจงบวชไม่พายนคนเดียว เพราะอยากจะหาของทตองหทยเซอ ถวาย
 ดักตั้ง ๓ ยังหาไม่ได้เหมาะคนเดียว โตชองบหรีดงไปไบ ๓ ก็เป็น
 แค่อ่างของเดิมไม่เป็นแก่นฮาร ยังจะหาต่อไป

อธิบายของพราหมณศาสตร์เรื่องชาวฉนเคยผ่ายโต ที่ประทาน
 มาฉบับฉายพระหตุณตมกทพาทเคย ทงทแกฐภาษาไทยดเรียกโตว่า
 เหมือนไทย และรัจกทจะบอกอธิบายให้เข้าใจได้รัคเจนด้วย หัวใจ
 อ่าแกจะยังอยุ่ขัยคย่นต่อไป

กลามรรกท เดรัยมจะทอไพ จคทหมาย ดับคทาหะ น อยุ่ข้าง จะแปดก
 เพราะเป็นเรองทางศาสตร์ ด้วยเมอหม่อมฉันอยู่เมองบนตง ถึงวันตรง

กบฏจนเกิดเจ้านายที่หมิ่นท่านประธานของขบวนการต่าง ๆ พระองค์หญิงเด็ก
 ของทูตกระท่อมชายให้ส่งมาหนึ่งต่อหม่อมฉันเต็ม ๆ เป็นหนังสือ
 ท้องเที่ยวอเมริกาคน ๆ ชื่อ ดับรูก แคง เดาถึงเรื่องที่เขาได้พยายาม
 เข้าไปอยู่ศึกษาอบรมธรรมเนียมของพวกชาวอาฟริกา ที่ยงกตของหม่อม
 ฉันเต็ม ไม่ได้เขารอคิดตามหรือฝรั่ง ได้ความรู้เห็นแปลก ๆ มา
 พรรณนาในหนังสือนั้น หม่อมฉันอ่านชอบใจ เมื่อกลับมาถึงบ้านไป
 ทหาหนังสือซึ่งดับรูกแคงได้ทูลขอส่งมาสำหรับเมืองอีกต่อม ๆ เดาเรื่องไป
 ชูกับพวกอาหรับในทะเลทราย เพื่อกการศึกษาอย่างเดียวกัน ผู้แต่ง
 เอาใจได้ในเรื่องกำลังมาต่าง ๆ เดาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาของพวกก็ได้
 ไปส่งมากมได้ความรูแปลกดี หม่อมฉันจึงเก็บความมาทูล ทูลรับทุก
 การขอเข้าใจจะเต็มเต็ม

๑. เมื่อดับรูกไปอยู่กับพวกชาวอาฟริกาเห็นท่าตงกแบบงค
 ทัดการบราชย์เป็นพัน จึงพยายามสืบเดาหาหน้กับปราชญ์ในพวกชาว
 อาฟริกาคน ได้ถามว่าเหตุใดจึงทำรูปดงก รมบรา นกปราชญ์ทเบน
 ขาวรยใหญ่ในพวกนั้น บอกอธิบายว่าทรงพนพวกของเขานบถพระ
 เบนเจ้าองค์เดียว ว่าสร้างแต่เดียงมนต์โลก แต่พระเบนเจ้านมมนุษย์
 ไม่สามารถจะรู้เห็นจ่างปรางเป็นอย่างไร รู้แต่ว่าเดียงมนต์โลกด้วยแบ่ง
 ภาคเป็น ๒ อย่าง คือเป็นปงดงคให้เกิดเชอชวคของมนุษย์และสัตว์
 ดงคในโลกนอชาง ๑ เป็นชคตงคทรมบารุงเชอนนไทเบนคดคนชนใน
 โลกชาง ๑ จึงนับว่าพระเบนเจ้านม ๑ ส่วน คือ จัญญาณชาง ๑
 ปงดงคชาง ๑ ชคตงคชาง ๑ จัญญาณไม่สามารทจะทำเป็นรูป
 เครื่องหมายได้ จึงสมคทเครื่องหมายพระเบนเจ้าสำหรับดงคคนชาง

ได้โปรดทั้ง ๒ อย่าง เราดื่มนมว่าแผ่นดินเป็นอศกตงก จึงทำแต่รูป
ปุงดงคชนเป็นเจดีย์ เมื่อนานเรื่องนกกตงคตบรูาศีวตงคของพราหมณ์
พวกคิ้วเวก หม่อมฉันยังไม่เคยได้ฟังอธิบายฝอยนชกจากว่าหมายว่าพระ-
อิศวรซึ่งสร้างนฤ โลก ให้เกิดมา ท่านเคยได้ทรงฟังอธิบายกว้างขวาง
ออกไปกว่านบางหรือไม่ ถ้ายังไม่ได้ทรงฟังขอให้ทรงถามคาพราหมณ์
ให้คนแฉะเขียนอธิบาย บางทีจะนำอ่าน

๒. ในสมุตที่แต่งว่าด้วยไปอยู่กับพวกอาหรับ เขาเล่าเรื่องหนึ่งว่า
เมื่อไปอยู่กับพวกเมคซอ คอพวกอาหรับที่ขอบอยู่เดนมคเตรจเตร ไปคาม
ทะเลทรายอน หงหน้าอาหรับที่รบเราเป็นแรกพยายามชวนจะ ให้เราคิด
เป็นอดตาม ตามเขาว่า "ท่านเชื่อหรือไม่ว่ามหาตมาเป็นใหญ่แก่มนธ-
โลก" ดับรูกถามว่า "มหาตมาท่านว่านเป็นอย่างไร" หงหน้าอาหรับ
ตอบว่า "มหาตมาจะมีรูปพรรณฉัณฐานเป็นอย่างไร ไม่มีใครได้เคยเห็น
รูปแคฤทชกมอานาจของมหาตมา แต่ปรากฏเป็นหลักฐานว่าเมื่อใดมหาตมา
เห็นความมนุษย์หลงใหลไปมากนกกก็หมกทอดเร้น นามมหะหมต มาดงัดสอน
ให้รูกคิดชวเดี่ยวครั้ง" ดับรูกตอบว่า "ถ้าเร้นนกกเชอความมหาตมา
เพราะดมด้วยเรื่องพงศาวดารของ โลก ปรากฏว่ามหาตมาเคยแต่งทูตให้ดง
มาดงอนมนุษย์แต่ดักคำบรพมาทดาชวครั้ง เร้น โมเรกค พระพุทธเจ้ากค
พระเชษฐกค กบเมนทุกมหาตมาแต่กอนเร้นเดียงกนกับมหะหมต" คา
หงหน้าอาหรับไม่มีคาจะตอบคคคาม กคของยชมรบว่าดับรูกเชอว่ามหาตมา
มี เมื่อนานเรื่องนกาไทหม่อมฉันทวนนกกตงคเมอศก ๑ บมาม นือเมรกน
คน ๑ (ชืออะไรจำไม่ได้เดียงแล้ว) มีชชเดียงว่าเป็นผู้ฉลาดในการดมทนา
เรื่องศาณมา ได้เข้ามาถึงกรุงเทพว เพชจะได้ถามแปรยบเทียบพระพุทช-
ศาณมากับศาณนากวิดคัง ๑ ดูเหมือนได้ไปหาดมเดียงพระพุทชไมชชากรบี

ก่อนแล้ว จึงให้พระราชาวิทวัสมาหาหม่อมฉัน พอกกาทายกันแล้ว
 แยกกันตามว่า ท่านลอร์ดพระพุทธรูปท่านนั้นเชื่อว่า "มีกอดหรือไม้"
 หม่อมฉันตอบว่า "ถ้ากอดกอดนั้นหมายความว่าอย่างไร ถ้าหมายความว่า
 มีอำนาจอันหนึ่งท้อจะให้เกิดแต่ร้ายแก่มนุษย์ทั้งปวงเป็น กอด
 หม่อมฉันลอร์ดพระพุทธรูปท่านนั้นเชื่อว่ามี God แต่ตามความจดบันทึก
 ซึ่งรูปร่างเหมือนอย่างมนุษย์อยู่บนสวรรค์ กอดง โทษและให้มาเห็น
 แก่มนุษย์ด้วยอำนาจเป็น กอด ถ้าเรานับหม่อมฉันไม่เชื่อว่ามี" เมื่อ
 คอบเขื่อนนั้นแล้วไม่เห็นใช้โตตามอันโตต่อไปในเรื่องคำด่า เมื่อมา
 ได้อ่านในหนังสือของด็บริกว่า พวกซัดตามก็ไม่ยืนยันว่าอาหตามีรูปร่าง
 อย่างโต ตูก็แปลกอยู่

ในสังคมเดิมเดียวกัน ด็บริกว่าเมื่อย้ายไปอยู่กับพวกอาหรับ
 อีกพวก ซึ่งเขื่อนกายทรงขนกายทอง ไทนามเรียกกันเป็นด่ามัญว่า
 Whirling Derwisch แปลว่า "ซัหมัน" ได้เห็นการพิธีของพวกนั้น (ซึ่ง
 หม่อมฉันเองก็โตเคยเห็นที่เมืองซบคเมอกดบจากยุโรปครั้งแรก แต่
 เจตนาหนึ่งเป็นไรศ ไม่โตเข้าใจได้สับเหตุผล) เด่าว่าทำในเวดากกลาง
 คิน มีพวกประโคนเขากบการพิธี ผู้ที่จะเขาพจนนแดงแต่ใครจะสมัคร
 แดงบุญกเขาพิธี มีอาจารย์คอยแนะนำ ผู้ที่ไม่สมัครจะเขาพิธีก็ไป
 นังสนุโมทนา (ด้วยเหตุนี้จึงยอมให้สาวต่างประเทศเช่นหม่อมฉัน ไปดู
 โต แดกตองเสียเงินช่วยบารง) การพิธีนั้นว่าแต่แรกคนเขาพิธีประมาณ
 ๓๐ คน ออกมานั่งซัดมาขเรียงกันทอดตาภมหนานงชยุชานาน (คือ
 เจ้าปฐมนาน) อาจารย์คอยตรวจดูเห็นว่าใครจ้ารวมใจโตแดง ให้
 คนประโคนศักดูชยุชานแดงให้หมันตัวไปอย่างดูกร่าง แต่แรกหมันซ้ำ

แดงหม่นเรอธมทุกท คนที่ดูคตวคนนหม่นควเองได้ คนชายฉ่ำปดวไป
 พกใหญ่ ธารยจงเขาไปประคองควให้หม่นช้ำองจนหยุด ดักครุหนึ่ง
 กัดบิโดคค้อย่างเคม เคนกตบเขาโรงเม่นเดร์จการพิช ธารยผู้
 บอกอธิบายแกดบิรุกว่า ตามดทชของคณพวกันม ด้ความนขยควรมง
 หมายเขาอยู่ ในพระ องค์ เม่น อม หนึ่ง อม เคยจ กบพระ เม่น เจาเม่น ท ด้ค
 (เหมือนอย่างคคิพวคพราหมณ์) การทพิชเม่นการเขามาอมบค
 ด้กทให้รู้ทางทจะเขาเม่นอมทงอนเคยจกบพระเม่นเจา ชนแรกให้มง
 ด้ารวมใจให้ด้ความรูด้กด้มผลทงปวงเคยจกอน กงชนท ๒ ให้ด้งใจ
 บรด้ทชนมมงไปยงพระเม่นเจา ชนท ๓ คอเมอหม่นควคตเองนหมค
 ความรูด้กเขาองพระเม่นเจา แปรจ่ามกชอมให้เห็นนพพานในธาคน ๓
 แปรกอยู่

๔. คอไปในด้มคเคมเคยจกนยงเดาองอาทรบอ้กจ่าพวค ๓ ซึ่งอยู่
 ตามเมือมมุดจ่าพวคนเม่นกกายใหม่เหมือนกัน ด้ยจ่าค่าน (คอพระยา
 มาร) เม่นด้รณ นยว่าพวคนเม่นทเคยจคชงของแชรกอด้ดาม เพราะคอ
 จ่าไปนบคคคิรของอาทอ่าเม่นด้รณ ทาพบเขาในทเป็ลยจมกพาดทาเคค
 ฆาเคย คนเมือองกฤษคคควคคุมเมือองอดค คอขห้ามปรามพวคนจงคคย
 พนภย เพราะฉะนนจงชอบฝรัง เม่นเคคให้ด้มบิรุกเขาไปอยู่คคยคค ด้ง
 กระทบนยงมบักบคในดทชทามมี โหชอกนามด้จ่าค่าน แดะท่าคค้รูปนภยง
 เม่นเจคคย ด้มบิรุกพยายามเขาไปจมนคค้คคทนาได้ตามธารยด้ชอนค่าคณา
 ของคณพวคกันม บอกอธิบายว่าเชอวามยาทอ่า อยู่บน ด้งวรรค เหมือน กัน
 กบพวคกอด้ดาม แต่อาทอ่าอยู่โกดมีใครจะคคมี โหกาด้มทวราจคธาบ่าจ
 ด้ก จึงมยเมการให้ด้จ่าค่านเม่นผู้คค้คคทของ ด้กแทนพระองคคมีก่าหมค

หมื่นนี้ คอยเหตุหมื่นนี้ โดยคงยังมีการวิตถวาทมากกระเดาะถูกรถยนต์ต่าง ๆ
ชวงเขาบูธาดำค้ำเพื่อจะให้หมื่นยังหรือมีต กัมภีร์ อัน ครายแก่พวกเขา
(คล้ายกับเอาใจโจรอย่าให้ปล้นดนมภ์) พิเคราะห์ดู โศมนุญย์ชาติ
ความรักชู้แฉะเกิดขึ้นทุกขเป็นนุญด์ เชื้อดอมนั้นแปรไปโตต่าง ๆ คงออกมา
ถาเชื้อดอแต่คนดังของสนกไม่แปรอกประทดาด แต่มนเชอรรวมกันโตคงรอย
คงพบคงคู่ประทดาดนภานา

เขียนมาบศบวจนตงวนเมื่อ ขอประทานบุติจตหมายฉบับ
แต่เพียงน.

กรรมิกวรแต่จแต่จะไปรถ

ดํ ๒๖ ๖๕๖๖

* * *

คำหนักปลายเนิน คลองเคย

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๑

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ๑ ทราบฝ่าพระบาท
ถวายพระหัตถ์ฉบับก่อน ซึ่งตั้งวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ได้ทอดฉนของ
ความมาอาจช้ไม่หมดจกเพราะเขียนไม่ทัน แฉะงานนุกได้รับถวาย
พระหัตถ์ตั้งวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ข้ำไปอีกฉบับหนึ่ง ขอประทานทูล
ฉนของค้อไปน

เงิน " นโม " ทรงทราบฉนว่าแบเงินครั้งชวชย เช่นนตเราได
มาจากนครศรีธรรมราชกแบของเก แบนของทกเดียน เพราะนครศรี-
ธรรมราชเกิดททลงยุคชวชย

พระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์อันเนกตามททรงพระตำรา
เป็นของทำนุก่อน เดิมจะคงในมณฑลเครื่องไม้หนัง ขอนยงตั้งด้วย
หินรูปที่ตามนุษย์อมระเกิดพร้อมกับเรือนก้อ เพื่อยังไม่รู้จักทำเรือนก้อ
อยู่แต่เรือนไม้ รูปทั้งหลายจะคงเป็นรูปฉลุลูกทวยไม้ เช่นแจว หรือ
รูปโถหะท้อ แทนด้วยเกล้าไปเสียลง

เมื่อพูดถึงเรื่องนักเพิ่มความงังด้วยโทษหนัก รบประทาทคงเป็น
ปัญหาทุกถถาม คือว่า หนังสือทางพระพุทธศาสนาในชระวา ปรากฏ
เหมือนหนังสือในอินเดียภาคใต้ จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาที่เข้าไปสู่ชระวา
ประเทศนั้นเป็นฝ่ายหินยานไซ้ไหม ถ้าเป็นฝ่ายมหายานหนังสือจะคง
เป็นสังกฤต ถ้าเป็นฝ่ายหินยานทำไมจึงมีรูปพระโพธิสัตว์ หินยานยุค
พระเจ้าอโศกมหาราชกับหินยานยุคกรุงอังกาทเราด้อยอยู่บท เหมือนกัน
หรือไม่ ปัญหาเหล่านี้คงจะเวียนไม่ค้เห็นขาดลงไปได้

เทวดสถานในชระวา ตามที่ตรัดเด่าว่าชาล้อย่างไทย เป็นพระเป็น
เจ้าทางตำมอยู่รวมกันชน กเป็นแบบ "ตรีมูรติ" เห็นจะเป็นแบบเก่า
กชนกจลแบ่งคามศรวเรือนของพระเป็นเจ้า อย่างในอินเดียทุกกน
เพราะมันด้อยแพกนบหนี ไปเสียแล้ว

เรื่องศาสนามาก ๆ ทรายทุกเป็นความดักขังจริง เกด้ากระหม่อม
คิดจะเมื่อ ๆ เห็นพื้นเพื่อหมัก อะไร ๆ ท่านพอกครูบาอาจารย์กคกคก
ประดมประเศทอดออกวางให้เห็นเป็นงคางมไปกนบ เช่นกับโหวดงคก
นายด้นรุกได้รับคำอธิบายมากเป็นค้ำที่เขาถูกชนเพื่อแก้ ไรโหวดงคางมใน

ภายหลัง ทางฮินดูก็เหมือนกัน แม้จะค้นก็ได้แต่คำกล่าวอันพื้นเพื่อ
 แล้วยกหลายปากเถียงกันด้วย เขานิยามนิยายอะไรไม่ได้ แก่นของศาสนา
 ไม่ว่าจะชาติใด ๆ ต้องถือ God คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่เห็น ไม่เขาดัง ว่า
 ให้ตรงก็คือ "ผี" ด้วยกันทั้งนั้น พระพุทธเจ้าเราแม้จะว่าไม่ใช่ผีก็แต่
 ผู้ล่วงคนทั่วไปถือเป็น "ผี" อ่อนวอนบอบบางกันอยู่เป็นนิตย์

ข้าพเจ้านั่งดูพิมพ์พิมพ์อธิบายชื่อเมืองนครราชสีมาเราชอบ เห็นเป็น
 สวรรค์โยนทิ้งไป ค่อยมาพบอธิบายพระมาดาเราดูเราเด็กเห็นเราอีก คิด
 ถึงเจ้าพระบาทสมเด็จพระนครฯ เห็นว่าควรทอศพระเนตร ได้คิดตามค้นหาบท
 อธิบายชื่อเมืองนครราชสีมาซึ่งตั้งแต่เดี๋ยวนั้น แต่เดี๋ยวนั้นไม่พบ ใครเขาไป
 หัดอะไรเดี๋ยหรืออย่างไรไม่ทราบ จึงคิดได้แต่เรื่องพระมาดามาถวาย
 ทอศพระเนตร เป็นดรรชนีบอก

เรื่องตายพระหัตถ์พระบรมเจ้าจอร์จ ซึ่งเจ้าพระบาทให้ส่งถวาย
 ส้มเคี้ยวพระพุทธโฆษาจารย์นั้น ดับได้ความว่าท่านได้รับแล้วเมื่อกลับมา
 จากเมืองชองบุรี ตั้งใจจะแต่งคาถาส่งมาถวายพระพร แต่ทำไม่ได้ มี
 ใครคือใครมารบกวนทางคหบดีจนมาจนวันจะถึงโหดเขาควย เจ้าพระบาทยัง
 ไม่ทรงทราบ ทุกวันนั้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์แต่งหนังสือแล้วคองหน
 ออกจากวัด อย่างน้อยไปเฝ้าขอขมาอยู่ด้วยกันมาตุยารามซึ่งเวลาหนึ่ง
 อย่างใหญ่ไปเมืองชองเดย

ควรมีควรแต่งแต่จะ ไปรค

พรหม

ท่านทราบไหมว่า

“พระมหามาดาชาสูง” “พระมหามาดาชาเสถียร” ฯลฯ
เป็นเครื่องค้นเครื่องทรงมาแต่ครั้งไหน ?

จุดศักราช ๓๐๒๓ ดมเด็จพระนารายณ์เมหาราชเจ้า เด็จกรม
เด็จยราชธมมบัณฑิตเป็นพระเจ้าแผ่นดินในกรุงศรีอยุธยาแล้วได้ ๓๐ ปี ถึง
จุดศักราช ๓๐๓๒ จึงทรงสร้างพระราชวังในเมืองตะไคว้ แล้วพระราชทาน
นามว่า “กรุงธนบุรีศรีอยุธยา” พระราชวังนั้นพระราชทานนามว่า
“พระนารายณ์ราชนิเวศน์” จุดศักราช ๓๐๓๓ จึงทรงสร้างเครื่องค้น
เครื่องทรงขึ้นเป็นเครื่องพระบรมราชาไชยโลก คือ :-

พระมหามาดาชาสูง ๓.	พระมหามาดาชาเสถียร ๓.
พระมหามาดาชาเดชะ ๓.	พระมหาธรรมา ๓.
พระมหากระวี ๓.	พระยักำ ๓.
ฉลของพระองค์พระกรใหญ่ ๓ (คือเสื้อแบบญวน)	
ฉลของพระองค์พระกรน้อย ๓ (คือเสื้อแบบเสื้อแขกเทศ)	

เครื่องราชาไชยโลกเหล่านี้ ได้มาแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์
แผ่นดินพระนารายณ์นั้นแต่พระมหาพิชัยมงกุฎ กับพระมหามาดาทรง
ประกาศเป็นต้น.

“สรุป”

วันที่ ๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๗๗

จุด ดมเด็จพระนารายณ์

หม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์บรรดางาน ๓ เดือน ขอขอบคุณ
ความบางข้อของตายพระหัตถ์เดี่ยก่อน

๑. เมืองนครศรีธรรมราชนั้น หม่อมฉันเคยชอบชวนให้หลักฐาน
 ว่าคงมาแต่ในสมัยศรีวิชัย พระมหाराชาของเขมรเหมือนกันกับพระมหา
 ราชไชยา พระศตูปถัมภ์เป็นพระมหाराชาเดียวกัน พวกตั้งกามาสร้างครอบ
 พระมหाराชาเดิมคือภายหลัง หลักฐานที่ถูกต้องได้มาจากพระครูเทพมุนี
 (ปาน) แถบออกหม่อมฉันว่าเมื่อชื่อนิหารพระมา ได้คิดค้นลงไปพบ
 บันไดพระมหाराชาเดิมอยู่ใต้ดินเป็นอีกองค์หนึ่งต่างหาก พิเคราะห์ที่
 ความหนักแน่นด้วยเรื่องพงศาวดาร ที่ปรากฏว่าพระตั้งกามาตั้งที่เมืองนคร
 ศรีธรรมราชก่อน และมาสร้างพระศตูปถัมภ์มาตั้งเป็นเพราะมาพบ
 พระมหाराชาของเขมรอยู่กันนั้น แต่คงจะไม่รู้เรื่องตำนานของพระมหา
 ราชเดิม จึงเอาเรื่องทางเมืองตั้งกามาแต่ง ว่าพระกันคกมารแถมมา
 เหมชะดาเชษฐพระบรมราชาจากเมืองทันทบุรีในอินเดีย ยังมีหลักฐาน
 อีกอย่าง ๑ ที่พบที่ดงจันทน์ในบริเวณวัดมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช
 ซึ่งคงออกชวเป็นสมัยเก่าก่อนพวกตั้งกามาเมืองนครศรีธรรมราช จึงเห็น
 ว่าพอจะเชื่อได้ว่าเงินตรา นโม เขมรเห็นจะพบที่เมืองนครศรีธรรมราชบ้าง
 แดงจึงทำปดอมนหรือทำเทียมต่อมา

๒. ข้อที่ทรงปรารถนาเรื่องพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ที่เมณฑก
 กับข้อว่าพระพุทธรูปปางสมาธิมาตั้งชะวาทินยานจนมาก่อนหรือจะมาเมื่อ
 เบนมหายานแฉกทีเดียว ความที่ชอบเนื่องหม่อมฉันได้ถามคำสดกราจารย์
 กุดเดนเฟด ซึ่งเคยลงมาอยู่ที่บึง ด้วยเหตุนี้จึงจะพูดเป็นคำถามตรก
 ก็ไปในจดหมายฉบับนั้น เรื่องพระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์ใน
 เมณฑกนั้น แถบรองความเห็นหม่อมฉัน และบอกอีกว่าแกมหลักฐานที่จะ
 ช่วยด้วย เพราะเมื่อแกปฐมังษรัตนมณฑลที่เมณฑกนั้น ได้พบรอยมณฑล

เก่าก้อยด้วยมืออยู่ แก่เข้าใจว่าเดิมคงสร้างพระพุทธรูปกับรูปพระโพธิ-
 ดัตถ์เป็นสำคัญ มณฑลปกครองสร้างกันมาหลายครั้ง คงแต่เป็นมณฑล
 ไม่แตกเปลี่ยนเป็นก้อยอยู่ ในที่สุดจึงทำด้วยศิลา ความคิดที่ว่าโบราณ
 ดถานสร้างด้วยไม้ก่อนแล้วจึงแปลงเป็นศิลาเมื่อภายหลัง ทรง
 หม่อมฉันได้วิเคราะห์มาจากคำสั่งจากรัชกาลของเคียงฝรั่งเศส เมื่อไปดู
 พระวิหารด้วยกัน ไปเห็นเครื่องบนพระวิหารเป็นรูปปั้นดินเหนียวไม้ ไป
 เชยชมว่าแปลก ป้าของเคียงจึงบอกอธิบายว่าบรรดาปราสาทหิน เดิม
 สร้างด้วยไม้เฉยชมหนึ่งก่อนเหมือนอย่างสร้างวัดกันทุกวันนี้ ให้สำเร็จ
 ทัศนผู้สร้าง คือภายหลังมาถูกทดแทนจึงสร้างใหม่ด้วยศิลา เพราะการ
 สร้างด้วยศิลาเป็นเจตนาว่าคงจะแตกกันเวลาหลายชั่วคน ในชั่วอายุ
 ผู้สร้างจะทำให้สำเร็จไม่ได้ ที่พระวิหารเดิมก็คงเป็นเครื่องไม้ เมื่อ
 สร้างเป็นเครื่องศิลาในภายหลัง เขาแบบหลังคาเดิมคงไว้ จึงมีดิน
 เหมือนเรือนไม้

เรื่องตทขันธ์มาตมมาตมชระวานม ความเห็นคิดเฉยเฉยเห็นว่า
 ตทขันธ์มาตมมาตมชระวานม เพราะยังมีพระพุทธรูปจิ๋วรับอย่างแบบอมรดก
 ทำด้วยศิลา ขุดพบที่วัดมาตมชระวานม แต่พระพุทธรูปมาตมชระวานม
 เรื่องในชระวานมเป็นสมัยมหากษัตริย์

๓. เรื่องอธิบายเครื่องทรงมีพระมาตาเจ้าสูงเป็นต้น แปลกนัก
 หนา ดูราวกับนาย ก.ศ.ร. ถูกตามมาเกิดใหม่ ไครหนออกไรชื่อว่า
 "อรัญญ์" ขอให้ทรงพยายามจับดูเงียบ ๆ คงจะรู้ได้ เฉยตายแต่
 แปลชื่อเมืองนครราชสีมา หายไปเฉยไม่ได้ประทานมา หม่อมฉันจะ
 ให้ดูของกันดูในหนังสือพิมพ์ชระวานมอยู่กัน บางทีจะพบ

เรื่องชื่อเมืองนครราชสีมา หม่อมฉันทเคยแปดแฉกกว่าไม่ผิด จะ
 ไต่ทอดถามแต่หรือยังจำไม่ได้ เมื่อหม่อมฉันทไปเมืองนครราชสีมา
 ครั้งแรก รถไฟยังไม่แฉกของธมาไปแต่ที่พุกวาง มีเวลาพักตามระยะทาง
 หาดายวัน เมื่อพักอยู่ที่ทุ่งเนินเขาพาหม่อมฉันทไปคูเมืองโบราณมี ๒ เมือง
 ตั้งอยู่เมืองละฟากด้านละสอง เขาเรียกว่า "เมืองเด็มา" เมือง "เมืองเก่า"
 เมือง "เมือง" เมื่อหม่อมฉันทไปถึงเมืองนครราชสีมา ทหารรักษาแผนผังก่อสร้าง
 เมืองเห็นแบบทำนองเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช ดมกับคำฝรั่งแต่ง
 หนังสือเรื่องกรุงศรีอยุธยาไว้เรื่อง ๓ ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้
 อนุชนฝรั่งเศษ กัดแบบสร้างเมือง ไทราขและเมืองนคร จึงเกิดความ
 คิดว่า "เมืองเด็มา" ที่ตั้งเนินเขาเป็นเมืองเดิม แต่งสร้าง "เมืองเก่า"
 ๑๗ และเมืองเก่าเดิมคงชื่อว่า "โคราชบุรี" เป็นนุดของชื่อที่เรียกว่า
 "โคราช" ดันมาจากทุกวันนี้ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้สร้าง
 เมืองใหม่เขาชื่อเมืองเดิมทั้ง ๒ ไปปรังกันเป็นชื่อเมืองใหม่ ไทราข เป็น
 นครราชสีมา เด็มา เป็นเด็มา จึงชื่อว่า นครราชสีมา หม่อมฉันทคิดเห็นมาตั้งน
 คราวนี้จะทอดถามรถดำที่รับส่งปลาหะคือไป ทรนผิง ไทเม่นา
 กวาดตามตา อนุชนเมืององกฤษคอกกับเมืองไท เด็มาของเปิดอกหอย
 ไทใหญ่อยู่ที่หนกอง ๓ มัดเตชเรอดเขาเมืองบึงคน ๓ ไทไปตรวจพบ
 กระ โหดก็รชกับ ไทระกตุกคณ ไทราณท ในกองเปิดอกหอยน น เมื่อ
 บิวอก พ.ศ. ๒๕๐๐ (ก่อนหม่อมฉันทเกิด ๒ ปี) ตั้งไปยังประเทศอังกฤษ
 นักปราชญ์ ในประเทศนั้น ตรวจลักษณะว่าเป็นลักษณะ ร่าง ของ มนุษย์
 จำพวกของเดร โด - เมดาเนดอค์ แต่หาผู้ ไท ไทเขาเป็นบรรพบุรุษ
 ค้อมมาไม่จำบ้านนี้ คำตั้งคราจารยักดเอนเฟดซึ่งเป็นผู้รำนายการตรวจ
 วัตถุประสงค์ก่อนประจักษ์คำตั้งรับฮาดำระอำนอวยการชุกคณทณน รัฐบาล

อังกฤษก็ศรัทธาชอบออกค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ให้ ศาสตราจารย์คัตเดม-
 เฟดองมายังเมืองบึงเพื่ออำนวยความสะดวก ว่าจะอยู่สัก ๒ เดือน แก่เคย
 เข้าไปกรุงเทพฯ ได้รู้จักกับหม่อมฉม แต่แก่มากบึงเมืองหม่อมฉมยังไม่
 ไม่กลับจากชะวาก เมื่อรู้ว่าหม่อมฉมกลับมาแคว้นไทยด้วยตัวทาสอยู่ จึง
 พงมาพบกันเมื่อสัก ๕-๕ วันมานี้ แก่บอกว่าจะมาพบที่กรุงเทพฯ บด
 นน เห็นจะเป็นมนุษย์ในสมัยเมื่อก่อนคริสต์ศักราช ๕,๐๐๐ ปี ก่อ ๖,๐๐๐ ปี
 มาแล้ว แต่เมื่อชกคนทวดแคว้นจระกู โดแน หม่อมฉมถามแก่ว่ากระโหลก
 ศีรษะคนโบราณที่ชกพบ ณ ที่ต่าง ๆ นั้น ฮาศีษโหลกฐานอย่างใดจึงรู้ว่า
 มนุษย์อยู่เมื่อก่อนหม่อมฉมมาแล้ว แก่บอกอธิบายว่า โดยดำพิงแต่หัว
 กระโหลก รู้ได้แต่ว่าเป็นคนโบราณ เพราะรูปหัวกระโหลกผิดกัน
 กับคนในสมัยนั้น ยกตัวอย่างทั้งหัวกระโหลกคนโบราณที่ขุดได้ในชะวาก
 ลักษณะคล้ายหัวลิงมากกว่าหัวคนเดี๋ยวนี้ ความรู้สมัยจากหม่อมฉม
 มาแล้วนั้น ต้องฮาศีษสังเกตแผ่นดินตรงที่ชกพบหัวกระโหลก คือ ใช้วิชา
 Geology ช่วยสังเกตความเปลี่ยนแปลงของแผ่นดินตรงนั้นจระกู โดแน หม่อม
 ฉมถามแก่ว่าในหนังสือพงศาวดาร ว่าถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ขึ้นไม่
 มีศักราชจะกำหนดได้ ไร่แบ่งเป็นยุค ๆ เช่นเรียกว่า ยุคหินแข็งเป็นต้น
 หมายความว่าอย่างไร คือในสมัยนั้นหินแข็งไหลตกลงมาจากข้าง
 เทือกหรือ แก่ตอบว่านั้นไม่เช่นนั้น มันเกิดด้วยระคองปรืด เปรียบดัง
 ว่าหิมะเคยตกตามระคองเป็นปรืดมาเพียงปีละ ๓๐ นิ้ว เกิด โดกราด
 บนลาดให้หิมะตกมากรจนถึงปีละ ๓๖-๓๗ นิ้วก็ค ๆ กันหลายปี ก็อาจจะ
 ให้แผ่นดินเปลี่ยนแปลงไม่ได้มาก เพราะมีน้ำแข็งปกบิศอยู่มาพันปี

เหตุ ที่ทรงนมเคยโตแด่งสว่างหรือเคยอาศัยแนคนกน้อยงนตง พช-
 พรณทเคยงอกงามคามระดุกทหมดไปฉนโต เหมือนอย่างในทะเลทราย
 ที่ตรวจพบด้านาแจะตอไม่ยโตทราย ก็เกิดแะระดุกาดวปรคไม่ทน
 ทำให้ฝนคนน้อยดงกว่าปรกค พชพรณคนไมทเคยอาศัยสนกเหยงแห่ง
 ดันตายไปเป็นอคนบ เมื่อไม่มีคนไม่ปกคดุมแนคนกเคยแห่ง่วนเป็น
 ทราย ดมพคพาปอดวไปถมทบทองทคาง ๆ นานเขาทคถายเป็นทะเล
 ทราย ว่าอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างถว่า ในเมืองไทยฝนคนปรจำมมาก
 ฝนออดักครงหนงคค ๆ กันไปดง ๑๐ ปี ฟนเมืองคจะเปดชนแปดงไปได
 มาก แกบออกความคาคคระเนของแกเพยงเท่าหคฐานทมีอยู่ โดยได
 พนวจคคคาง ๆ อยนเป็นของดมยก่อนปรวดคค่างศรทวงคระวนอคน แก
 ดันนษฐานว่าพคค ฐธว ออดเคเรเดย เต่า่นมาจากทวงเมืองคน เคน
 ผ่านปรเทศคดยามแจะเมืองเดมรมาทงน แต่ถาดงมากคนไทยทถายพนบ
 ถ่าชคพบโบราณวจคทรมแนนากงาดมคคคคาค แคนักจ่าจะได
 หคฐานคชนชก ทคายงแกชคคนน้อยทวงเมืองมิงเพยงดัก ๑๑ ไมด
 ไปรคยนคโตดงรมนากงาดมคค แคนนคชงเคนไปออดักครงหนงกคก
 แคเคยงนยงกาดงคชเชยเปดชคคชางบน ยังไมดงทมโบราณวจคค
 คชงชคช่า เพราะใช้คชบเดยมนไมโต ไดแคเอาไมเชย คด้วยกคจจะไปถก
 กระทบชงโบราณแคคคคเคย ไดคคดงกบหม่อมฉนว่าถาดงทมชง
 เมื่อโต แกจะบอกให้หม่อมฉนทวบ หม่อมฉนคคคว่าจะไปรช่งแกชค
 คุดนุกค

นำดงดารดมเคศพระพทชโษษาจารย์ ถกบรททงานหนักมกนัค
 จะทนไหวแจะหรือ ถ่าทงานคคชบชงทหม่อมฉนถวดยแเดว ถังจจะคชบ
 ฐ่าไปคคไม่เป็นไร ขอแคให้จุใจชงทงาน

ขอทูลว่าเรื่องระบอบทางเทววิทยาที่หม่อมฉันกำลังเขียน ออกจะยาวมาก เกือบจะเป็นหนังสือพิมพ์โตเต็ม แต่เห็นจะยังอีกหลายฉบับกว่าจะแต่งสำเร็จ และได้พิมพ์ตีกลงไปถวาย.

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด

อุภัย ๒๖ ทรงพรหม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมพบนามอาจารย์กฤษกรกิจราชประดิษฐ์ ธรรมช้อย ชื่อว่า เป็น "กิตติกรรมคุณกิจราช" ไม่ใช่ "กิตติกรรมคุณกิจราช" เช่นใช้กันอยู่ทุกวันนี้ จะเปลี่ยนเสียเมื่อไร เปลี่ยนด้วยประการอย่างไร ถ้าฝ่าพระบาททรงทราบได้ทรงพระเมตตาโปรดครุฑธำเนาะให้ทราบเกล้าด้วย

พระพุทธรูปนิรมิตราช ได้เห็นผู้ใหญ่เบ็ชของคึกคึกใจ และเจ้าเรื่องประกอบ เป็นอนาของคึกคึกใจคึกคึกใจ แต่ไม่งาม จึงหัดของคึกคึกใจครอบไว้ แต่แล้วทำไมจึงจำตองชนเป็นหลายองค์ พระราชทานไปตามกิตติกรรมคุณกิจราช โดยพระราชปรารภอย่างไร ในรัชกาลที่ ๕ หรือที่ ๕ ยังไม่เคยเห็นหนังสือในเรื่องนันทไทยเลย มีอยู่หรือไม่ ถ้ามีได้ทรงพระเมตตาโปรดธำเนาะให้ทราบเกล้า จะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

เรื่องไทวตงก—คังตงก—ของพราหมณ์ กระทบตมมาก่อนว่าเบอ
 นม นกต้นกรวมมากจะกราบทูตบ้างในบศน เหตุใดจึงกราบทูตจำเบอ
 เหตุด้วยใดเห็นกายชบายนมากหลายไม่ค้อยงรชยกัน ทนงอ้อคนกร
 ทนงกว่าไปอย่างทนง อย่างที่เราเรียกกว่า "เกศิชาจารย์" ต่างก็จะ
 ขกยของวาคี เป็นของมอภนหารศกรนบถองนน แต่เห็นได้วาคาแต่ง
 ในทนงอ้อเหต่านนเบนแต่งเรื่อง ปรกรอบ รน ภายทตงท ไทวตงค กนอย
 แดงทงนน เจตนาเคมจะเบนอย่างไรรู้ได้ยาก มีสร้งนุเอาใจได้คนทนง
 เขาต้นนษฐานตามรูปการว่า ต้นเคมกนบถอ God ของคเคยวกัน แต่
 รนนานนามต่าง ๆ กันไป เป็น สวณมก (เกิดเอง) พรทม รทท เบนคัน
 เบนนุสร้งนุให้ โทษ โทศน ในฐานทเบนนุสร้งนนบถอเบนเหมอนพอ
 จงมกคายคามท เทวบัตร์ พอไม่ม่แม่กสร้งนุสควให้เกิดไม่ได้ จงม
 บญญศรนาว่า God นนเบนทงพอแจะแม่อยู่ในคัง นามอรรจนารศวกรัง
 เกิดรน ไครจะไหวกทานนคเพศรชกบทญิง คอตงคกบ โยนรนเบน
 ส้งเรป ควยเขาตงกหรือคนหรือไมหยก ๆ อะไรกแจะแจะกนคมีอ โยน
 คอฐานทของตงค เทวรปนนเกิดทตง เกิดาตรหม่อมเห็นรชบควย
 คามทางต้นนษฐานอนน

เขเคตต์เขามา แต่เดี่ยใจยังไม่โตพกกันเดย แกมทบ้านคยกับ
 แม่โตแจะทญิงฮาม ฮอนโทไปเทยวเหมองเขมรชก ฉาชยากตวเดย ทน
 อะไร ๆ โคทงนน ถ้าเรทริในคังแกไม้คองพงรัฐบาด ถ้าไปทนงจะไม่
 คองพกนชนทอวญุประเทศ ลนนเรทาาแจะวคฮากไปโครวคเรว ทเดยม-
 ราชมีไฮเคดชยู่ชบาย ไฮเคดทนกรวคเขาคคเปดชนเบนทพกรชนไปแจะ
 ไบราณจคตูกโคอะไร ๆ ช้งพบใหม่ท่าใหม่มาก ในกตางปราสาทชายน

ชุดโคทระพุทธรูปองค์หนึ่งใหญ่ถนัด เขาใจว่าพวกพราหมณ์ที่เข้าไป
ทำถวายพระพุทธรูปองค์นี้เขาเป็นต้นทางเทวดายันมีเขาเหล่านั้นด้วย ได้ยก
ธนทงเวียงร้อยแล้ว ไม่มีอะไรทำเลย ยังตั้งทางเทวดายันไปทางเขา
จนใจเขาก็ได้เก็บเอาของเก่าๆอันใหม่งามมาก มีอะไรใหม่ๆ อีกมาก
เกตุอักระหม่อมพึ่งเด้าใจหนึ่งก็อยากไป อีกใจหนึ่งคำนวนว่าไปไม่ได้

เจ้าแก้วนรวิรุฑ์เข้ามา มาทำไมไม่ทราบ

เขาเกณฑ์ไปสุดเทียบนรวิรุฑ์แทนพระองค์ทวดบวรมณเฑาะฐ ฐนไป
บุรุษพระเจดีย์เคยแหวะไปสมพระโพธิ์ทพาศ เป็นพระศรีวชิระแท้ แต่ทุก
งานน้อยลงไปมาก พอใจที่เขาอาจรู้ดีความเป็นของดำกัญ ท้าทรง
เหล็กกนใจแข็งแรง ไปวิหารพระศาสดาพิศารณาพุทธพิมพ์ แต่ก่อนคิด
ว่าเก่ากว่าพระชินศรี แต่คราวันเห็นว่ามีเก่าไปกว่า รุ่นราวคราวเดียวกับ
กัน แต่ช่างบนคนดะมอชกับพระชินศรี ช่างบนพระชินศรีนพมอเดียวกับ
พระชินราช พระชินราชต่อก่อนพระชินศรี ทำไมจึงดำมารถว่าโตคง
เพราะว่าเห็นทงเดี่ยพระชินราชมีทรงไหน โดยแต่พระชินศรีทงตรงนมให้ตม
ทุกแห่ง ดูพระพุทธรูปได้ซาชื่นใจ ปราบกฏเป็นสมมอชราชวชิตกเศย
เบตงพระวิศมทาดันกะทกรกต นักเดี่ยใจเกตุอักระหม่อมทงพระวิศม
พระพุทธรูปครุฑของเกตุอักระหม่อมวังชาตหายยาวไปเดี่ยน้อย ไม่
เหมือนของทง

เมอวพท ๓ ไม่วเพอชวด หยั้งคงคุดคัมมาทท ทงว่ามาทำไม
เรอบอกว่ามาให้รดน้ำ เป็นวันเกิดของเธอ ๔ รอม เกตุอักระหม่อมก็
กุดกชจกการรดน้ำจอนเจมณกมอให้พรแก่เธอ จรหาของอะไรทำขวัญ
ให้เธอกับไมคิต ได้แต่ทำใจว่าจะหาให้ทงดู เธอช่อนเพตยไปมาก
นำว่าคาญ

เมื่อจวนสิ้นโศกเศร้าพระหฤทัยถึงดวงนที & รั้งกษัตริย์ในใจตาม
 เทย เหมือนคนมาแข่งอย่างกตริ่งเปี้ยว ขอประทานทูตส่งของตามท
 จับใจ

เป็นครั้งแรกที่เพงทราบ ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองเก่าครั้ง
 ศิวชัย และพระมหากษัตริย์จนกอบพระราชาเก่า

เป็นการแน่ การก่อสร้างจะตั้งสร้างด้วยไม้ก่อน แดงจึงเป็น
 ก่ออิฐ แดงจึงเป็นก่อศิลา การก่อศิลาณเป็นการแสดงความรู้เรื่อง
 ทิศได้เคยกระทบใจมาแล้วที่เมืองคำ รอยนอกเป็นกำแพงศิลาใหญ่สูง
 ถัดเข้าไปมีพระระเบียงศิลา มีประตูตั้งค้ำคาง แต่ตัวประธานตรง
 กลางเป็นวิหารก่ออิฐเดกนิกเดียว กับปรากฏอิฐ & อดัก เห็นได้ว่าสิ่ง
 เป็นประธานนั้นทำไว้ก่อนเป็นแต่สถานอันเล็ก แดงก็คิดสถาปนาให้เป็น
 สถานใหญ่ ก่อสร้างภายนอกเข้ามาก่อน แต่ไปตั้งกำแพงอย่างไร
 ภายในจึงค้างอยู่ไม่ได้สถาปนา

เดียดใจจริง ๆ ก็ไม่ได้เรื่องรอนครราชธิดามาตั้งถวายเป็น
 เค้าได้ กล่าวกันว่า ไคราช นครราชธิดา นครราชธิดา เขียนอย่าง
 ไม่ถูกทรงมน ทถูก เป็นนครราชธิดา ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกซึ่งเดิมอยู่ที่
 ศาลหลักเมืองในเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมโกศเสด็จฯ ไปยก
 หลักเมือง เด็จจากนั้นก็เสด็จมานมาด้วย ทรงประดิษฐานไว้ที่วัดพระ-
 แก้วในพระบรมราชวัง พังซุ่มชามน้อยจึงมิได้คิดไว้ จะดองตั้งคบคู่ไป
 ว่าไครหรือสุรคุปต์

ขอถวายด้วยชื่อเมืองไคราชอีกทางหนึ่ง นครนายก คนแต่
 ก่อนโดยมากเรียกว่า "คอชยก" ไคราช จะเป็น "คอราชธิดา"

แคว้นเราไปอีกเหนือแต่ " กอราช " แล้วเพี้ยนเป็น " ไกราช " จะเป็น
ไคหรือไม้ออก กับ โอ เปลี่ยนกันได้เสมอ เช่น น้ำโอง น้ำของ
เป็นต้น

เรื่องชุดของโบราณเห็นจะด้นก๊ก ควรอย่างยิ่งที่จะเดินไปทอด
พระเนตรการชดช้อยน พึงรับตั้งอธิบายถึงเรื่องบุคคลต่าง ๆ ซึ่งทำให้
แผ่นดินเปลี่ยนแปลง รู้ถึงความเบียดเบียนชาติกอบไม่เคยมารู้ เบนตั้งทนายอยู่มาก
คงใจจะคอยฟังข้อไป เมื่อไคทรงทราบอะไรก็จากตาไปรเฟดเฉย
คิดเดินเฟด

เกิดกรหม่อม กับทงภรรยาและบุตร หลาน อยู่อธิบายด้วยกันหมด
ราวถกถางพระบาทเป็นอย่างไร

ควรมีควรแต่จะไปรด

ณที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทุก องค์เจ้ากรมพระนริศฯ

ตั้งป้าทระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
คำตั้งทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้
ทจระนเรื่องทจระทงบรเดงมแต่เรื่องเบ็ดเตล็ด หม่อมฉันได้

ภูมิดำเนาเดิม เนื่องจากเรื่องทแกบออกขาย อันมีฐานว่าพวกชาว
เดิมจะอยู่ทางเมืองจันทราขมายได้ ไกลกับแดนของพวกไทยที่หม่อมฉัน
ทอดไปแล้ว หม่อมฉันเห็นความเห็นของหม่อมฉันว่า ธรรมเนียม
ยอมชอมอยู่ด้วยกันเป็นหมู่เหล่า ตามพวกพงศ์ทุกภาษาและดชชน
ธรรมเนียมอย่างเดียวกัน ถ้าไม่มีเหตุจำเป็นก็ไม่ทิ้งภูมิดำเนา หรือแม่แต่
จะแยกย้ายไปอยู่ที่ห่างไกลกัน อันเหตุเหตุทำไห้มนุษย์อพยพจากภูม
ิดำเนาเดิมนี้ หม่อมฉันมีฐานว่า ๒ อย่าง คือ อย่างที่ ๑ เพราะ
ความอดอยาก คือเมื่อมีจำนวนคนเกิดเพิ่มเต็มมากจน จนททามาหากิน
ไม่พอกัน ผู้ที่คิดจึงไปเที่ยวทำมาหากินถึงต่างถิ่นฐานบ้านเมือง ไป
เจาะที่ท่ามาหากินได้สะดวกแห่งใดก็พาครอบครัวของตนไปตั้งประจำท่ามา
หากินอยู่ที่นั่น ถ้าเป็นทวางก็ไปอยู่เป็นอิสระ ถ้าเป็นกรมเจ้าของ
ปกครองก็ไปอยู่เป็นที่ไพร่บ้านพลเมือง ทต้องขนทอดักคตคคองกพากัน
ตามไปบ้าง เป็นเหตุไห้มีประชุมชนพวกกันไปตั้งภูมิดำเนาอยู่ณที่ต่าง ๆ
ด้วยประการฉะนี้ อย่างที่ ๒ เพราะหนภัย เป็นต้นว่าเกิด โรคภัยหรือ
ทุกข์ภัยหรือมหัศจรรย์ จะอยู่ในถิ่นเดิมทนไม่ไหว จึงพากันอพยพ
ทิ้งถิ่นเดิมไปอยู่ที่อื่น และคงตามไปอยู่ที่ภพของของสัตว์ไปตั้งภูม
ิดำเนาได้แต่อย่างว่ามาแต่ก่อน ไม่เที่ยวแยกย้ายพันพ่านไปตามบุญ
ตามกรรม บางทีอพยพไปอยู่รวมดนมกาดงมาก เห็นจวเจ้าของถนกาดง
น้อยกวากเดียวซึ่งเขาแผนคณเป็นของตัวเอง และเป็นเหตุไห้เจ้าของถนน
อพยพหลบหนีคชกนไปเป็นชน ๆ คงน ตามที่ปรากฏในพงศาวดารยุโรป
อันได้ ทางฮาริชยมนนภจะเป็นที่านองเดียวกัน เพราะเป็นวิธีของมนุษย์
แก่บริบของวาทกเทณฑของด้วยเช่นนนเหมือนกัน

หญิงเหตอตามแก่งเรงอเทมา แกบออกชบายว่าอเทมา
 พกชวาเรียกเป็น ๑ ชื่อ คือ บัณฑิ อเทมา กระตปัด คำว่า บัณฑิ
 นนแปลว่าธง หมายถึงความมั่นคงแน่วพใหญ่ เพราะคุมพดกของใหญ่ที่
 ใช้ธงนำทัพเป็นสำคัญ คำว่าอเทมา แปลว่า ยุพราช คำว่า กระตปัด
 นนเป็นชื่อตัว อเทมาด้วยราชยเมธราช พ.ศ. ๓๖๐๐ เรียกนามตามก
 ปรากฏในศิลาจารึกว่า "กามะศวร" ถือกษัตริย์ชนมเวท (ตามอธิบาย
 น รูปพระปฐมมากรทเดนมละคอนอเทมา ควรทำเป็นรูปพระนารายณ์)

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์กับเจ้าพระยาธรรมาธิราช ออกมาตั้งบั้ง
 เมฆอมเดารท ๕ นพกษัตริย์ของพระพทกษัตริย์กรมการจมนเมืองภักดิ์
 พอมาดงรุ่งรันทานกเทยวเขมเขมเจา นายทเด็คจมาชยูนทุกพระองค์ ท
 ยงแข็งแรงมาก ชายชองทงานเขา ๘๐ เทากับชายมารดาทหมอนฉนมเมธ
 อดัญญกรรม แคมารดาของหมอนฉนมปลดเปลี่ยไม่เหมือนทงาน โดยน
 ว่าจะไปเมืองดงค ไปร แดะบางที่จะเคยไปชวาด้วย

เมื่อเขียนใจดงเพียงน ไตรบดาชพระทศกณระบบดงวบท ๘ สิงหาคม
 หมอนฉนมจะทอดฉนมของคจวมในตายพระทศกณชไป

เรื่องคานาพทราษประคชฐนน หมอนฉนมได้ศึกษาทราบความ
 คังจะทอดให้พดคารดักหมอนชคชไปน กชเมอทอดกระหม่อมทรงดงพระดงฉ
 ธรรมชคการน ในเวดาทชงทรงฉนมฉนม ไม่ไดหมาชจะคังเบนนกายดงฉ
 ษนชกนกายทนนงคางหาก พระราชประดงคเพียงจะคังชอย่างเบนนฉ ไมฉ
 พระดงฉฉฉ
 ประดงคกชงคชชช
 คกคเบนนพระราชคณฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ
 ฉฉฉ

นทานนายก ขุนนายก ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปิดยมเป็น
 นทานนายก ขุนนายก ท่านอ้างว่าเป็นปลัดของเจ้าคณะใหญ่ ไม่ใช่ปลัด
 ของเจ้าคณะรองเหมือนแต่ก่อน อีกประการหนึ่งตามที่โดยนมา งาน
 พระสงฆ์ในรัชกาลที่ ๕ ไม่มกจะนิยมแยกกันเป็นธรรมยุติกหรือมหา
 นิกาย เว้นแต่งานเดียวคือเมื่อวันเฉลิมพระชันษา โปรดให้มณฑลพระสงฆ์
 ธรรมยุติก ๕ รูปตั้งมณฑลในพระราชมนเทียร แยกทำอย่างเงี่ยง ๆ
 อ้างว่าทำเหมือนอย่างเมื่อยังทรงผนวชอยู่ เมื่อก็คิดกัพอจะเข้าเฝ้าพระราช
 ปรารภได้ไม่ยาก เพราะทรงเกรงพระสงฆ์จะเกิดแตกกันเป็น ๒ หมู่
 ๒ คณะ เป็นพระสงฆ์พวกในหลวงและมิใช่พวก ในหลวงเกิดขึ้น จะกลับ
 โท โทษแก่บ้านเมือง ถึงกระนั้นเมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ มีคนแสดงความ
 เดือดใจในพระสงฆ์ธรรมยุติกแพร่หลาย เป็นเหตุให้ทรงระแวงว่าจะ
 เป็นการเดือดใจเฮาหน้า ถึงทรงห้ามปราม แม่เจ้านายที่เคยโทกทอดาน
 บวชเป็นมหานิกายมาแต่ก่อน มีโหรบวชเป็นธรรมยุติก หม่อมเจ้าใน
 กรมพระเทเวศร์ฯ และกรมหลวงวงศาฯ จึงต้องบวชเป็นมหานิกาย
 ทั้งนั้น หม่อมฉันเคยได้ยินท่านผู้ใหญ่เล่า จะเป็นใครก็จำไม่ได้เสียแล้ว
 ว่าทอดกระหม่อมมีพระราชประสงค์จะให้พระสงฆ์ธรรมยุติกแต่เพียงสัก
 พันเศษ มีโหรมากกว่านั้น เรื่องสร้างวัดราชประดิษฐนั้น ทรงเจตนาแต่
 แรกว่าจะให้เป็นวัดพระสงฆ์ธรรมยุติกอยู่เป็นหลัก คู่เหมือนจะมาเป็น
 ฉายกษัตริย์อักษร แต่กนกไม่ชอบอาศัยในหนังสืออะไร ที่ทรงสร้างเป็น
 วัดขนาดเด็ก ก็น้องด้วยพระราชดำริจะให้พระสงฆ์ธรรมยุติกแต่
 จำนวนน้อย เรื่องสร้างหอหม่อมฉันนั้นกว่าเดิมจะเป็น มหาสมณาราม
 จึงใช้ในราชการเดิมมา เพราะดูเหมือนจะเป็นวัดมหาสมณารามแต่อย่างเดียว
 แรกมรณ ผักบัววัดมณฑลฯ และวัดโสมนัสฯ ซึ่งมีพุทธธามาแต่มหา

ขึ้นมา ด้ร้อยว่าธรรมเนียมการาม หม่อมฉันน่าจะเกิดชนภายหลัง อาจ
จะเกิดในรัชกาลที่ ๕ ก็เป็นได้ เห็นจะไม่ใช่เป็นพระราชนิพนธ์ของ
ทุกกระหม่อม คิดคิดว่าถ้าด้ร้อยชื่อเต็มทุกกระหม่อมทรงชานไว้ว่า
ธรรมเนียมการาม ไครจะกล้าแก่เป็น มหาด้มาราม และจะแก่เพราะเหตุใด
ก็คิดไม่เห็น ร้องเป็นหลักฐานของความคิด

เรื่องพระนรินทรราชินี หม่อมฉันทราบเกือบตลอดเรื่อง เรื่อง
ตอนคนคู่เหมือนจรมพระราชนิพนธ์ด้วยซ้ำไป ในพงศาวดารเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ก็กล่าวไว้ย่อ ๆ ว่ามีผู้ชุกพบพระพุทธรูปโบราณ (แบบ
ทวารวดี) องค์ ๓ ทดงศรีมหาโพธิ์ ห่อหุ้มด้วยทองคำทั้งแท่งหนัก ๕ ตำลึง
พระเกี้ยวไทรกระษณียุทธ นามชนทุกเถิด ๆ ถวาย พระราชทานรางวัล
แก่ผู้ชุกได้ ๕ ชั่งเท่าราคาทองคำในสมัยนั้น ทรงพระราชดำริว่าเป็นพระม
ณีนิหาร เพราะผู้ชุกได้ไม่เอาไปทำตาสายขายเนื้อทองคำเอาเป็นประ โยชน์
จึงทรงชานนามว่า พระนรินทรราชินี หม่อมฉันตั้งนินยฐานว่าคงจะทรง
พระราชดำริว่าเป็นมงคลวัตถุ คงคงในการพระราชพิธี แต่จะเชิญไป
มาแต่คงรักษา โดยดำฟังองค์พระพุทธรูปทองคำนั้น เป็นการเดียงภัย
จึงโปรดให้ห่อหุ้มพระพุทธรูปตามแบบรัชกาลที่ ๕ ครอบไว้ด้วยองค์ ๓ แต่
ไม่มีเรือนแก้ว คงเอาชื่อองค์ในมาเรียกพร้อมกับองค์นอก จึงเรียกว่า
พระนรินทรราชินี เหตุที่ทุกกระหม่อมทรงสร้างพระนรินทรราชินีเรือนแก้ว
พระราชทานไปไว้ตามวัดนั้น พระราชปราชญ์จะอย่างไรหม่อมฉันไม่เคย
ได้ยิน ทราบแต่ว่าสร้างในคอนปถายรัชกาล สำหรับพระราชทานไปไว้
วัดธรรมเนียม ถ้าจะเดา หม่อมฉันไครจะเดาว่าความปราชญ์น่าจะเกิด

* ขนทางพระองค์มีธรรมเนียมการ ไคร้จะมีอันตรธานเนื่องด้วยพระองค์ทอด
 กระทบมือซึ่งทรงตั้งกตธรรมยศกา ใจเป็นที่ตั้งการบูชา จึงโปรดให้
 สร้างพระนิรันตราย ซึ่งทรงคิดแบบพระนฤนาถทรงนบถว่าเป็นมงคลวัตถุ
 พระราชทาน หม่อมฉันนึกได้เป็นเดาๆ ว่าไม่ทันแล้วสำเร็จหมัดในรัชกาล
 ที่ ๔ และพระนิรันตรายวัดราชบพิธนั้น เป็นพระห้อยในรัชกาลที่ ๔ เหนือ
 จำนวนที่จะพระราชทาน พอสร้างวัดราชบพิธจึงแก้พระนิรันตรายไปได้
 ที่เดียว ไม่ปรากฏว่าห้อยใหม่

ทอดเพิ่มเติมต่อไปอีกเรื่อง ๑ ที่พบในพงศาวดารของเจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์ เมื่อหม่อมฉันค้นเรื่องพระนิรันตรายที่จะทอดฉันของนี้ ปรากฏ
 ว่าพระพุทธรูปทองคำ ๒๗ องค์ที่ประดิษฐานพระมาตาเบียงโฉมนั้น คนทอดแก้ได้
 ในตำนานเมืองนครราชสีมา (เห็นจะเป็นทองโปรดคนนเอง) พระยา
 นครราชสีมาทำถวาย

หม่อมฉันอยากจะพบเขาเถิดเหมือนใจจะขาด ได้เขียนจดหมาย
 เข้าไปชวนให้มาขึ้นนั่ง ศาสตร์จารย์คัดเจนเพลงก็ชวนไปให้ออกมาดู
 รุทรมพิศม์ยักยอนประวตศาตร์ แต่ยังไม่ได้รับตอบ

อาการหญิงใหญ่บวชฉัน หม่อมฉันอยู่ห่างไกลมาก คอยทำทาง
 มันจะเป็นวันโรกภายในเดี๋ยว ใจของเขเองก็ไม่ดี คอยน้องสาว
 ของเขตายด้วยโรกทั้ง ๒ คน ขอให้ท่านกับทั้งคุณ ไคร้ช่วยปลดขบ โยน
 หรือทำอย่างไร ให้ใจเข็แจ่มใสรมไคร้บ้าง ก็จะเป็นพระเดชพระคุณ.

ความนี้คงรแล้วแต่จะโปรด

๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

เกล้าฯ ฝ่าพระบาททรงได้ทรงทราบแล้ว ในเรื่องที่มีฝรั่งคนหนึ่งขอร้องเป็น
ภิกษุในพระพุทธศาสนา ตั้งฉายาตนเองว่า "โถกนาถ" นิกักราคาญหุ
ตั้งแต่โดยนมาแล้ว แดงกตั้งตงเบนทอคณะ จระพาภิกษุตามแนวไทย
ออกไปมัตการพุทธเจตยตถานที่ประเทศอินเดีย เคยไปเทศนาตั้งตอม
ตั้งตัวจนถึงเมืองโรม มีภิกษุตามแนวสมัครไปด้วยตั้งรอย ตั้งฉายาแห่ง
คณะนั้นว่า "มหาจาริก" กษางเจ้ากฤเลิศ ในการปฏิบัติเช่นนั้นไม่เห็น
เป็นไร ไม่สู้ได้เขาใจได้นัก

แต่ภายหลังได้เห็นจดหมายเหตุการเส้นทางของคณะมหาจาริกนั้น
เขาตงในหนังสือพิมพ์เดรัภาพ อ่านก็กตใจให้เห็นขึ้น ก็เหมือนภิกษุ
โถกนาถนั้นกตตั้งตงเบนพระพุทธเจ้า ผู้แต่งจดหมายเหตุคนเขาว่าเบน
ภิกษุ ทกจระกรัง กฐินาทแห่งภิกษุณคกว่ารณดำนัญ อย่างไรก็ตาม
ผู้แต่งจดหมายนั้นมใจเบนกตาง มิได้เขาใจออกแกฝ่ายใดนำเดิมได้
พูดตามความจริงใจนำตั้งอยู่มาก อ่านแล้วร่าดกตงฝ่าพระบาท จึงได้
กตเขาจริงไว้ ได้ตงมาถวายนฝ่าพระบาทต่างหาก โดยทางจดตหนังสือ
พิมพ์ ฝ่าพระบาททรงได้ไม่ไรตั้งจะ เสียใจแต่ว่าคองคางอยู่เพียงเท่านั้น
เพราะหนังสือพิมพ์เดรัภาพถูกมัตเดี่ยแล้ว

เรื่องพวกเดรั ซึ่งขงของพระทขอยู่วามด้านกตฐบาอาจารย์ตั้งตอม
บอชเรี่ยนกันอย่างไร ตรตั้งให้ถามตมตมเด็จพระวณรัตนค่อไปพิมพ์ เกิด
กระท่อมมไปถวายนเครื่องตักถาระแก้ท่างในกาถเจ้าจรรษา จึงได้ถาม

ความ ความแข็งแรงทนทาน ทนต่อการเกิดแต่ภิกษุพวกที่ได้อใจ ในทาง
 งามดีงามารุระ เมื่อทำไปมีอันทรบแก่กตจากคณะไปหาทวเวก
 อยุ่ชั้นโดยความซำซำคัย พวกนแห่งที่เรียกกันว่าเถร ดังรูปก็ดูเป็นว่า
 ใต้อำเร้าอกภิญญาต่างมารถทำอะไรได้อย่างศักดิ์สิทธิ์คนนบดอ เช่นเถร
 เกิดเป็นคณ เจาพระยาบคินทรเศรฐา (ดังที่) นบดอขงนก นมคณา
 เอยงใจทวคกรวรรคไทองเครื่องพริยดังกรมทุกอย่าง ดังรูปก็ไม่
 อ่ำเร้าเงียบหายไป ดังรูปก็ได้อใจดลของวงให้คนนบดอเพื่อประ โยธรม
 ตาภณด ดังคนก็ทำเป็นไปหาทวเวกอยู่อย่างพวกงามดีงามา เพื่อให้ดบ
 ศาคนแฉงกตอขบทำตามกต่าง ๆ พวกก็พอใจในวชนนเห็นว่าเป็นดังนุก
 ดบายกทำาง เมอคนเรารแอกหนากค่านเร้าเดยไม่ร่อนเร้นกจามตามก
 คกเป็นพวกอดรชททงานเปรยบว่าจวช่าดัก อย่างทกรายทอมากรวาก่อน
 แฉง ทานจว่าเป็นคนทชคเศกเนจมาแต่ไหน ๆ ไม่ใช่เป็นผู้นกานนค
 ในวค ทพจนนมาปรากฏตัวอยู่ ไม่เห็นมีครูบาอาจารย์ ชะรอยจะ
 ทาชวในวคนแฉงกทนไปวคโนน ดศแต่จะหาตาภณดได้ออง ททาน
 งามแต่กอนทวคดังระเกศมมากกเพราะนบาช่า อางหาตาภณดไ้่งายจาก
 คณทแฉงกทนามาทาศัพณ ในบาชานคณมกถูกทบาเพญกรรมฐานปลุก
 ใจเป็นแฉง ทานพวกเถรได้อำคัยดบบาย

ความคำบรรยายของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ มหาเถรเจ้าคณะธรรมยุต
 พระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนา หรือคำมราชทินนามดงท่ายเป็น "เถร"
 ทงนมน โดยอาศัยเหตุทภกษุณูบาเพญทางวิปัสสนาธุระเรียกกันอยู่ว่า
 "เถร"

เรื่องประวัติเจ้าคาราชังทรตั้งให้ดบหาทวผู้แต่งจรงนม ดบได
 ความมาว่า เจาราชภาคไนย ทเคยเป็นผูพพากษานากอนนมนเป็นผู้แต่ง

กษัตริย์โคตเตงงานสมรณะเมอจนท ๓๓ เดือน หม่อมแรม
มาปราบ ๆ จะจากเอาตัวไปส่งมมกอดแฉะรทหน้าประเคิม แต่ถูกขบ้าย
๓ โมง หม่อมบุญญาอยู่ในระหว่างเวลาราชการ คิคราชการไปไม่ได้
คองรอกจเขาเดือนเมไปรททหงนออกฤกษ์ ได้ไปในเวลาขบ้าย ๕ โมง
แซกเหวอไมม่แฉ้ว จะหรุทรากนอย่างไรบ้างไม่เห็น

พระยาไพบุดยุทธายแฉ้ว รทหน้าคพเมอจามน ไท้พระราชทาน
เครื่องประดับยศคัพเหมือนพระยาโคตเพชร (แฉ้ว) พระยามนตรี (ขนิ)

โคตบดายพระหคตลงจนท ๘ ตรว้แฉ้วชาอให้ทราบจ่า พระบรม
รูปคส่งไปดววยโคตทรงรบแฉ้ว มีความขนคทคองพระทข ทงทรง
ประคิษฐานไว้เหมือนอย่างนค มีความรลคคองฉวพระบาทคกับหคจามนเม
ณพน

คอวมคควรแฉ้วแฉ้วจะไปรค

x x x

จนท ๓๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทุด ฉมเค็จกรมพระนริศร ๆ

เมอจนชาทคยท ๓๒ ค้างควราชารยคคตเดนมเฟด มากนพาราท
ธินนามอนชอจตามทคคคองกัน หยุงเหตอจะ ไปรแกรมให้ถามเรอ
อเทนา แทบอกรขบ้ายจ่าเรอจอเทนามนมนเม ๒ อย่าง เมนเรอจท
ราชเมอจนเดากนมาชอย่างหนง เมนเรอจทนคปรารญททางโบราณคคคทจ
พทคกรฐานชอย่างหนง เรอจอเทนาทราชเมอจนเดาแฉ้วแฉ้วนในการมทรคพ

มีต่าง ๆ กันหลายอย่าง จะเล่าพอเป็นอุทาหรณ์แต่อย่างหนึ่งว่า เติมมี
 เจ้าแผ่นดินระวาองค์ ๓ นางประโหม่อหรมแต่ราชธิดา ราชกุมารี &
 องค์ แต่เกิดศวมเหตุระองทงนพ ราชธิดาอนอยู่ไนตำแหน่งทรชทายาท
 ไม่พอใจจะครองเมืองระวาด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ชอกทรงมวษ
 เป็นขไนพระพทษค้ำดนา เจ้าแผ่นดินระวาเกรงว่าราชกุมารทง & องค์
 จะชิงราชสมบัติกัน จึงแบ่งอาณาเขตค้ระวาออกเป็น ๔ ประเทศ คือ
 กุเรปัน ตาหา ดึงหดอ่าทรี แดระกาหลง (แต่กาหลงเรียกช้ออย่างอื่น)
 ให้ราชกุมารครององค์ละตั้งน ท้าวกุเรปันมีราชกุมาร คือ อีเหมา
 คำว่า อีเหมา แดชบายมดจาเป็นชื่อเมืองอื่นหนึ่งในอาณาเขตค้กุเรปัน
 รัชทายาทได้ช่วยเมืองนพ จึงเรียกนามว่าเจ้าอีเหมา เหมือนอย่างปรีนซ์
 ฮอฟ เวดส์ ประเทศอังกฤษ (แต่ประเพณีไนประเทศพม่า) ส่วน
 ท้าวคาหามีราชธิดา คือ นางบุษบา (แต่เรียกอย่างอื่นไนภาษาระวา
 แปลว่า ดอกไม้ เหมือนกัน) ไนชั้นแรกอีเหมาท้กับนางบุษบายังมิได้
 คุ้นาทงนกัน เมื่ออีเหมาเป็นหนุ่มจึงแต่งงานกับธิดาทาฮาอำมาตย์ไน
 เมืองกุเรปัน ด้วยความยินยอมของท้าวกุเรปัน ครนอยู่มาไนกาล
 ครั้งหนึ่งมีการประชุมญาติ นางราชธิดาท้ไปมวษเป็นขมาประชุมด้วย
 เห็นช้อความเห็นว่าควรจะให้อีเหมาท้กับนางบุษบาอภิเสกเป็นคู่กัน จะได้
 รวบรวมอาณาเขตค้แดะราชวงศ์ใหม่ผดงถาวร ญาติทงปลงรวมทง
 ท้าวกุเรปันแเดะท้าวคาหาเห็นช้อมด้วย แต่ค้กับอีเหมาไม่ยอม ด้วยยังรก
 ภิรยาเต็ม แเดะยังไม่เคยเห็นนางบุษบา พวกญาติไนเมืองกุเรปันจึงแแต่ง
 ให้ระเด่นคน ๑ ไปค้ค้ข่าภิรยาอีเหมาเดี่ยช้อย่าให้ค้ค้ชวง เมื่อระเด่นคน
 นพไปถึงนางไปเกิดช้งด่าไม่อาศท้จะมาได้ เด้าความจริงให้นางรู้ ฝ่าย

๒. ในสมัยเมื่อ พ.ศ. ราว ๓๓๐๐ เกาะสุมาตรากับชวา
 ต่างมีพระเจ้าราชาราชกรบอารยธรรมจากอินเดีย ปกครองเป็นอิสระ
 แยกกัน ทั้งสุมาตราเรียกว่า อาณาเขตศิวราชย์ ทชวาเรียกว่า ชวา
 มาแต่เดิม ทั้ง ๒ ประเทศนี้มักเกิดรบพุ่งกัน ด้วยชิงอำนาจและผล
 ประโยชน์ในทางทะเล เพราะเรือที่ไปมาค้าขายในระหว่างอินเดียกับ
 เมืองจีนต้องอาศัยเลียบเกาะสุมาตราและเกาะชวาทังไปมาถึง ก่อความ
 แค้น ประเทศสุมาตราและชวา โทมน้ำกำลังเรือรบในท้องทะเลมาก
 ก็อาจจะกันเรือค้าขายให้ไปอาศัยเมืองของตน ได้ประโยชน์ในการซื้อ
 ขายและภาษีอากรมากขึ้น จึงแย่งอำนาจกัน

๓. ปรากฏในจดหมายเหตุจีนว่า ราว พ.ศ. ๓๕๐๐ ราชก
 เมืองศิวราชย์ ซึ่งไปเจริญทางพระราชไมตรีต้องไปค้างอยู่เมืองจีน
 เพราะเมืองศิวราชย์เกิดรบพุ่งกับเมืองชวา ไม่สามารถจะกลับบ้านเมือง
 ของตนได้ ครั้นต่อมาอีกสัก ๖-๗ ปี ในจดหมายเหตุจีนก็กล่าว ว่า ราชก
 เมืองศิวราชย์กลับไปยังบ้านเมืองของตน ขอนแก่นเหตุให้ต้องเห็นเหตุ
 การสงครามซึ่งเกิดขึ้นในครั้งนั้น คงเป็นด้วยพวกเมืองชวาไปตีเมือง
 ศิวราชย์ ทศศิวราชย์จึงไม่กล้ากลับไป แต่พวกชวาคัดเมืองศิวราชย์ไม่ได้ ต้อง
 เลิกทัพถอยมา เพราะเลิกสงครามกันทุกศิวราชย์จึงถอยมาได้ โดยสะดวก

๔. มัคดาจารย์กัมพูในชวาแผ่นดิน ๓ ศวอักษรทจารกยงคบบาง
 กระเพาะหรือดบเดียมเดียมบ้าง แต่พออ่านได้ความว่า ค้อมานราชักกต่าง
 ประเทศ (ราชักกมาแต่ไหน ศวอักษรกระเพาะรู้ไม่ได้ แต่สันนิษฐาน
 ว่าพวกศิวราชย์นั่นเอง เพราะรบพุ่งชิงอำนาจกันใน ๒ ประเทศนี้มา
 ช้านาน) มาตีเมืองชวา รือทำลายบ้านเมืองและจับพวกราชวงศ์ชวา
 เด็ดหมด มีเหตุอยู่แต่ราชักกของศ ๓ ซึ่งได้อภิเษกเป็นมเหสีของพระ

เจ้าชุกขยาน ครอบเมืองมาท้อยู่ห่างไกล จึงรอดอยู่ได้ ทั้งได้ฐานะเป็น
รัชทายาทของเมืองชะวาก เป็นเหตุให้พระเจ้าชุกขยานเมืองมาท้อยก
กองทัพมายังเกาะชะวาก เกิดยกด้อมยุคนิพนเมืองให้ช่วยกันรบพุ่งจับได้
ราชสีห์อยู่ถึง ๒๕ มังคัลเมืองชะวากน เมื่อใดเมืองคนแดงอกไขกวางบุตร
ทรงพระนามว่า อตงการ ทเกิดศวยนางมเหสีให้อยู่ครองเมืองชะวากต่อมา

๘. พระเจ้าอติการมหาราชชาติด้วยนางประไหมดีหรือองค์ ๑ หรือ
เจ้าศรีดี และมหาราชกุมาร ๒ องค์เกิดศวยมเหสีรอง นางราชสีห์ตาม
ไม่ปรารถนาจะครอบบ้านครองเมือง ทอดตาออกบวชเนนรูปช้อยู่ในภคังค
พระเจ้าอติการจึงให้แบ่งอาณาเขตศออกเขม ๒ ภาค คือ ศาหาภาค ๑
กุ่มบันภาค ๑ ให้ราชบุตรทั้ง ๒ ครององค์ละภาค ส่วนพระองค์เองก็
ออกทรงผนวช แต่ชอบศแดงว่าท้าวราชกุมารทั้ง ๒ องค์ไม่ให้เกิดวิวาท
กัน ก็อยู่เป็นสุขเรื่อยมาจนตลอดชนมายุของพระเจ้าอติการ ต่อมา
ท้าวศาหามหาราชกุมารชื่อ ระเด่นมาศขึ้นหยกตาเงาเนงป่าค (คืออเทนะ)
เนนรัชทายาท ท้าวกุ่มบันมหาราชชื่อ อติการตัว (คือนางบุษบา)
เนนรัชทายาท พระเจ้าแผนคันทง ๒ ประเทศจัดการอภิเษกเบนมุขกัน
คือมาอเทนะโตครองเมืองเมอราว พ.ศ. ๓๖๐๐ เรียกนามในศิลาจารึกว่า
พระเจ้ากาเมศดร อยู่ด้วยกันกับนางบุษบา เมืองศาหาและกุ่มบันจึงได้
กลบรวมกันเป็นประเทศเดียวชางเคม ส่วนเมืองดังหัดสาทรและ
เมืองกาหลงน ว่าเป็นเมืองเกิดธนคือภายหงดงมยชอเทนะมาช้านาน
ใครงเรองอเทนะตามทางพงศาวดารเบนมคังกตาวมาน

เมื่อวันศุกร์ที่ ๓๗ หม่อมฉมโตไปดูศาลัดกรายารยคือเดนเฟด
ชดฐนทรพยกอนประกวดศำงคร อยู่ข้างต้นกุนมาก จะเอาไว้ทงุตรายงานใน
จกหมายระบบบสนค้อไป

ขอทงุเรองดร์อยชอวคิทรชประคิษฐู ซึ่งทรงปรารภมาในฉาย

พระหัตถ์ถอบบดงอนทุก ๆ เคียนม ตามทมาปรากฏแก่ใจอนเมื่อตั้งจกหมาย
 ถวายไปแล้ว ได้ไปพดิกคในคำประกาศสงครามเจ้านาย เมื่อทรงตั้งเด็จฯ
 พระอัยภรรยาเป็นกรมหมื่นบวรวังษัตริย์พันธ์ ในท้ายประกาศมีว่า "ให้
 ทรงยศอัยภรรยาเป็นพระขานาขบค ในธรรมเนียมการนิกายกะสังฆมชัยมปจ
 นิกเวศาคณะ" คงน ชื่อกรเรียก่า ชรมยคก เป็นพระราชนิพนธ์ของ
 ทอดกระหม่อม แต่ตั้งด้วยอยู่ว่าจะไม่ได้ยกเอาออกมาใช้เรียกในทางราชการ
 เพราะโดยนแต่เรียกกันว่าคณะของพระนิกเวศาคณะเป็นพณ หม่อมฉันอยากจะ
 หาหนังสือราชการสงฆกาต ๕ ตรวจดูว่าจะมีที่ใดบ้างว่า พระองค์
 ชรมยคก บ้างหรือไม่ หนังสือทหม่อมฉันอยู่ในนั้นคงตรวจดูไม่พบ
 ใหนกตั้งด้วยว่าที่ใดบ้างเรียกคณะสงฆวาชรมยค และ มหาณิกาย จะ
 เกิดใช้ใทางราชการคือในรัชกาลที่ ๕ เพราะในรัชกาลที่ ๕ นิมนต์พระ
 ใในการพระราชพิธีขงวมกันตั้งโคตุดแล้ว เวนแต่จนเดือนพระชันษา
 กบมานกชนโคตอกอย่างหนึ่ง คือ คณะปรกทรงผนวชพระเจ้าตากเจอกม
 ๕ ทรงเทานม นาคอนทบวงษในวัดพระแก้ว คณะปรกยงปนกันทง ๒
 นิกายมาจันรัชกาลที่ ๕ คิคเตาเทศจะเปิดยมนดรอยชอวตราชประคิษฐ์
 เหนอกอย่างหนึ่ง คอเมอ์ร่างวตราชบพิช ่อร่างเจเรณูรอยวตราช
 ประคิษฐ์หมตทกอย่าง คนกระตังทามหาดมาและชอวคก ใคด้ายกัน
 ชรอยจะคิคเปิดยมนดรอยชอวตราชประคิษฐ์ เป็นดกคัยชรมยคิกการม
 เขาอัยภรรยาชอวตราชประคิษฐ์ไปชอวตราชบพิช จำดกคัยมหาดมารม
 จะเป็นโคตวยเหตุนี้ทอกกกรมง แต่จรมเหตุอย่างไรให้กดับความคิค
 จงมโคไซ.

ควรนิทวนแล้วแต่จะ โปรด

กษัตริย์

ป.๑. เมื่อเขียนจดหมายฉบับนั้นแล้ว ได้ทราบข่าวพระยานรเทพ-
ภักดีจะกลับเข้าไปกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๐ เป็นโอกาส หม่อมฉันจึงฝาก
จดหมายฉบับนั้นกับภอนคนแดง อันคนส่งมาก่อนประกวดศาสตร์ชอบฝน
ทาคัวมาถวาย ด้วยเป็นห่วงว่าภอนคนแดงนั้น จะส่งทางไปรษณีย์จะ
ไปหายเสีย ขอจงทรงรักษาไว้พดาง คอยทูลพระเนตรอธิบายในจดหมาย
ฉบับหน้า.

ตร.

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

๒๒ สิงหาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถฯ ๑ ทราบฝ่าพระบาท
เถียงเมื่อนั้น โอกาสไม่เหมาะให้ไปรังใจพอกจะแต่งหนังสือลงมา
บรรจงถวายตามเคยได้ ได้ทรงพระเมตตาโปรดประทานโทษเสียสัก
ครั้ง คงใจจะเขียนมาถวายในคราวหน้า

ควรมีศรแดงแต่จะ โปรด

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนริศร์ ๑
หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๕ และฉบับลงวันที่
๒๒ สิงหาคม จดหมายของหม่อมฉันฉบับนั้นจะถวายรายงานเรื่องไป

ศาสตราจารย์กวดเฟื่องชุกรมทรพย์ก่อนสมัยประวัตศาสตราจารย์เมื่อนันท์
ที่ ๑๘ ตามที่โคทตัญญาไว้ในคหหมายฉบับก่อน

ชุกรมทรพย์แห่งนี้อยู่ที่ริมแม่น้ำกวาดามตาที่บนแควเมืองไทรกับ
ฝั่งซ้ายของแม่น้ำในท้องที่อำเภอประทินสังเวตต์ แขวงเมืองบึง
ห่างจากฝั่งทะเลราว ๕๐ กิโลเมตร หม่อมฉันไปรถยนต์จากบึง เขา
รถลงเรือจ้างข้ามฟากไปรับที่ตำบลเคอร์เวอรัท แล้วเดินไปตาม
ถนนอีก ๑๘ ไมล์ ถึงเชิงสะพานข้ามแม่น้ำกวาดามตา ลงจากรถเดิน
ไปตามคันกั้นน้ำสักกิโลเมตร ๑ แล้วลงเดินใต้ตามคันน้ำไปอีกสัก ๕ ไร่
ก็ถึงที่ชุกรมทรพย์ ซึ่งศาสตราจารย์กวดเฟื่องชุกรมทรพย์เป็นออฟฟิศและ
ปลูกโรงจากที่พักคนทำงานไว้ มีคนทำงานราวสัก ๓๕ คน ศาสตราจารย์
กวดเฟื่องชุกรมทรพย์กับฝรั่งเจ้าของที่ไปคอยรับอยู่ที่นั่น เมื่อหม่อมฉันข้าม
เรือจ้าง แล้วยุไปพบเจ้าเมืองบึง ๆ ออกต้อนรับไปด้วยอีกคน ๑

ชุกรมทรพย์ที่ชุกรมทรพย์อยู่ในที่ราบกลางท้องนา มีเป็นโคกอยู่ ๑ โก
เพียงเริ่มขุดโคกแรก เดิมขุดไปยังไม่ถึงหนึ่งในสิบของโคกนั้น เพราะ
การขุดชุกรมทรพย์ก่อนสมัยประวัตศาสตราจารย์จะใช้เครื่องมือที่ทำด้วยโลหะ
หรือที่เขมรเรียกว่าเหล็ก คอยแรงจะไปกระทบ ไบราณวัตถุให้ย่อยยับ
เสีย ไร่แต่เท่านั้น จึงคิดประดิษฐ์เครื่องขุดแบบ ๒ อย่าง คือเพื่อ
จะหาไบราณวัตถุอย่าง ๑ เพื่อจะให้รูปร่างตรงนูนเต็มแบบที่อย่าง ไร
อย่าง ๑ เครื่องมือใช้โลหะเอาไม้ไผ่มาเหลารูปเหมือนกับใบพาย ก้อยๆ
เรียวยาวแบนติดลงไปทั้งด้น ขุดด้วยกับเขาปากเข้าให้ดินปลิวไป พบ
สะเก็ดหรือก้อนหินโลกเก็บเอามา รบแต่ที่ก้นเขาไปทั้ง ถ้าพบสิ่งใด
เป็นหินใหญ่ฝังคาคนก็ห้ามไม่ให้ขุดขึ้นมา ด้วยกลัวจะหักสลาย ต้อง
เก็บดินลงไปจนวัตถุหลุดลอดออกจากรอบมา จึงถอนหม่อมฉันไป

ขุดลงไปพบกระดูก ๒ ชั้นคาบดินอยู่ ยังรู้ไม่ได้ว่าเป็นกระดูกคนหรือ
 กระดูกสัตว์ ศาสตราจารย์กวดเดินเฟดโตบักไม่หมายไว้ ยังจะต้องรอ
 ไปจนเกตุยค้นให้กระดูกนมนดอยตัวจึงจะเอามาชันดศร ของต่าง ๆ ที่ขุด
 ได้มันศาสตราจารย์กวดเดินเฟดตรวจทุกชั้น ที่ไม่มรตองรอชื่อว่าเกี่ยวกับ
 คนทำ เขาไปรวมไว้ทางหนึ่ง ชั้นถัดมาคือว่าเกี่ยวกับมนุษย์ก่อนสมัย
 ประวัติศาสตร์ แกบดินนมนเบรตงบญูรทุกชั้น แผนผังที่แกบดินนมน กอน
 ขุดก็ตรงลงไปห้วงจรู Cross Section ให้รู้ว่าแต่เดิมที่ตรงนั้นเป็นอะไร
 ตอนนั้นขุดสำเร็จแล้ว นอกจากตอนนั้นเป็นแต่รูปคันทาของ แต่มีได้ขุด
 ให้เป็นหลุมแบบบ่อ ขุดเกตุยค้นไปให้เต็มอกัน ขุดไม่ได้อันใดระกมากน้อย
 แลวศาศาสตราจารย์กวดเดินเฟดเองก็ลำบากมากอยู่ ด้วยแกบชอบอากาศ
 เย็น ชั้นไปอยู่ไฮเตดบมยชดเขายิ่ง ต้ององจากเขาแต่เขาคู ชั้น
 รลยนต์ไปลงที่คางคอกบักกา เมื่อจะเดินไต่คันทาตัวแกใหญ่โต ต้อง
 มีคนเดินประกองต้องสร้างไปจนถึงที่ทำงาน แกบยเพียงครงงาน กตบมา
 กนกต่างวณทบหนึ่ง ตอนบ้ายพักแลวหยควนเด้าวณชทคย วนชทคย
 จึงมคกนแบบวณมากนมาธาแลวระนททากบหมอนฉน

คราวนี้จะพูดถึงความรูกได้จากการไปขุดขุมทรัพย์ต่อไป ตรงที่
 ที่แกขุดลงไปเป็นครอดเชกชนมน ลงพนศาตงค์เบนคณ ตอนนมา
 มีเปลือกหอยมากกว่ามากปนอยกับคณ แกบอกให้ตั้งเกตุเป็ดอกหอยที่
 ปนคณอยคองต่าง ลวนแบบเป็ดอกหอยเทดชอยบรบทน แต่ตอนบบท
 โทดจะกงแผนคณแบบเป็ดอกหอยทกเบนชนเดก ๆ ทงนน อกประการทงน
 ให้ตั้งเกตุแนวทเป็ดอกหอยทกคอกบเป็ดอกหอยค คณเบนคณดระดี
 แลวแนวทคอกนมนดาคองไปเหมชนเร้งระพานจนกคณเปด่าไม่มีเป็ดอก
 หอย แกบอกอธิบายว่า เพราะที่ตรงนั้นเดิมเป็นหาดทรายทรายทะเล

แตร เข็ม ๓ มนุษย์ ก้อน ๕ มีย ประเวศ คำสัตว์ มา เทยว หา หอย กั้น เข็ม อาหาร
 เมื่อกัน แตร กทง เป็ด หอย ไวกบ หาด เป็ด หอย คง ยง คอย ค้อม มา
 ภาย หดง กต นชก โคน กับ เป็ด หอย แตร หก ทท หอย ใน กอ ง ทะ เเด ธน ไป
 ทอ ม ทบ กอ ง เป็ด หอย ทพว ก มนุษย์ ทง ไว เป็ด หอย คง เข็ม ๒ อย่าง
 ค้อม กั้น แตร แตร ทศ กน คน จง ทาง ด์ แตร ฉา ต เข็ม ฉะ พาน ราง แตร ท
 เป็ด หอย ไป หมด เพยง ทศ น เป็ด หาด หก ฐาน เถล าน ด้อ ให้ เห็น ว่า ทร ง นม
 เป็น ชาย หาด แตร เป็ด หอย ทศ กน ทบ กน เข็ม รอก คาง ๕ มีย

ส่วน รอก คาง ๆ ที่ แตร ไว แตร นม หอย อย่าง หม่อมฉัน จะ
 พรรณนา แตร บาง อย่าง คือ

๓. คินแดงดำหริบฝันทาคัว หม่อมฉัน ชก แกมา ๒ ก้อน ได้ตั้ง
 เข้า ไป ถวาย ทาน ก้อน ๓ พร้อม กับ จดหมาย ฉะ บับ ก้อน แกบ อก อธิบาย
 จ่า มนุษย์ พว ก ก้อน ๕ มีย ประเวศ คำสัตว์ หรือ เข็ม มนุษย์ ยง เป็น คน บำ เณร
 ใน บั จ บ น ม ชอบ เถา ะ ไว ทา ตว เป็น เครื่อง บอ ง กน ธน ทราย ทว ทุ ก แห่ง
 ใน ทศ น คน แตร พว ก มนุษย์ ก้อน ๕ มีย ประเวศ คำสัตว์ ชอบ เถา คินแดง ทาคัว
 เจ้า เมือง บม ง ถาน แกว คินแดง ทพ น ม น ม อ ย ท โท น แกบ อ ก จ่า หา ได้ ตาม
 ภู เขา ใน แตร น เอง เจ้า เมือง จา ถ้า เข็ม พก กน ท แกร เกบ มา ม น จะ เป็น
 รอก อยู่ ใน ทศ น เอง ไม่ ไท หรือ แกบ อ ก จ่า ทร ง น ก เหน ก น อย แตร ว่า เข็ม ท
 หาด ทราย ทะ เเด คินแดง มน เป็น รอก น คาม ภู เขา มัน จะ เติ ม ลง มา เอง ให้ ถง
 ทราย หาด ได้ อย่าง ไว แกบ อ ก จ่า ความ เห็น ของ พว ก น กั ปรา ษ ญี ค้อ ไป ว่า ที่
 มนุษย์ ชอบ เถา คินแดง ทา ตว เมย ชก ถาน บรรพ น ทว ย เหน ว่า ไท หัก เป็น ก้าง ดง
 ของ มนุษย์ ถ้า ไท หัก ชก ก ก อย น ก้าง ดง ถ้า ไท หัก ชก ไม่ หย ชก ใด ย ตาย
 พิจารณา เห็น ว่า ไท หัก ชก ก น มา อย น ทว ย ด์ แตร จง เชอ ว่า ด์ แตร ฉา ต ทำ
 ให้ เกิด ก้าง ดง จง เชอ คินแดง ทาคัว เหมือน อย่าง ทา ย น ำ รุง ก้าง ดง

๒. ไทกรามมนุษย์ ๓ (หญิงพุ่มไม้ยอมจับ แก่เลยเขาเป็น
เรื่องดำหรับด้อยหญิงพุ่มไม้) แก่ชกอธิบายว่ามนุษย์ก่อนสมัย
ประวัติศาสตร์ ร่างกายเด็กกว่ามนุษย์เดี๋ยวนี้ แต่พันโตกว่า เห็นจะ
เป็นเพราะต้องรบเคียงกันเนื่องตแฉะเนื้อคบอยู่เด็มอ

๓. พบคีตาคนหนึ่ง ดันฐานเหมือนเมดตกรวดขนาดใหญ่มาก
อยู่ตามท้องซาร แก่ชกจ่าครกของมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์
พวกก็ไปดูไม่มีใครเชื่อ ได้ว่า ก้อนหินกรวดอย่างมนมอยู่ทุกหน
ทุกแห่ง แก่ช ให้รันดูครวางด้านหนึ่งของก้อนกรวดนั้นเห็นบุ๋มลงไป
และในบุ๋มนั้นราบผิดกับแห่งอื่นเพราะรอยตา ก็เถียงแก่ไม่ได้

เมื่อดูแล้วหม่อมฉัน กลับมาเวลาราว ๑๑ นาฬิกา มาทันกับ
กองงานทเมืองบึง ทัศน์กับศาสตราจารย์คดีเดนมเฟดคือไปว่า ถ้าแก
ซุกพบอะไรสำคัญ เห็นว่าหม่อมฉันควรจะซุกขอให้บอก หม่อมฉัน
จะไปอีก

การซุกซุ่มทรพชกก่อนสมัยประวัติศาสตร์ มันสนุกผิดกับไปค
โบราณสถานที่เขาซุกแล้ว เช่นที่เมืองดพบร์ หรือแม้โบราณสถานที่
กาดังซุก เช่น ซุกตวงใน พระมหาสถูปวัด พระศรีรัตนเพชญ เป็นคัม
เพราะซุกซุ่มทรพชกก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ทั้งศาสตราจารย์ซุกเอง
และผู้ไปค ไม่รู้ว่าที่นั้นจะเป็นอะไรอยู่ก่อน และไม่รู้ว่าจะมีอะไร ที่ค
เมื่อใดของชนมากต้องเขามาตรวจพิเคราะห์ความมันเป็นอะไร เวลาไปคซุก
มีโอกาที่จะเตาแฉะจะเถียงกันเรื่อยไป ดันทุก แต่เมื่อมากคค คคเป็น

การยากยิ่งกว่าตรวจดวงตักดูดวงชะตาอื่น ผู้ชำนาญการต้องมีความรู้
 หาดายอย่าง ต้องมีความเพียร และมีความชำนาญในการที่จะสังเกต
 คนที่ไม่ได้เรียนแต่ไม่ได้ฝึกหัดกับผู้อื่นเคย เป็นทำไม่ได้ เพียง
 อย่างเดียวหม่อมฉันถ้าปัดขยให้เขาไปชำนาญการก็หงายท้อง

ได้ตามคำสั่งทราจารย์คิดเงินเฟื้องค้อมาถึงจากกำหนดที่เรียกว่าสมัย
 ก่อนประวัติศาสตร์นั้นเขาชะโรเบบเกณฑ์ แยกออกว่าที่เรียกว่าสมัยก่อน
 ประวัติศาสตร์ไม่ได้เอาศักราชเบบเกณฑ์ เพราะที่จริงมันต่างกันตาม
 จำพวกมนุษย์ ยกตัวอย่างว่า มนุษย์จำพวกหนึ่งเรียกกันว่าปะบั้ง อยู่บน
 ยอดเขาในเกาะนวกนี้ ไม่ได้พบกับมนุษย์พวกอื่นมาจนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๐
 พวกชอตันดาจึงพยายามขึ้นไปถึงบ้านเมืองของพวกเขาปะบั้ง สืบสวนเรื่อง
 ราวของมนุษย์พวกนั้นก่อนก่อน ค.ศ. ๑๘๐๐ ก็ไม่ได้ความ ต้องนับว่า
 พวกปะบั้งอยู่ในสมัยก่อน ประวัติศาสตร์มาจน ค.ศ. ๑๘๐๐ มนุษย์
 จำพวกโตมเรอองราวอันจะพึงรู้โดยชยหงงขึ้นไปเพียงใด เขตต์สมัยก่อน
 และที่หงงประวัติศาสตร์ก็เดือนขึ้นไปเพียงนั้น เหมือนอย่างประเทศ
 ดยาม แก่เข้าใจว่าสมัยประวัติศาสตร์เริ่มแต่เมื่อพระพุทธศาสนามาเข้ามา
 ประดิษฐาน กาทเรียกเป็นกำหนดอายุว่า อายุหิน อายุบรอนซ์ และ
 อายุเหล็ก เหล่านี้กเช่นเดียวกัน พวกปะบั้งที่เกาะนวกนั้นยังอยู่ในอายุ
 หิน เพราะยังใช้ขวานหินอยู่จนโตงมากมกกับพวกชอตันดา

คงมีควรแล้วแต่จะไป

๑๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

เรื่องอื่นเท่านั้น เกิดถ้ากระหม่อมรู้งี้กว่าเขลา กรนเนื้อให้อย่างทำจาก
 ตะกอนคักตัวบรรพได้คิดแก้ให้เขาทำเป็นรูปเทวรูป แต่ให้ทำรูปพระ
 กามเทพ เพราะเห็นว่าการเรียงคู่ควรจะไปตามพระกามเทพ แต่ที่เขลา
 อีก พระกามเทพไม่มีคำตักโทษเลย ทักกันแต่ก่อนทำเป็นรูปโยคก็เช่น
 ของชโคคคเหมือนกัน คำปฏิญาณว่ารู้งี้เป็นพระพุทธรูป แต่จะทำพระ
 พุทธรูปก็ทำสูง จึงตกลงเป็นรูปโยค ทักกรยาเขามอจุกหุมน หมายถึง
 ว่ากำลังทำโยครักษาอันตราย ความคิดชอบเคยกับพระมิตตาหรือมิต
 ทวารทงเกา กษาณมอยู่ จึงอุบุมิตตหุบิตคามิตปากกคอันตรายจึงว
 พนเอง

เรื่องฉัตรราชประคิษฐ นำพระบาททรงพระคำร์มิตทางไป เพราะ
 เกิดถ้ากระหม่อมกราบทุกไม่รัชเจม ขอประทานกราบทุกใหม่ ด้วยคงแค่
 เด็กมาเขยโดยนร้อไซ ในราชการว่า "ฉัตรราชประคิษฐธัตถิคมหาธัมมา
 รัม" เพิ่งได้เห็นตำเนาคำจารึกศิลาเราว่าคิดอยู่ที่หลังพระอุโบสถ
 พบเมื่อตั้งก่อสร้างสถาปนาตนเอง มีความเป็นประกาศพระราชมานทกน
 ธีร่างเป็นจดถวายพระบรมมยุคคิกนิกายโดยเจ้าเพา พระราชทานชื่อว่า
 "ฉัตรราชประคิษฐธัตถิคมบรมมยุคคิกการาม" ประกาศลงวันที่ ๖ ๓ ค่ำ มีชวค
 พ.ศ. ๒๕๐๘ คงแต่เกิดมายังไม่เคยโดยนร้อไซธัตถิคมบรมมยุคคิกการาม
 อย่างนั้นเลย ได้ไปคุยด้วยจนถึงแผนศิลาจริงก็เห็นถูกต้อง มีพระปรมา
 ภิไชยเป็นฉายพระราชหัตถ์แคะตราขอบด้วยชาไป ไม่มั่งงัดยว่าจรม
 ะไรทศาคเกิดอนอยู่ไหน จึงมานักว่าแต่ก่อนพระราชทานช้อมตั้งร้อย
 ว่าธัตถิคมบรมมยุคคิกการาม แล้วทำไมจึงมากลายเป็นธัตถิคมมหาธัมมาราม
 ความเปลี่ยนแปลงอันนั้นของเปลี่ยนมานานแล้ว จึงโดยนคิตพุนาแต่

เด็ก ถ้าถูกลงโทษเมื่อไม่ได้ทรงแปลงด้วยพระองค์เองแล้ว ก็ใครเล่าที่
 จะบังอาจเปิดขมแปลงได้ ก็เหตุใดจึงได้ทรงเปิดขม น้แห่งที่พูดปรึกษา
 ขอประทานพระดำริ อันคำว่า "ธรรมยศคิกนิกาย" มีอยู่ในคำประกาศ
 จารกนพบรรณแดง เป็นของแน่เหมือนกัน ที่ว่าคำว่า "ธรรมยศคิก-
 นิกาย" กับคำว่า "มหานิกาย" นั้น คือเป็นลงโทษเมื่อทรงบัญญัติให้
 เรียก ไม่เช่นนั้นใครจะกล้าอ้ามารดทรงรณเรียกทุกขปฏิสันถารเช่นนั้นได้
 ขอพระเศษพระคุณที่ตรัสบรรยายต้นเรื่องแห่งพระนิรันตรายให้
 ได้ทราบชัดแจ้ง ถ้าแก่ถ้าถูกลงโทษแล้วไม่ผิด พระนิรันตรายซึ่งกเต็มพ
 ครุครจะไม่น่าดู จะเป็นห้อยเดี่ยวไม่กล้าขยับห้อยใหม่ก็เป็นได้ เพราะเหตุ
 ไม่น่าดูจึงได้ทรงห้อยของคใหญ่ครอยไว้เดี่ยว ส่วนของคจำดของที่แจกไป
 ตามวัดธรรมยศคิกานน เกดถ้าถูกลงโทษเมื่อเห็นด้วย ว่าทรงพระดำริ
 คาคเหตุถูกเป็นแน่แท้

ขอพระเศษพระคุณอีก ที่ตรัสบอกเรื่องพระเจ้า ๒ ของคให้ทราบ
 เกดถ้า ขยาก็ทราบอยเหมือนกัน แต่ที่ไม่สามารถจะทราบได้ จึงมีได้
 ขงนถวาย เป็นของคจริง ๆ

เซเค็ดมราชชว ว่านครหมนคนพบเชิงเทนม ปราบฏว่า
 เมืองเก่ายาวไปทางใต้ยกเท่าหนังกบทมกาแพงอยเคยวน ภูมบาแดง
 มนตงอยูกตางเมืองคเคยว เกดถ้าถูกลงโทษเมื่อพอใจ ตามที่เขพบจาริก
 ว่า แรกสร้างนครหม ได้สร้างปราสาทยไธชรัตนกษณ พด
 ค้างศรายาพากันกระดับกระด้าย ว่ายไธชรัตนนเป็นปราสาทองค
 โทน เมื่อเซเค็ดโคมอดรายางนเช่น เกดถ้าถูกลงโทษเมื่อหลุดปากออกไป
 ทนทว่า ภูมบาแดงคอยไธชรัตน เซเค็ดกมหัว หักเรารชอมใจ แปล
 ว่าความเห็นตรงกันแล้ว

ชาวกรุงเทพฯ ๑ มีครอบครัวหนึ่งเข้ามาค้าขายที่บ้านคลองเตย
 ๒ คน คนแรกนอนกับหญิงอื่น คนที่สองนอนกับแม่โค คนที่สามนอน
 กับหญิงชามหญิงใจ รุ่งอรุณก็ไปจิ้งจอกก็ว่า จะไปเยี่ยมเธอให้หญิง
 มารยาตรเตรียมไปเมืองญวน เธอบอกว่าจะไปรับตั้งให้เธอออกไปบึง
 ท่านไม่มีใครใช้ เกดถ้ากระหม่อมบอกจะเสียใจ ถ้ายังอยู่กรุงเทพฯ ๑ จะ
 ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
 คนห้องไทยชื่อบ้านคลองเตย

กรมหมื่นภาณุพงศ์อินทร์ชมนมเสียแล้ว หมอว่าเป็นโรคดำได้
 เสีย (เบียดเน่า) ไม่โตมการรักษา ไม่ใครว่าโต เมื่อเจ็บหนักเคียด
 เรื่อยกับรับหมอนมาโตวันเดียวก็ตาย ใต้พระศัพทวงมูรพา

ตายพระหัตถ์ดงนท ๑๘ กับคนแดง และตายพระหัตถ์ดงนท
 ๒๐ ใต้รับประทานแดงทง ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐
 เรืองดี ๆ ทงนท ขอบประทานทงนทของคราวหน้า

กรมหมื่นแก้วแก้วจะไปรด

x x x

๑๘ กษัตริย์ พุทธศักราช ๒๓๗๗

ทุก ดมเตจกรมพระนริศ ๑
 เมื่อวันอาทิตย์ทงนทมาแล้ว ค้างคราจารย์คิดเงินเฟดบอกบ่วย
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐
 ว่าเป็นหวัด จึงไม่โตพบดงนทากัน แต่ยังมีเรื่องนอของทงนทเมืองระกา
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐
 ซึ่งควรจะทงนทแดงโตคักค้างอยู่ ๑ เรื่อง หมอนฉมคังจะทงนท
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐
 จตทนายระบบน

เมื่อหม่อมฉันไปพักอยู่ที่บ้านคง นักปราชญ์โบราณคดีคน ๓ ชื่อ
 ชัดปานาหา หม่อมฉันปรารภแก่เขาถึงภาพพระวาเรนท์ทำเป็นคางคก
 รูปร่างพิสดารมนุษย์นั้น ว่าช่างพระวาเดโบราณเก็บรักษาทำรูปภาพตั้ง
 เร้นทำไว้ที่พระบรรพตไรแฉะแถวสถานพรหมานนท์ คงงามมีไร่น้อย
 เหตุใดพวกพระวาเรนท์จึงมาเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปภาพอย่างน่าเกลียด
 เช่นนั้น เพราะว่าเมื่อช่างเดวตงถูกไรเหตุ อีกประการ ๓ คือเป็น
 ยศจรรยาชยรูปภาพจำกัดตามปราสาทหินของโบราณซึ่งเราพบใน
 อเมริกาใต้ ซึ่งงามมนุษย์พวกมาชานนนั้น ดังเกิดคล้ายกับรูปภาพ
 พระวาอย่างทอานาเกลียดคนของนัก พวกมาชานกับพวกพระวาจะเกี่ยวข้อง
 กันอย่างไรมาแต่ก่อนบ้างหรือไม่ นายชัดปานบอกอธิบายว่า เรื่อง
 พวกนักปราชญ์เขาได้ตรวจตราพิจารณาแล้ว คงเห็นเห็นรูปภาพ
 ว่าอย่างน่าเกลียดคนนั้น เป็นคางคกเดิมของพวกพระวาแต่ดัดตามบรรพ ก้อน
 ราวอินเดียนาคือคางคกมาดัดแค้นพระวา ขอนรูโตด้วยพวกชาวเกาะใน
 มหาสมุทรแปซิฟิก ทำรูปภาพอย่างนั้นเป็นเจดีย์คอกแพรทอช ทงจำ
 หดกด้วยศิลาแฉะดากทำด้วยไม้ เขาตั้งนิษฐานว่าเป็นคางคกแบบอินเดียน
 กันกับพระวา คางคกเห็นจะเกิดสมณฑเกาะพระวา แล้วพวกชาวเกาะใน
 มหาสมุทรแปซิฟิกไปทำเลียน แต่เป็นคนบ้างก็ทำได้แต่หยาบ ๆ พวก
 มาชานอเมริกาใต้ก็คงได้แบบไปจากทางเมืองพระวาเหมือนกัน แต่เป็น
 ประเทศใหญ่คนมาก เมื่อทำจึงดีกว่าพวกคนบ้างแฉะชาวเกาะ เมื่อ
 หม่อมฉันถนัดมากขยับนั่งพบศาสตราจารย์คองเดนเฟดได้สอบถามเรื่องนอก
 ครง ๓ แก่กับอธิบายตรงกันกับนายชัดปาน ว่าภาพอย่างหนึ่งแรก
 เป็นแบบโบราณแต่ก่อนพวกชาวอินเดียนมาสร้างเจดีย์สถาน ถึงพวกชาว
 อินเดียนมาทำรูปภาพไว้คงงาม พวกชาวเมืองไนติงแบบเดิมจึงเคยทำ

กันมาแต่ คงยังอยู่ต่อมาไม่สูญไป แกกต่างก็ไปว่าในอเมริกาไม่มี
คือพวกคนโตทเป็นรอง โบราณแท้ ปราสาทหินที่พวกมายาทำก็เพียง
สธอยหารอยบ ไม่เกาเท่าไฉนก็ เป็นแค่พวกอเมริกันชวคไปเท่านั้นเอง

อีกเรื่อง ๓ หม่อมฉันถามศาสตราจารย์กิดเดินเฟดว่า หม่อมฉัน
ได้เห็นในหนังสือเรื่องหนึ่งกล่าวถึง พระเจดีย์บวรทุกโขนั้น เขาเขาเมอ
ธกหนึ่งเป็นเกม จริงหรืออย่างไร แกรับว่าจริง ด้วยได้ตรวจดูแล้ว
นักเขาอย่างร้างในแต่เป็นรอยถาก ๒ ด้าน ให้ได้ขนาดฐานทักษณ
หม่อมฉันถามแกว่าถ้าเขาเป็นเกมเช่นนั้นเหตุใดจึงทรุด แกบอก
อธิบายว่าพวกสร้างที่สร้างไม่ได้ก็ถึงกาลถึงของน้ำฝน เมื่อสร้างฐาน
พระเจดีย์ครอบภูเขา ฝนตกน้ำฝนก็ไหลลงข้างใน เขาภูเขาให้กร่อน
จนเป็นโพรง จึงเป็นเหตุให้ฐานพระเจดีย์ทรุด เมื่อฟังอธิบายแล้ว
หม่อมฉันก็คิดก็อกเห็นชอบกดี พวกชะวาแต่โบราณคงร้อยแล้วว่าใน
เกาะชะวามีภูเขาไฟมาก ภูเขาไฟมักเป็นเหตุให้แผ่นดินไหว เมื่อคิด
จะสร้างพระเจดีย์ให้ใหญ่โต จึงไปอาศัยเขาเขาเมอธกนั้นเป็นเกมเพื่อ
จะมิให้พระเจดีย์หักพังเพราะแผ่นดินไหว ก็ไม่ฟังจริง ๆ พระเจดีย์
บวรทุกโขยังคงที่อยู่ดีกว่าปราสาทหินแห่งอื่นในชะวา แต่ไม่ทันคิดถึง
เรื่องน้ำฝนก็ตกภูเขาจึงเกิดทรุด พวกปราสาทหินแห่งอื่น ๆ ไม่มีภูเขา
จะให้เป็นเกม จึงคิดแบบทำเป็นมณฑปให้ล้อมกว่าแต่เคยกว่าพระ
เจดีย์บวรทุกโข ถึงกระนั้นก็ถูกแผ่นดินไหวพังมากบางนอยบางทั้งหมด
ไม่เหลือรูปมณฑปเหมือนอย่างทพระเจดีย์บวรทุกโข

หม่อมฉันพบอธิบายศัพท์ "ก้อป่า" ในหนังสือว่าด้วยเมือง
ชะวาเรื่องหนึ่ง ว่าเดิมเจ้าชะวาองค์ ๓ ตั้งเมืองธนทศายอดต้นคาถองป่า
แปดคำไว้ในหนังสือหนึ่งว่า ตำบลบ้านมะพร้าว แล้วชานานนามเมืองที่ตั้ง

ชนใหม่หันตามภาษาดั้งเดิมว่า "ชัยเกษตร" จึงเรียกกันว่าเมือง
 "ยักกัตตรา" เดิมพวกฮอลันดาไปเช่าที่ตั้งด่านการค้าในแขวงเมือง
 ยักกัตตรา ณ ริมคลองโตนกจึงสร้างบ่อนขุดดิน เขาฮอลันดาใน
 ยศแดนต่อมาเรียกชื่อบ่อนว่า "บะเตเวีย" ฝ่ายเจ้าเมืองยักกัตตราเห็นว่า
 พวกฮอลันดาจะคิดร้ายจึงยกกองทัพไปจับได้ แต่รบแพ้พวกฮอลันดาถึง
 เดียเมืองยักกัตตรา พวกฮอลันดาจึงย้ายมาตั้งที่เมืองยักกัตตราบนทมน
 เขาชื่อบ่อนมาชานเป็นนามเมืองว่า เมืองบะเตเวีย แต่พวกราชบุตร
 ชาวเมืองชะวากับทัพพวกมระดาญและไทยเราเรียกตามชื่อเดิมของตำบล
 ว่า เมืองกดำป้า (เหมือนอย่างเรียกกรุงรัตนโกสินทร์ว่าบางกอก) พวก
 มระดาญยังเรียกกันชื่อนานอยู่จนทุกวันนี้ ตนมระพร้าวของเขากว่าดดำป้า
 อยู่ในภาษามระดาญ เพราะเหตุตั้งกดำมา คำกดำป้าที่ไทยเราเอาไปใช้
 เป็นคุณศัพท์ว่า แก้วกดำป้า อูรูกดำป้า ชมพูกดำป้า เป็นต้น หมาย
 ความว่าเป็นของที่ดีมาจากเมืองบะเตเวียตนเอง ยังกาตเรียกเปิดอักษร
 ในของมระพร้าวว่า "กดา" ก็น่าจะมิใช่ภาษาไทย

หม่อมฉันได้รบดาญพระหัตถ์พระบรมวงศ ๒๕ สิงหาคม หม่อมฉัน
 ยินตทหญิงเข้าไปอยู่ค้างแรมที่ค้ำหมักเชิงเนิน เขาโตนอกเจดนาให้
 หม่อมฉันทราบตั้งแต่ก่อนจะกลับเขาไปแล้ว เขาออกมายืนด้วยทิมพวง
 เป็นประ โยชน์แก่หม่อมฉันมาก ด้วยเขารูภาษาอังกฤษพอที่จะเขียน
 ตามคำบอกและจดพิมพ์ได้ หม่อมฉันมักจต้องเขียนจดหมายลงชาว
 ต่างประเทศเนื่อง ๆ โคอาศัยเขาในเรื่องนั้น เขาไปเขียนเงินเขาหนึ่งร้อย
 คังคาง เพราะจะเขียนหนึ่งร้อยกิงโคโร หม่อมฉันต้องเขียนเอง ร่าง
 ฉบับ ๓ เขียนตัวจดหมายฉบับ ๓ ดายมือก็ไม่ได้ จึงออกเบือ ทำให้
 ชักช้า

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๗๗

กราบทูล ถ่มเต็งกรมพระยาตำรากร ทราบฝ่าพระบาท

ดายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ครั้นเจ้าข้าเฝ้าเรื่องอโศก
 พอใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเจ้าข้าอยากทราบมานานแล้ว แต่ทว่าไม่ได้โดย
 ผู้ที่ไปเมืองชะวากันมาแต่ก่อนก็อยากทราบกันอยู่เหมือนกัน แต่ไปสืบ
 ถามทางคนสามัญซึ่งเขาไม่ได้เอาใจใส่จึงไม่ได้ทราบเรื่อง ฝ่าพระบาท
 ทรงจับถ่มได้คำสำคัญคร่าวครัดแต่พอ ซึ่งเขาเป็นนักปราชญ์ทางโบราณ
 ศาสตร์ จึงได้เรื่องต้นบรมทางทางนทานพนเมืองแต่เรื่องจริง เขาเรื่องนทาน
 พนเมืองของเขาตรงกับเขาเรื่องอโศกใหญ่หรือคาคองในเมืองเราทีเดียว
 เราที่เข้าใจกันเช่นนั้นว่าเรื่องอโศกใหญ่เป็นเรื่องเดิม อโศกเล็กเป็น
 เรื่องแก้ แต่เราไม่เคยมีความรู้เรื่องอโศกนั้นเป็นเรื่องจริง ชย
 ขอยกถวายฝ่าพระบาทว่าเป็นถ่มทรงค้นพบ ทรงทึ่งเป็นขย่าพงศาวดาร
 เหนือเราเอง มุดจริงกมบาง แดงกเดาหกอะไรประกอบเขา เรื่อง
 นางตุ๊กท้าวทุเรียม ทเรียม อังการท้าวคือนางบุษยามัน มากด้ายกับชอ
 นางอังการท้าว เมฆอโศกคนหนึ่งในเรื่องของเรา ขอประทานกราบทูล
 ถึงทเถตากระหม่อมคัดเห็นและค้นพบในเรื่องอโศก เพื่อประกอบพระ
 มัญญาบารมบ้าง ขอประโหม่งหรือจะเกิดอนกตาจากคำปรเมศักร
 แห่งภาษาดั้งกฤต มคหจะเกิดอนกตาจากคำหาทอแห่งภาษา
 ดั้งกฤตเหมือนกัน อโศกข้ามมดกา ไม่ใช่เกาะมดกา (Malacca) ซึ่ง
 ตั้งอยู่ในช่องระหว่างคาบสมุทรมาลายูกับมาตราเนนเดย เพราะในเรื่อง
 อโศกมาจากเกาะบาหุดซึ่งอยู่ใต้เกาะชะวากัน จึงได้ค้นแผนที่แถบนั้นดู

พบเกาะอันหนึ่ง อยู่ตรงข้ามเกาะบาห์ตไปทางตะวันออกเขียนชื่อไว้ว่า
Malacca ฝรั่งว่า มอลกกา หรือ มดกกา ก็ได้ ในท้องเรื่องหมาย
กล่าวถึงเกาะนบนเนกเดียว

ด้วยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ครั้นเดาถึงการขุดขุมทรัพย์
ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ พังครั้นเดาทำให้หลงใหลใจมาก ด้วยวิชา
ในดาราศาสตร์ยังไม่เคยสนใจมาเลย เป็นการเริ่มแรกเรียนที่กรุงศรีอยุธยา
ทั้งนี้ ผิดกันไปกับนิตยสารที่เกี่ยวกับการขุดค้นที่ตั้งกว้างของโบราณ
นับว่าสนุกไม่แพ้กันเลย แต่การขุดขุมทรัพย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์
เห็นจะตั้งที่บางที่ก็จกหมายเหตุเกิดไปอย่างละเอียด จึงจะเป็นประโยชน์
แก่ผู้รักเรียนใคร่ ถัดแต่เดยหุดหุด ความรู้ที่พบเห็นนั้นก็สูญไป
เปล่า เพราะพระยานหลักฐานบางอย่างจะเก็บไว้ไม่ได้

ตั้งที่ขุดได้จะทราบทุกประการได้แต่อย่างเดียว คือก่อนค้น
แต่ที่ประทานไปเห็นเหมือนกันกับก่อนค้นแต่ขงมณี โหเถถากระหม่อม
แต่ก่อนก่อนหนึ่ง เราเรียกว่าค้นแต่ที่ เราว่าพอกแรกพบดงจาเบน
ของดี ใช้ทำอะไรต่าง ๆ ดังแต่ขอมผาชนไปก็เคย เถถากระหม่อม
เคยค้นหาเรื่องพิชิตซึ่งชาติต่างอื่นดู พบมีการดำดนาตรงกับราชเนงของเรา
แต่ความานนดระตายค้นแต่ กับโตเคยเห็นแรกแต่เครื่องขางมรอยเบอน
ตั้งวรรค ขนรตของเอระระผ่านไปมาตามถนนชย์ทุกปี ได้ตามพราหมณ์
คำตรับอกกว่าแบบฉบับใหม่ของเขา โตชกถงเดือผาว่าทำไมจึงเบอนตั้ง
ตั้งวรรค แกบอกว่าเขาดำดนาคนช้อย่างไทยเราดำดนาตั้งกรานตถนนแต่
แต่มาของเขาดระตายค้นแต่ เมืองนหาค้นแต่ยากเราถ่าตั้งตั้งวรรคแทน
เถถากระหม่อมกนกโตจาเคยเห็นเดือผาของพอกเถถานเบอนเบอนตั้งค้นแต่

ไม่ใช่ดีดวรวรกกม นตจนเป็นพะยานประกอบคำคำศำครำจำรยคดเดมเพอ
ควำเหมพวกอพนเคยทกจนมกยงนบถอทำนำคณแคงอยู่

พังตรีเดอถงศำศำครำจำรยคดเดมเพอเคนโตคณนำคดองมคณพะยง
ดองขำงเพวระแถอจมใหญ่ ทำให้ดะคังใจวำทจะเบม "ค้ำยภษ" เดย
คอกกรรมง์ เกดำกรรมอุมเคยไปพบแถทณครวดี อยู่ไซเคดเดยอจกัน
ทรำขวำเบมศำศำครำจำรยจอนค้ำในขำรองเกำๆ แถจะชืออะไรจำไม่ได
เดย เพวระเรยคกนควำค้ำยภษจำได้งำยควำเดยเดอ คงเบมคณนบเบม
แม่ ทำให้รู้ดีกได้ใจในแถรพอจเบมอ้นมำก

ในเรองขคชมทรำพยคกอนดมยประวดีศำศำครำน ถ้าโตทรำงทรำข
อะไรค้อไปอ้อกโต ไปรดประทำนรำยงำนไปให้ทรำขค้อย จะเบมพระเคช
พระคณด้นเกดำ เกดำกรรมอุมนุกใจอยยงนุก เห็นด้นมกมำก

ชยทุดแถมถวำยเรองจตุรำชประคิษฐ ในคิตำจำรคณนบ ๒
ประกาศ ค้อประกาศดงรำงวคถวำยพระดงฉะธรรมชคคิกนิกำย ดง
พทชคักรำช ๒๕๐๗ กับประกาศมุกดมำ ดงพทชคักรำช ๒๕๐๘ อ้อชย
ชอด้ถเคยมหำดมำรำมจระดองเบดยนภำยทอด้บประกาศน อ้นประกาศน
คงจะโตเรยพดงกระค้ำชจ้อกอน เพวระพระอูโบดถทำทอด้หลัง จำรคแ่ม
คิตำคิตอด้หลัง พระอูโบดถคงจะถำยจำกกระค้ำช แต่ค้คงอยู่ในรำชภำด
ท ๕ นนอง

จระกอขำวกรงเทพฯ พบนำยเพโรคิ บอจขำงให้ทรำขควำ นำย
พอร ในดำไปเยยมนบำนนจะไม่กดบมำอ้อกเดอ

ไปเยยมหญิงจง เห็นรำงก้ำยถำยผอมไปเบมอ้นมำก แต่เธอควำ
เธอค้อชดบนำยค้อยชงชวชนเดอ เพวระเธอพระดงนุก ไรดงมำรำภษำ

นั้นแปลว่าทำถูก เพราะพระวรสังกโธสถเคยรักษามาก่อน ร่างกายเข
อ่อนแออยู่ที่ไหนเขาย่อมรู้ ย่อมจับถูกที่ใดทันที ที่ไปเอาหมอนมุนมา
รักษาเพราะเชื่อว่าเขาชำนาญทางนี้ในท้อง คงจะช่วยให้หายได้ แต่
กรรมคาถาใหม่ย่อมต้องมากด่า ทำให้เฉื่อยชงไป

ไปเยี่ยมหญิงจางได้พบหม่อมหยาด ว่าฝ่าพระบาทส่งกอดับเข้าไป
ช่วยพยาบาลหญิงจางเพื่อกำไรของกิน ทำให้ใจเกิดอาการหม่อมเฉื่อย
มาดงฝ่าพระบาท ใครจะทำเครื่องถวายให้เดวจะได้ถูกพระอารมณ์ เป็น
เหตุให้เกิดวิตกแก่เกิดอาการหม่อมจน ที่จริงทางบางกอกไม่สำคัญเท่าไร
เลย พี่ของมัตนไปช่วยกันได้ ให้หญิงอไปอยู่กับหญิงจางก็ได้ ทาง
นี้จึงเข้าใจว่ากันควรสำคัญกว่า

ศกรมิกจรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนเรศวร ๑

เรื่องที่จะทูลบรรเลงในสัปดาห์หน้าเป็นเรื่องปลุก และเป็นเรื่องขี้
ยาวกว่า ๘๐ หน้ากระดาษ

หม่อมฉันได้ทูลไปแต่ก่อน ว่าตั้งใจจะแต่งจากหมายรายวันที่ไป
เมืองระวาเมื่อเดือนมิถุนายน เหมือนกับได้เคยแต่งครั้งไปเกาะสุมาตรา
เมื่อเดือนมกราคมบگذายนั้น เมื่อครั้งนั้นประจวบเจดามหม่อมฉันหาของ
ถวายแด่มพระขวัญสมเด็จพระพันวัสสาฯ ในงานเฉลิมพระชันษาครบ

๒ รอบปี ณ วันที่ ๓๐ กันยายน จะหาซื้อหรือให้สร้างธงอันใดเป็นของ
ถวาย ก็อดคิดซื้อเพราะเป็นเวตามาขายบ้านอันเมืองไกล จึงแต่ง
จดหมายรายวันนั้นให้ส่งตัวกว่าเจตนาเดิม เรียกว่า "เจ้าเรื่องไปชะวา
ตรงท่าม" (๑) เป็นของถวายสมเด็จพระพันวัสสา ฯ

หม่อมฉันตั้งอำนาจหนึ่งด้อมนมาถวายตามระบบ ๓ พร้อมกับ
จดหมายนี้ ด้วยหวังว่าคงจะชอบพระหฤทัย

อนึ่งหม่อมฉันได้รบถวายพระหฤทัยระบบดวงจันทร์ ๕ กันยายน ขอ
ทอดนอบของความบางข้อในถวายพระหฤทัย คือ

๑. เรื่องอเทวนาเมื่อทอดไปยังไม่ได้อบบหนึ่งด้อม ที่หม่อมฉันแต่ง
ไว้ทางท้ายหนึ่งด้อม เจ้าเรื่องไปชะวาตรงท่ามยังถ่วงถกถกถน ขอให้
ทรงอย่าข้ามเถย

๒. เรื่องรื้อนางประไพมธุรสที่กับนางมะเดหวี นั้น หม่อมฉันพบ
คำศตราจารย์คัดเจนเฟด (คือค้ายักษ์ ที่ท่านได้พบที่นครวัดนั่นเอง)
จะได้เลี้ยงแก่ค้อไป

๓. เรื่องเกาะมะระกา ที่ทรงพระตำรนนถกแล้ว จะทอดเพิ่มเติม
ให้แจ่มแจ้งค้อไปอีก ด้วยหม่อมฉันได้เคยพบอธิบายในหนึ่งด้อมเรื่อง ๓
ว่า ที่เรียกชื่อว่า เกาะมาตุกา เพราะมีไม้ผลอย่าง ๓ ซึ่งเรียกว่า
มาตุกา (คือมะระก้อ) มาก เขาชื่อขึ้นมาเรียกเมืองโพแหงมมะธา
ค้อภายหลัง เพราะเหตุที่มคณมะระก้อมากเหมือนกัน

๔. เรื่องอุตรมทรพยด้อมยก่อนประวคศาตกร นัน คงแต่ไปค้อมา
แล้วหม่อมฉันเองก็คิดใจ ก่าตั้งพยายามตั้งด้อมหากความรู้ค้อไป ได้
ด้อมมาจากหอสมุดเมืองบึงนังเดิม ๓ เจ้าเมืองบึงนังให้ขมมาเดิม ๓

(๑) ที่พิมพ์แล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และ พ.ศ. ๒๔๖๒

กำลังศึกษาอยู่ แต่มันอยู่ข้างยากเหลือเกิน ด้วยนามศัพท์ที่โรมันภาษา
 ดาकिनบ้าง ภาษากรีกบ้าง ไม่ใคร่เข้าใจ จะตั้งเขาได้ไฉนเดียงคา
 กัดเดนมเฟดฮัก แต่เรื่องมันแปลกจริง ๆ ขอประทานเวลาหาความรู้เสีย
 ก่อน ถ้ารู้พอจะเขียนเล่าถวายได้เมื่อใด จะเขียนถวายให้พอพระหฤทัย
 ในจดหมายนี้ ขอทูลแต่ขอ ๓ ว่า ที่ฝรั่งเรียกว่า สมัยประวัติศาสตร์
 นพนมเวตาถอยหดงวนไปเพียง ๖,๐๐๐ ปีเท่านั้น ด้วยมีจารึกของ
 อียิปต์เป็นประวัติปรากฏก่อนก่อน ก่อนนพนมชนไปนับว่าแบบ สมัยก่อน
 ประวัติศาสตร์ เพราะรู้เรื่องราวได้แต่ด้วยคาดคะเน

หม่อมฉันขอขอบพระเดชพระคุณที่ทรงพระกรุณาต่อหญิงจง
 ตามจดหมายซึ่งเธอได้บอกมาให้ทราบ และว่าอาการของเธอเคยจน
 ค่อยคลายจนกว่าแต่ก่อนมาก เรื่องการกินอยู่ของหม่อมฉันทบนงน
 แม่ได้สั่งหยาดกตบเข้าไปได้ไม่เดือดร้อน ถึงแก่คมายังกินอาหารเอร็ด
 อร่อยอยู่เหมือนแต่ก่อน แต่ส่วนหญิงจงนั้น หยาดเป็นคนดำค้ำยู่ที่เคย
 เบนอกมอของเธอและรู้ว่าเธอชอบกินอย่างไร นอกจากนั้นได้คุ้มเคยอยู่
 ด้วยกินมาตงแต่เด็ก จะเป็นประ โยชน์ในการปฏิบัติตัวชุกให้ถูกใจ
 หญิงจงด้วย

เมื่อเขียนจดหมายนี้แล้วได้ทราบข่าวว่า สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ ๓
 กับพระองค์หญิงอากา ไปเที่ยวทางเมืองฮิปรีห์ ในอาณาเขตต์แปะระ
 รดยนักที่ทรงไป ๆ ถูกรถบรรถกษณต์ของบาดเจ้าบง ๒ พระองค์ สมเด็จพระ
 กรมพระจอร์จที่ ๓ เป็นแต่มีบาดแผลที่พระหน แต่พระองค์หญิงอากานม
 ที่ของบาดเจ้าบงอาการมาก ว่าที่พระนางตกหนงเบกถงแแต่เห็นฮงฐู ที่ขอ
 พระเนตรฟลกร้า พระกรเป็นบาดแผลคองเขบวถง ๓๐ เซม นอกจาก

๕๕ ๗๖ ๗๕ ๕๕ ๖๖ ๕๕ ๕๕
นททพระองค์ยงฟกธาเขยวไปทงนท ต้องเขยอยู่โรงพยาฆาทกนท ผู้ท
ไปเขยมกดบมาบอกว่หมอยงจะฉายเอ๊กชเรยทรวจค้อไปจ่าจะบมดงดา
เขยไปทงชางในหรือไม้ ค่ำขดทไปเกิดเหตุนี้จ่าระยะทางท่างบั้ง
รตยนค้เค้นกจ่า & ชวโมง หม่อมฉนหมอกชยาคจะไปเขยมก้อออกท้อใจ
ค้วยแก้ชรา เคยไปเมืองค้อเ่งกรง ๓ ไปมาเพียง & ชวโมงเศษก็ฟก
ถูกเค้าเราห้ามค้วย ก็เป็นอันพนออกสู่ดาหะทจะไปเขยมค้อ

ศวมิศวรแล้วแต่จะ ไปรท

ค้ว ๒๖ ๗๖ ๗๕ ๕๕

x x x

ค้ำหนกปลายเนน คลองเตย

ฉนท ๓๒ กษายน ๒๕๗๗

กราบทุด ฉนค้จกรมพระยาค่าง ๑ กราบฉ่าพระบาท
ได้รบดาษพระทคตลงฉนท ๓ เคอนน มเรองทไปรทประทาม
ควมรู้ไปทดาษเรอง เป็นพระเศษพระศุณฉนค้เกด้า ขอประทามดาษ
ควมเห็นประกอบในดาษประการ
เรองรูปภาพหน้งแซกนท เกด้ากรหม่อมฉงดัยมานนแล้ว คาม
ทนายฉงป้อชบายว่ รูปจ่าทคค้ดาเชนทพระบวรพท โรเบนคณน เป็น
ท่าเขาอย่างแบบฉนค้ย ฉนรูปภาพเชนหน้งแบบของพนเมืองเคม
นท เกด้ากรหม่อมเห็นชอบค้วยฉนแบนการกทค้ยฉง ฉงเกด้าค้จาก
รูปภาพจ่าทคค้ดาในทค่าง ๗ นท เกรองฉนทพมพากรฉนท่าชยารูป
ภาพฉนค้ย ฉนเกรองฉนทพมพากรฉนท่างรูปภาพหน้งภาพเขยน

ตลอดจนหุ่นโขนของพระวอ หาเหมือนกับรูปภาพเช่นที่จำหลักไว้ที่ฐานพระบรมพุทโธไม้ เห็นได้ว่าเป็นแบบพิมพ์เมืองของเขามาเก่าแก่จริง แต่คำแก้ของนายรัชฎาภิบาล หาได้ทำความสงัดยให้หลุดหมดไปได้ไม่ ก็อรูปภาพหนังของพระวอแก่งข้างประพาศ ไม้เหมือนกับรูปซึ่งทำในอังกฤษ เช่นที่ปักฝาใจเบ็นคัม ย่อมทำรูปร่างเบ็นผู้เบ็นคน ไม้แก่งข้างอย่างรูปภาพหนัง นี้จะแปลว่าอย่างไรกัน

อีกขอทรงซึ่งคำสวดราชารยคดเดนมเฟลศราหน้าปราสาทหินในอเมริกา ว่าไม้เก่าเกินกว่าสี่ร้อยห้าร้อยปีอยู่ข้างบ้วย^(๑) เกิดการหม่อมสำคัญ ในใจว่าจะเก่ากว่านั้นมากทีเดียว

เรื่องพระบรมพุทโธไม้ที่เขาเบ็นแกนนัน เป็นความรู้ใหม่ที่เกิดการหม่อมเพ่งจารทราบ เดนมเขาความเห็นกอดบหนามอเบ็นหงมอไปทีเดียว เดนมคิดว่าฐานเบญจกานนกกอก่อน หม่อมก็พระธูปก้อยทอด เพราะฐานค้อมกอนจ้งจระทำองคพระธูปรมได้ แต่กตั้งยอฮันกหนาที่ฐานมนทำโดยประณีต แต่พระธูปทำหยาบหนัก นกดาฮันความเพียร ฮันกาดงฮานาฯ จึงทำหวัคๆ เขาแต่พอได้ กรนเมื่อได้ทราบวากนในเบ็นภูเขา ความเห็นก็กอดไปทีเดียว ว่ากฮพระธูปบมยฮตเรา กอน ตามปรกคฮอบทำพระเจคยกันบมยฮตเรา ซึ่งจะเจนมเดี่ยโดยยาก เพราะเบ็นที่ฮองจะเห็นเค่นได้ไกล เป็นเครื่องบารุงศรัทธาได้ก้างจงง

(๑) คำว่า-ปัวฮ-นึ แปลว่า ปัวฮ คือเจ็บไข้ มุขเทศนิมิตว่า พระองค์เจ้าหญิงทีเจง ทิวหน้าพนกกราณมาฮใน ร. ๕ รับพระบรมราชโองการให้ออกไปเฝ้า กรมพระสมมตอมรพันธ์ ที่กรมราชเลขาฯ และไปพบพระองค์ จึงทศเทศกระตาดไว้ว่า "ทำไมไม่เสด็จมาวันนี ฮ (เริ่มว่า) เจง" แทนที่จะเบ็น "เจง" กรมพระสมมตฯ เสกจึงมาเห็นกระตาดนั้ที่กรมฯ จึงทรงเจอนคอบเจ้าไปว่า "ปัวฮ" แทน "ปัวฮ" ไหนมาเรกับ เจง-ราชัง ก็เลขเบ็นศัทพ์ที่มานค่นนี้.

ภายหลังมีท่านผู้ศรัทธาเข้ามาสร้างคอก ถ้าหากเราคอกหมูขึ้นเป็นฐาน ฐาน
 พระบวรพุทธโชนคงจะโตทำจนคราวเดียวกันเมื่อทำปราสาทหินทั่ว ๆ ไป
 เพราะมอดกษณะคล้ายคลึงกัน แต่องค์พระสถูปเห็นจะทำก่อนนับมานาน
 ทีเดียว การหากเราแก่เป็นฐานให้ลดหลั่นเป็นชั้นบันไดงาม ๆ นั้น
 ในเมืองเขมรก็มีทำกันมาก แต่ทำเพียงด้านสองด้านไม่หมดทั้งเขา ที่
 พระบวรพุทธโชนจะแบบเขมรเด็กจึงสามารถสถาปนาทำหุ้มเดียวหมดได้ การทำ
 เศียรสถูปบนเขามขเขมรกลมคมมาก ชื่อสถูปทมนาคานำหน้าว่า "ทมน"
 นั้น มาแต่สถูปนั้นสร้างบนเขา เพราะทมนแปลว่าเขา ส่วนทมนคว
 นำหน้าว่า "บรรพต" นั้น หมายความว่ามีความสูงเด่นค้ำฟ้าหรือ
 เมือง เพราะคำบรรพตแปลว่าทมน เช่นค่ายแตรเมือง

ขอลงความให้เห็นชอกอย่างหลัง พระสถูปที่ไหน ๆ ยอดก็ทำเป็น
 ฉัตร แต่ที่พระบวรพุทธโชนทำเป็นแกน โคขึ้นไปเฉย ๆ และเด็กทอดน
 ทรงอยู่ด้วย เขาจะทำใจให้เป็นแกนฉัตร เมื่อไว้ให้คนทำทางฉัตร
 หุ้มหน้าหรือกรองทองแก้วเป็นสายไปตลอดจนบุษยามความเต็มได้
 ศรัทธาชอกกระมัง

เรื่องที่พท์ "กระหลาป่า" และชื่อเมือง "ชัยเกษตร" กตถาย
 เป็น "ชกกัตตรา" และวัดหน้าเวียงเมือง "บระดาเวียง" นั้น ก็ได้
 ความรู้ความจริง ๆ เถذاกระหม่อมเคยได้ยินแซกเรียก "โยกะกรว" มา
 ก่อน ได้สำเหนียกในโคลงไว้แต่นว่าแซกเรียก "โย-" เราเรียก "ชก-"
 เถงมาปรบกับเขาได้เมื่อครั้งบอกนวกาทแตชอเมือง "ชัยเกษตร"
 เดียงแรกเขาได้ เดียงไทยห่างไป คำ "กตถ" เห็นจะมาแต่คำ
 "กระหลาป่า" แน่ คำไทยเราเรียกว่า "กระโหลก" มีอยู่ต่างหาก
 กระโหลกมะพร้าว กระโหลกน้ำเต้า กระโหลกหัวผี

เชื่อว่าภาษาคนในโตกนี้ ภาษาเมธายุเป็นมีมากมายใหญ่กว้าง
กว่าภาษาชนหมค จริงหรือยังใจไม่ทราบ

เรื่องการพิชิตงานชายศึกสามวัด นำพระบาทไม่คองทรงพระ
จิตก จะไม่มีชดช้องอะไรเลย หากมีพระประสงค์จะขอไปจนแต่ถึงกดับ
ก็รอไว้กราบบังคมทูลพระกรุณา หากมีพระประสงค์จะแต่งตั้งโดยพลัน
ก็ให้ชายศึกสามวัดทำหนังสือกราบบังคมทูลขอพระกรุณายนตกรรมราช
เดชาอนุการในพระองค์ แต่ถ้ากระหม่อมดำมารดจะจัดการแทนพระองค์
ให้สำเร็จไปได้ เพราะเขอเป็นหม่อมเจ้าอยู่ในซ้ายซึ่งไปรคเกล้า ๆ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้ ให้อนุเคราะห์พระบรมวงศานุวงศ์
ความที่มหิตอนัดมคกร

สมเด็จพระพันวัสสาอากำดงทรงทำบุญฉลองพระรัษา ๖ รอบ เมื่อ
วันที่ ๘ ทรงบาตรพระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์ วัดราชบพิธ วัดบวรนิเวศ
รวมกัน ๘๐ รูป ทอดพระศิวรัตนศาสดาราม ฉานนมสดมณฑกพระ
ทงนงกราญ พระสงฆ์ ๓๐ รูป นมหนักตามไปเยี่ยม แต่มีพระงวแหวก
เข้าไปด้วยองค์หนึ่ง อยู่ข้างจะทรงพระกรุณามาก ฉานนมเพียงพระแดง
ทรงขรม ๓๕ นาทีกาสดรงข้างในแล้วเป็นเสร็จการ

เรื่องสมเด็จพระสังฆราช และหญิงอากาศของอุบคภย นำ
พระบาทคองทรงทราบได้คกว่าทางเกล้ากระหม่อม นำส่งสาร

จากกรุงเทพ ๆ ไม่ค้อยมีอะไรก็ควรจะทราบทุก มีข่าวอะไรเขา
ก็ถึงหนังสือพิมพ์ ซึ่งจะทอดพระเนตรทรงทราบได้ทุกขอย่างแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรค

พรหม

วันที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล สมเด็จพระนริศร ๑

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์กระบบลงวันที่ ๑๒ กันยายน รชชอบ
พระเศียรพระศอกทศวรรษในเรื่องราวสมรสของชายตึกสำนักงานหญิงทูล
หม่อมฉันถือเอาฤกษ์เดือน ๑๒ เป็นประมาณ เพราะได้ให้ทรงรอมานาน
แล้ว ถึงสารเด็กทั้ง ๒ ก็ยังไม่เสด็จกลับในเดือน ๑๒ ก็ไม่ต้องการ
พอลงปลายเดือนตุลาคมหม่อมฉันจะให้ชายตึกสำนักงานทำหนังสือถวาย
ความทูลทรงแนะนำ

เรื่องราวเดิมพระชันษาของสมเด็จพระพันวัสสา ๑ พระองค์ท่าน
มีสายพระหัตถ์กระบบลงมาประทานหม่อมฉัน ทูลทูลทรงมีความรักมาก
ก็เป็นการสมควรแล้ว ในสายพระหัตถ์ทรงปรารภคือไม่ว่าพระชันษาจะ
เสมอกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในเดือนเมษายน เดิม
ทรงพระราชดำริเพียงจะทรงมาเพ็ญพระราชกุศลทอดกฐนพระเศียร ๑ ท่าน
ทูลทูลแนะนำว่าควรจะได้ไปบูชาพระบรมรูปด้วย ก็ทรงยินดีเตรียม
จะกระทำตาม ความที่ไต่ทราบจากสมเด็จพระพันวัสสา ๑ เป็นเหตุให้
หม่อมฉันระอกลินว่าอายุของหม่อมฉันก็จะเสมอพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้า ๑ ในราวเดือนมกราคม เคยไปทูลทูลคิดถึงความหงุดหงิด
ปรารภใจแก่ท่าน ว่าอยากจะทำจากทูลทูลช่วยสร้างที่ปฐมนิรมลราช
นุสรณ์ ซึ่งยังบอกพระองค์อยู่เช่นหินปูนบันไดเป็นต้นตามกำลัง หม่อมฉัน
นึกว่าได้เคยทูลแก่ท่านในครั้งนั้นว่า สมเด็จพระพันวัสสา ๑ เป็นชาติใหญ่
ชัยพระองค์ ๑ บางทีจะทรงสร้างจากทูลทูลช่วยสร้างได้มาก แต่เมื่อ
นึกคิดในเวลานี้ก็สงสัยใจ ฉะนั้นเพราะถูกเวลาที่ยากจน ถึงแม่สมเด็จพระ
พันวัสสา ๑ ก็จะไม่กล้าทรงสร้างจากได้มาก และความรักของนางจะนอก

อย่าง ๓ โดยถ้าจะทรงบริจาครูปพระท่าน ใครจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ให้สมเด็จพระประสงค์ จึงเกรงว่าความคึกคักโดยปรากฏใจกับท่านน่าจะไม่ได้เร็วเสียแล้ว

คำสั่งราชารักษ์กุดเงินเฟดชากไป ๒ ดับคาหะ ดับคาหะแรกแกเป็นหวัด ดับคาหะที่ ๒ มีคำสั่งราชารักษ์อะไรอีกคน ๓ นานาแก ๆ คือ คึกคักชอบรับ พงมาโคเมืองนเดารที่ ๓๕ น หม่อมฉนโตบชกแก่งททาททรงพระตำราธิชอนางประโหมงหรี จะมาแต่ ประเมศวร และธอนางมะเดหัว จะมาแต่ มหาเทวี แกรับว่าถูกต้องแล้ว พวกนักปราชญ์ชื่อนตาเราเห็นเร้นนมเหมือนกัน และยังมพร้อมเหตุต่อไปอีก ๒ คน (เราว่า ๑ คือ นาง มะโต ธิกุ เหมมาเหตาทง) แกว่าไม่เป็นภาษาดันตฤคเหมือนกัน หยิงเหตุหนงจะชกเขาชอง ๒ นน แกบอกว่าจะไม่ได้เสียแล้ว หม่อมฉนโตบชกแกต่อไปถึงพระตำราธิชองท่าน ในชื่อพระเจดีย์บวรพุทธไสวน่าจะสร้างองค์พระสถูปกลางแต่ของคเดียวไว้บนยอดเขาก่อน คือ ภายหลงมาเมอคนนมดชพระสถูปนงจากกุดตช จึงคคสร้างฐานทักษณชนประกอบ แกโตพงรอง ฮอ แดวมงไปตั้งกรูหนงจึงชอกปากว่าจะจริงอย่างท่านทรงพระตำราธิชองแล้ว แต่ห้ามใครเกยคึกไม่ แกจะนำความไปแจ้งขอพวกนักปราชญ์ชื่อนตา แต่จะขออ้างพระนามท่านว่าเป็นผู้ทรงพระตำราธิชองนม หม่อมฉนโตบชกจะส่งมคอธแล้ว แดะเชื่อว่าพระองค์ท่านก็เห็นจะไม่ทรงรังเกียจทแกเขาพระนามไปต่าง แกเดยฮวดต่อไปว่าแกได้เคยเข้าทนครวัด แดะทราบพระเกียรติคุณอยู่แกใจ

หม่อมฉนตามแกต่อไปถึงเรื่องการรุดกันจัดตั้งมัยก่อนพระเวทคำสั่งราชารักษ์กุดเงินเฟดชากว่าพมอะไรแมดก ๆ ชกนาง แกบอกว่าจะจริง

บักไม้หมายชั้นกระดูก ไฉนเมื่อ หม่อมฉัน ไปดูมันก็ยิ่งลงไปพบกระดูกคนมาก
 ชั้นดูครตามประเภทกระดูก ได้จำนวนกว่า ๓๐ คน หม่อมฉันถามแย้งว่า
 ทำไมกระดูกจึงจะไปรวมกันอยู่ที่ชายหาดแห่งเดียวจำนวนมากถึงเท่านั้น
 แกหัดเราตอบว่าเพราะเราคนเนื้อเดียวกันกระดูกไปทิ้ง อย่างเดียวกับ
 ทิ้งเปลือกหอย กระดูกจึงไปรวมอยู่มาด้วยกัน เหตุอันที่จะเป็นเช่นนั้น
 ได้ทำไมไม่ ของที่แก่พบใหม่อีกถึง ๓ นม แกบอกว่าจะแก่ถึงรูไม่ได้ว่าเป็น
 ธารไวแน่ ยิ่งลงไปให้เปรียบเทียบกระดูกก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ในพิภพ
 ภาณทัตถาในชะวา ชั้นบนบนพื้นของสัตว์ ๓ จะต้องพุดคนให้รู้แน่
 ว่าเป็นสัตว์อะไร ส่วนตัวแก่เองเข้าใจว่าเป็นพื้นที่ปเปอร์ปอดคุมด์ (มานา)
 ที่ในชะวากพบเหมือนกัน แต่จะต้องเปรียบเทียบกันเสียให้มันตั้งสักก่อน
 จึงจะแสดงได้ โดยเบ็ดเตล็ด เพราะจะทำให้ผิดกันมาก ด้วยกระดูกที่พบ
 แล้วไม่มีตั้งใดอายุจะเกิน ๖,๐๐๐ ปี แกถามที่พบใหม่บนพื้นที่ปเปอร์
 ปอดคุมด์ อายุจะเลือนชนไปถึง ๑๕,๐๐๐ ปี จึงจะออกความเห็นไม่ได้
 โดยง่าย หม่อมฉันอยากจะไปดูอีก แกคิดว่าข้างต้นเดือนตุลาคม จะ
 มีศาสตราจารย์ชาวสวีเดน ๓ มาดู ให้หม่อมฉัน ไปพร้อมกับศาสตราจารย์
 คนหนึ่ง วันอาทิตย์หน้าแกลขอตัวจะมาหาไม่ได้ ด้วยจะคงพาอังกฤษไป
 ครอบคณิกาแห่ง ๓ ในแวงเมืองฮิปเปอร์ (ท้องถิ่นที่กรมพระสังฆราชไปเกิด
 เหตุ) เพื่อจะตรวจศพที่พบก่อนสมัยประวัติศาสตร์อีกแห่ง ๓ หม่อมฉัน
 ถามว่า การที่จะรุดบนเขาอัน ไฉนที่ดังเกิดว่าศพที่พบอยู่ตรงไหน แก
 ตอบว่า ธรรมดาตามมนุษย์แต่โบราณก็เหมือนกับมนุษย์ในปัจจุบัน คือชอบ
 รวมกันอยู่เป็นหมู่ และยอมเลือกหาที่คงภูมิตำเนา โดยมีความรู้สึกที่
 ดำเนินมาแต่ เดิมเลือกที่ปราศจากภัยอันตรายเช่นอยู่ในถ้ำเป็นต้น เขา

โต้เคຍพาแกไปตรวจที่ชุมชนทพยซึ่งเขาเชอจาจะมี แต่แกไม่ยอมรุก
 เพราะเหตุที่ขาดทางนาแอะเบบต ไม่คุ้มภยฮนตรายมาหลายแห่งแอะ
 หมอมนก่าตงศึกษาตักฮนประทศค่างตร ด้วยโคหนงฮ้อเจ้า
 เมอฮบงงไทยมาแอะ กบได้มาจากทอฮมตสำหรับเมอฮบงงฮ้อแอะ
 ฮอฮมกตงฮอยากตุห้กระ โทถกมมุขบค่าง ๆ ฮอยแอะ แกคตมันยากแอะ
 จรง ๆ ฮ่านค่างรามกคคคัพท ฮิ่งหาในฮอภชานไม่ได้เรื่อยไป เพราะเขา
 ไรคัพทภาษาตาคนบ่าง กวคบ่าง คคชนใหม่รุกนแคในพวกนคปราชญ
 บ่าง แตะกยงพยายานเรื่อยมา หมอมนกคิดว่าเมอได้ความรุพฮบเม
 เกาแอะฮนจะเขียนไปทอ แต่เห็นจะตอ้งแบ่งทอเป็นคฮน ๆ ไป เพราะ
 ไม่รุว่าเรื่องทคศึกษามันจะพาไปถงไหน แอะจะตงตงเมอโค บ่างทใน
 ตปคทระหน้าจะทอได้คคฮน

ควรมิกอวแต้วแต่จะ ไปทค

ดํ ๓๖ ๓๖ ๓๖ ๓๖

นิทานโบราณคดี เรื่องโจรแปดกประเภท

พระนิพนธ์

สมเด็จพระยาตำราธิราช

จะเล่าถึงเรื่องโจรแปดกประเภทที่ตนได้เคยรู้จัก ๒ คน ชื่อว่า
โจรทิม ชาวเมืองอินทบุรีคนหนึ่ง โจรจันท ชาวเมืองปทุมธานีคนหนึ่ง
จะเล่าเรื่องของโจรทิมก่อน

เรื่องโจรทิม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ฉมียงเป็นตำแหน่งอธิบดีกระทรวงธรรมการ
ซึ่งกำหนดว่าจะยกชนเป็นกระทรวงเสนาบดี จึงทรงพระกรุณาโปรดให้
ฉมนั่งในที่ประชุมเสนาบดีแต่ในเวลานั้น ความเป็นพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จลงประทับที่ประชุมเสนาบดี ณ มุขกระชั้น
พระที่นั่งคือตมหาปราสาทตามเคย แต่คนฉมนมตราการน้อย พอ
ปรึกษาสนธิระเบียบวาระแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสั่งเจ้าโตทรง
รับฎีกานักโทษในคุก ขูดเกล้า ๆ ถวายทางไปรษณีย์ฉบับหนึ่งซึ่ง
แปดกประเภท โปรดให้อ่านให้เสนาบดีฟัง เป็นฎีกาของชายทมิฬ
ชาวเมืองอินทบุรี ที่องค์เจ้าโตด้วยเป็นโจรปล้นทรัพย์ ความที่ทราบ
บังคมทูลในฎีกา ว่าคงแต่ชายทมิฬองค์เจ้าโต พัดค้าขายให้ไปทำการใน
กองลักข่าน โตฝึกหัดจากข่านมาจนชำนาญ จึงคิดว่าจะพยายามใน
กระบวนลักข่าน ไม่ให้ฝีมือใครรู้ได้หมดทั้งๆ แต่จะทำของสิ่งใด

ตั้งหนังกุดเกล้า ๆ ถวายให้ทรงเห็นฝีมือ ถ้าจะไปรดของตั้งนั้นจะขอ
 พระราชทานโทษให้พ้นเวรจำ ออกบวชเป็นพระภิกษุจำศีลภาวนาคือไป
 ไม่ประพฤติชั่วร้ายเหมือนหนหงจนคดอชวด มั่นช้ายกมคองจำคุก
 มา ๓๐ ปี ได้พยายามทำตั้งของหนงจำเวรคดงใจแล้ว ขอพระราชทาน
 กุดเกล้า ๆ ถวาย ถ้าไปรดมอชกทานนช้ายกมขอพระราชทาน โทษตั้ง
 ครงหนง ในทำยฎีกาอ้างว่าถ้าความทกราบทุกเป็นความเท็จแต่ขอโทษ
 ขอหนง ขอรับพระราชอาญาถึงประหารชีวิต

ทรงจะคงแทรกอธิบายตั้งกนอย กล้วยในสมยนั้นยังไม่คง
 ประมวลกฎหมาย ยังใช้ประเพณีเดิมซึ่งจำคุก โจรผู้ร้ายไม่มีกำหนด
 เวลาว่าจะต้องจำอยู่นานเท่าใด จะพ้นจากเวรจำได้แต่ด้วยพระเจ้า
 แผ่นดินทรงพระกรุณา โปรดยกโทษพระราชทาน นักโทษในคุกจึงต้อง
 ถวายฎีกาขอพระราชทาน โทษ ฐานเดิมมัก ให้ญาติพี่น้อง ถวายฎีกา
 แทนตัว ครั้นมีการไปรษณียบัตรขึ้น ก็ถวายฎีกาทางไปรษณีย์ จำนวน
 ฎีกาคณลูกขอพระราชทานโทษจึงมามาก แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงคงกำหนด
 เวลาไว้ตามพระราชนิยม ว่าคนโทษอย่างใดต้องคิดเวรจำมาได้นาน
 เท่าใดแล้ว หรือว่าใดถ้าความชอบพิเศษอย่างใด จึงทรงพิจารณา
 ถ้าถวายฎีกาไม่เข้าในเกณฑ์ยกฎีกาเสีย ฎีกาของชายทมิเข้าในเกณฑ์
 ที่จะได้รับพระราชอภัย เพราะต้องจำคุกมาถึง ๓๐ ปีแล้ว

เมื่อช้านฎีกาชายทมิในที่ประชุมแล้ว คำรับตั้งกรมพระนเรศวร
 ฤทธิ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นและเมื่อนับนุชการกระทรวง
 นครบาลอยู่ในเวลานั้น ให้ไปสอบสวนดูว่าคำทมิช้ายกมนักโทษซึ่งใน
 ฎีกามีความจริงเพียงไร ถึงกราบทูลประชุมหน้ากรมพระนเรศวร ๆ นำกาลัง

มารอนทชายทม ได้สำนไว้ ไบหนึ่งเข้า ไปถวาย และกราบทูลว่า
 ชายทมขางนม สอดส่วนใดความจริงททขอ พระเจ้าอยู่หัวทอกพระเนตร
 กวถง เห็นเป็นผมชชอย่างประณตคจริง มพระวราชดำรัสว่า "มันพูดจริง
 ฉนก็จะให้มันเห็นผดความจริง" จึงทรงพระกรุณา ไปรคชกโทษพระ-
 ราชทานชายทม แดงดำรัสตั้งกรมพระนเรศวร ๑ ให้ตั้งตัวไปให้ฉนผู้เป็น
 ชบคกรททวงชรมการ จักการบวชชายทมเป็นนาคของทอดงบวช
 พระวราชทาน

ฉมยนั้น นักโทษขงคองจองจำอยู่ในคุกเต็มทหน้าวัดพระเชตุพน ๑
 เมื่กรมนครบาดคมคัว โจรทิมไปตั้ง ฉนแแต่เห็นคุดคณษย์ขานนำตั้งเวร
 ควดยผมขางรงรังไปทงหัว แอศวกกระมุกระมอมชอย่างว่า "ธโคตคองมทัง"
 มีแต่ผ่าซากนุงคคคัวไป แต่ตั้งแตกคูกิริยาชธธางฉัยเรียบร้อย วันราว
 เป็นกตางคนชายุดัก ๕๐ ปีเศษ ฉนรับควใจแแต่ต้องเริ่มควยให้อายหน้า
 กุชโคตคคณม แแต่ให้เครื่องนุงท้มใหม่ แแต่จคกให้อยู่ในบ้านฉนฉน
 กวว่าจะไปบวช แต่แรกคนในบ้านออกจะพากันกตวควยโดยนว่าเป็นโจร
 คชเมอรเรองทโจรทิมทุดขอโทษ จึงพากนตั้งดำรัสตั้งเกยจ ช่วย
 อุปการะเลขงคควดยเมตคาคคคทวทงปาน ส่วนการทจะบวช นพฉน
 ปรกษากับเจ้าพระยาราชคองคคคคโคกร (ม.ร.ว. คดี สุกคณ) เวดามน
 ยงเมมทพระยาคคคคการบคค ปดคทงฉนของกระทรวงชรมการ เห็นว่า
 คองใหบวชอยู่วัดพระเชตุพน ๑ ให้ไปบอกพระวราชทณนะเจ้าชวราช ก
 ยนคจะรับพระทิมใจในฉคณม ฉนให้ไปแบกผ้าไตรกับเครื่องบริกชาร
 ของทอดงมาแแต่ ถึงฉนถาหนคคจให้นายทิมแแต่ควนุงผายกตั้งฉนแแต่
 กรุยคานแบบนาคทอดง แแต่พาคคจขมรดไปขงวัดพระเชตุพน ๑ ควดยกม

กับเจ้าพระยาวิชิตวงศ์ฯ มีพวกข้าราชการในกระทรวงกรมการและ
 กระทรวงนครบาล กับทั้งพวกทนายของฉันทพากันไปช่วย ข้างฝ่าย
 พระองค์ พระราชาคณะกับพระสุภานุภมรคนประปราย ก็พร้อมเพรียง
 กันทำพิธีอุปสมบทในพระอุโบสถ ตูร์ภักครนถ่มกบตเป็นนาคทอดวง

เมื่อบวชแล้วพระทมน้อยก็ตั้งพระเชตุพน ๑ ๒ พรรษา ในระหว่าง
 นพคณนย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ใน
 บั้นบั้นหนึ่งพระทมนาคา บอกว่าเมื่อเจ้าพระยาฯ ๒ ยุกตฤทธิ
 พน ๑ เกิดอาพาธเป็นโรคเหน็บชา Beri - beri รักษาด้วยยาพอกค้อย
 ค่ายจนบางแคยงฮอนเพดย เชอฮยาคจะชนไปยูกตฤทธิเมืองฮอนทรบุรี
 ค้อยมีญาติโยมอยู่ในเมืองนั้น เจ็บไข้พอจะได้อาศัยความอุปการะของ
 เขา ถามว่าฉันทจะรังเกียจหรือไม่ ฉันทตอบว่าคตเวอนน พระเจ้าฮยทง
 ได้พระราชทานโทษ ไปรคบวช ให้เป็นโสดแก่คตแล้ว จะไปไหนหรือ
 ยูกตฤทธิก็คตตามชอบใจ แคทเชอมาปรักษาคณกชนนคตค้อย ฉันทจะ
 มีทองคราไปฝากให้เจ้าเมืองกรมการเขาช่วยอุปการะคตด้วย แคเมอชน
 ไปยูกตฤทธิ ถ้าเชอจะย้ายไปยูกตฤทธิคตไปให้บอกเจ้าเมืองกรม
 การให้เขาเรเดยคตจนจจะคต เชอรับคต ฉันทให้ทาทองคราให้เชอถ
 ชนไปยังเมืองฮอนทร แคฉันทพระทมนกเงยบหายไปกจาม

กรมตง ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ในเวดากาดังไทยวิดาทกัน
 กับฝรั่งเคต ฉันทนงฉนตงมาจากบมเวอน เห็นพระทมนานงค้อยช้อย
 ททของพระโรง ฉันทถามเชอว่ามกษระฮะไรหรือ พระทมนคตบว่า
 "ฮยคตมภาทช้อยทเมืองฮอนทร โดยฉนฉนคตฝรั่งเคตมาคตคตเมือง ฮยคตมภาท
 คตคตงพระเศทพระคตของพระเจ้าฮยทง ซึ่งคตทรงพระกรุณาแกฮยคต-

ภาพมาแต่ก่อน เมฆอากาศมภาพงเป็นหม่ม ไต่เคยเวียนคาตาอาทมน
 ดำหรับคอดุคคีรฐูขยบ่าง จึงดงมาเผ้าหมายจรดฉายพระพรดาดัก ไป
 ยาดารบฝรังเคัดงนของพระเศษพระคุณพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเด็รจาการรบพุ่ง
 แดงถารอดชวคชยู่ ก็จระกถบบวชอ็อกอย่างเคิม ” ฉนได้ฟังนักรักใจ
 พระทิม จึงคอบว่าฉนจะคองไปกราบทุดกษณ เพราะเมื่อเชอบวชเป็น
 นาคหองวงของพระเจ้าอยู่หัว โหเชอพกรอพงชยู่ที่บ้าน ฉนไปกราบทุด
 ดมเค็จ พระพรเจ้าหองวงก็ชอบพระราชหฤทย ชอกพระ โยษฐูว่า
 “มนุษย์เราน ถงคกค่างนเป็นโจรมุร้ายแเดว ถ่าถบใจได้จริง ๆ ก็
 ยงเป็นกนคโค ” ไปรทให้ฉนเชอญกระแเดรมั้งไปบชกพระทิมว่า ซึ่ง
 นัความกคญญูกิตจระดนของพระเศษพระคุณนทรวงชอบใจนัถ แต่การ
 รบพุ่งไซแต่กนถกรรจทชงนกาถงมาก พระทิมชಾಯมากเกินขนาดเดย
 แดง ให้บวชเชอบญค่อไปเถิก เชอได้ฟังกระแเดรมั้งชอย่างนนักถา
 กถบไป แต่ฉนมาฉนจะคอกบกับพระทิมอกบ่างหรือชอย่างไรจำไม่ได้
 แต่ไม่มกชเกยวชคองคองคิตถงพระทิมมาหองยบ

จนถงคองทง จระเป็นเมอชโคจำไม่ได้ ฉนได้รบไบบชกมาจาก
 เมืองอนทรวบรูว่าพระทิมอาพชถงมรณภาพ เขาเห็นฉาเชอเป็นพระท
 พระเจ้าอยู่หัว ไปรคบวชพระราชทาน แดงฉนได้ตั้งให้อุปการะ จึง
 ปรีทษากับพวกญชาติให้รชการปลงศัพพระทิมไว้ บชถมาให้ฉนทราบ
 กษณ ฉนเห็นฉาพระเจ้าอยู่หัวเคยทรวงพระกรณาแก่พระทิมมาแต่ก่อน
 จึงนาความรณกราบทุดฉาพระทิมถงมรณภาพเดยแเดง นพระราชค่างธ
 ฉาพระทิมเป็นคนชชดชย ถงไมทรวงรจกคองคโคทรวงอุปการะมาแต่ก่อน
 ไปรทให้ฉนแบกคโคค่างหน้าพลถงกบฉาดำหรับรชกบงธกถ เป็นรชงหองวงตั้ง

ไปพระราชทานเพลิงศพพระทิม เพราะฉะนั้นงานศพพระทิมก็กลายเป็น
 อย่างศพนกรมการ ที่ได้พระราชทานสัญญาบัตร ด้วยมีราชโองการพระราช
 ทานเพลิง และมีกรมการไปช่วยงานเป็นเกียรติยศ อันเรื่องประวัติ
 พระโจรทิมเพียงเท่านี้ ก็เพราะเหตุอันมีค่าสำคัญคือ ไบรอนซึ่งว่า "ไม่
 คำนึงถึงปลายทรงยังคิดเอาดีได้ ถ้าปลายคิดถึงคั้นจะทรงก้ใช้ไม่ได้"
 จึงเขียนเรื่องรักษาไว้มให้อุณยาลัย

เรื่องโจรจันทน์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ มีโจรพวกหนึ่งสมคบกันเที่ยวปล้นในแควง
 จังหวัดปทุมธานี จังหวัดอยุธยาแควงจังหวัดสุพรรณบุรีเมือง ๆ ถึง
 เดือนกรกฎาคม โจรพวกนั้นปล้นได้ส่งกระบือในแควงจังหวัดปทุมธานี
 แล้วไปปล้นที่บ้านไร่ประชาชนในแควงจังหวัดสุพรรณบุรีอีกแห่งหนึ่งคัก ๆ
 ก็น เวदानนเจ้าพระยาศรีวิชัยสุนทร (ชม สุนทราราม) ยังเป็น
 พระยาสุนทรบุรี ๑ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา เป็นผู้เข้มแข็ง
 ชนชื่อในการปราบโจรผู้ร้าย สามารถจับโจรพวกนั้นที่เมือง
 สุพรรณได้หลายคน ให้การรับเบ็ดเตล็ดคดีพวกเพื่อน จึงให้จับโจรที่
 เป็นชาวเมืองอื่นเขาไปรวมกันชำระที่เมืองนครปฐม

ในเวลาทำางชำระโจรพวกนั้น หนึ่งคนออกไปเมืองนครปฐม
 เพื่อจะนอนพักในเวดาราชการ เขาบางตามเคย เห็นคำรวจภูษาคุม
 นักโทษคนหนึ่ง ชนรถไฟที่สถานีบางกอกน้อยไปพร้อมกับอื่น แล้วไป
 ลงที่สถานีพระปฐมเจดีย์ ฉันทามได้ความว่าเป็นพวกโจรรายที่กล่าวถึง
 ชำระคนหนึ่ง ซึ่งจับตัวไปจากเมืองปทุมธานี คำงานนั้นเจ้าพระยาศรี-

จรัชย์ ๑ มากินอาหารด้วยกันกับฉันทคามเคย แต่พอกันแล้วท่านรองดา
 ว่าจะต้องไปชำระหนี้ราย ฉันทคามว่าเหตุใดจึงต้องไปชำระเอง ท่าน
 บอกว่า ใครคนใดใดก็ตามมาใหม่ในเวลานั้นแบบคงสักคนมาก ที่เมืองมีคนชาน
 เขยทักกันว่า "คนทเจ้า" เป็นชื่อหลานของมรยาพวกหมกหมกมด ถ้าให้
 คนอื่นชำระเกรงจะไม่ได้อความจริง ถึงคนต่อมาเมื่อคนอาหารด้วยกัน
 ฉันทคามว่าชำระหนี้ราย ได้อความอย่างไร ท่านตอบแต่ว่า "ยังถวายรายงาน
 ไม่ได้" จนถึงคนท & เจตนาเจ้าพระยาศรัยรัชย์ ๑ มากินอาหาร ด้วย
 แยมแจ่มใส ฉันทคามถึงการชำระหนี้ราย ท่านบอกว่า ใครคนทเจ้ารับ
 แยมแจ่มใส

แต่ก่อนมา ฉันทคามยังไม่เคยรู้จักตัวหัวหน้านายโจร หรือที่เรียก
 ความกำเริบว่า "มหาโจร" นี้เคยรู้จักโจรคนทเจ้า จึงบอก
 เจ้าพระยาศรัยรัชย์ ๑ ว่าเมื่อท่านชำระหนี้ราย ใครคนทเจ้าได้รูดเงินจำนวน
 แดง ขอให้คนทเจ้ามาให้พบกับฉันทคามหนอย ท่านก็ให้คนมาในวันรุ่งขึ้น
 พอฉันทคามเห็นคนทเจ้าประหลาดใจด้วยคนคนดึกภาพ รูปพรรณอันสูง
 ไม่น่าจะเป็นอย่างใด ก็จะต้องว่าใครคือทนาย โจท กิ่งเบส ตัวหัวหน้า
 นายโจร เมื่อพูดด้วย กอขบคายคอบกเวชมรชอยเหมือนชอยางเคยเพ็ดทอ
 เจ้านายมาแต่ก่อน ฉันทคามพิศวง จึงถามว่าใครเคยเฝ้าแทนเจ้านายมา
 แต่ก่อนบ้างหรือ ใครคนทก็ตอบว่าใครเคยเฝ้าถวายพระองค์ ก็เคยทรง
 ไร่ดอยกม ฉันทคามสงสัย ถามว่า "ก็แกเป็นโจร เจ้านายท่านไม่ทรง
 ระวังภัยหรือ" ใครคนทก็ตอบว่า "เจ้านายท่านไม่ทรงทราบว่าเป็นโจร
 ชอยางว่าแต่เจ้านายเคย ถึงคนอื่น ๆ ก็ไม่มีใครรู้ว่าใคร รู้แต่ใน
 พวกโจรด้วยกันเท่านั้น" เพราะพวก โจรต้องระวังตัวถูกจับชอยุ่ด้วย

กนทงมน เรียกกันว่า "นักแดง" คนอื่นก็เลยเรียกจ่านักแดง หมายถึง
 ความแค้นว่าเป็นคนกวางขวาง นักแดงคนไหนมีพวกมากก็เรียกกันว่า
 "นักแดงโต" นักแดงที่ไม่เป็นโจรก็มี แต่นักแดงเป็นคนกวางรับไร่ดอย
 ไคคองแกลง ผู้มีบรรดาศักดิ์จึงชอบใช้ ก็ไคคูนเคยกับผู้มีบรรดาศักดิ์
 ด้วยเหตุนี้ ฉันทไคตามความชอบคือไป โจรจันทก็เอาให้ฟังโดยชอบ
 แม้งนดกษณะรักษาโจรกรรม คงเป็นเพราะเห็นว่าได้รับดารภาพความผิด
 คือเจ้าพระยาศรีวงษ์ ฯ หมดแล้ว ไม่มีอะไรจะต้องปกปิดคือไป แต่
 การที่ตามโจรจันท ความประสงค์ของเจ้าพระยาศรีวงษ์ ฯ กับความ
 ประสงค์ของตัวฉันทกัน เจ้าพระยาศรีวงษ์ ฯ ประสงค์จะรื้อเรื่องปล้น
 เมื่อเดือนกรกฎาคมเป็นสำคัญ แต่ตัวฉันทอยากรู้ของโจรผู้ร้ายทั่วไป
 ไม่เฉพาะแต่เรื่องโจรจันทกักจับ ฟังคำอธิบายของโจรจันทจึงเคย
 ออกฉันท ยิ่งฟังไปก็ยิ่งตระหนักใจว่า โจรจันทชำนาญการโจรกรรม
 สมกับที่เป็นนายโจร ฉันทถามถึงกระบวนการโจรกรรมอย่างใด ๆ โจรจันท
 พรรณนาไคทั้งหมดทำอย่างนั้น ๆ และรับแจ้งไคว่าเหตุไคจึงทำอย่าง
 นั้น ๆ คงจะเขียนให้เห็นพอเป็นตัวอย่างคือไป

ถามว่า การที่โจรปล้นเรือนพน เขาความกมคนทอยู่ใกล้กับ
 เจ้าทพยเป็นฝ่ายจริงหรือ

ตอบว่า การที่ปล้นนั้นจากของมีค่า ถ้าไม่มีค่าก็ปล้นไม่ได้

ถามว่า เพราะเหตุไคไม่มีค่าจึงปล้นไม่ได้

ตอบว่า พวกโจรของฮาคัยผู้เป็นฝ่ายทอดายอย่าง เป็นคนแต่ผู้
 เป็นฝ่ายไปบอก พวกโจรจึงรู้ว่าบ้านไหนมีทรัพย์ถึงสมควรจะปล้น
 และการที่จะปล้นนั้น พวกโจรของเขารู้จักเชิงภัย พวกโจรกรวดจก

เหมือนกัน ต้องจับส่วนแฉะใต้เตียงผู้เป็นชายไว้แน่นจนก่อน ว่า
 เจ้าทรัพย์มากจะคอยผู้ใดเพียงไร เพื่อนบ้านเรือนเคียงข้างจะช่วย
 เจ้าทรัพย์ได้อย่างไร ทางที่จะเขาให้ลงบ้านเจ้าทรัพย์เป็นอย่างไร และ
 คอยสืบหาโอกาสเวลาเจ้าทรัพย์เผด็จหรือเวลาไม่อยู่เป็นคัมภ์ จนแม่โจ
 ความกวดกว่าเจ้าทรัพย์คงเท่าหนึ่ง พวกโจรจึงจะปล้น การที่ปล้นนม
 ผู้เป็นชายมักเป็นคัมภ์คิดไปชักชวนพวกโจรมาปล้น พวกโจรหากต้อง
 หากคนเป็นชายไม่

ถามว่า คนชนิดใดที่เป็นชายให้โจรปล้นบ้าน

ตอบว่า มักอยู่ในคน ๓ ชนิด คือคนรับใช้อยู่ในบ้านเจ้าทรัพย์
 ที่อยากได้เงินชนิดหนึ่ง เพื่อนบ้านที่เบียดเบียนหรือคดโกงผด่าญาติเจ้าทรัพย์ชนิด
 หนึ่ง ญาติที่โกรธเจ้าทรัพย์เพราะขอเงินไม่ให้ชนิดหนึ่ง

ถามว่า โจรที่ปล้นเรือนนม โฉนคังรู้ว่าเขาเก็บเงินทองไว้
 ที่ไหน

ตอบว่า ประเพณีของโจรปล้น เมื่อชนเรือนได้แต่กฎหมายจับ
 คิวเจ้าทรัพย์หรือคนในเรือนเป็นสำคัญ เพราะพวกโจรไม่รู้ว่าเงินทอง
 เก็บไว้ที่ไหน ต้องรู้หรือทำธุรกรรมบังคับให้คนในเรือนนำ จึงได้
 ทรัพย์มาก ถ้าจับตัวคนในเรือนไม่ได้ พวกโจรต้องค้นหาเองมักได้
 ทรัพย์น้อย เพราะการปล้นต้องรีบให้แล้วโดยเร็ว มิให้ทันพวกชาว
 บ้านมาช่วย

ถามว่า การที่จับตัวเจ้าทรัพย์บังคับตามนั้น ไม่กวดเขาจำหน้า
 ได้หรือ

ตอบว่า แลก่อนมาโครทรมเรือนไซ้มอหม่า มีให้เจ้าทรพย์
 รุกก เพื่อก่อการปกครองมกานันผู้ใหญ่บ้าน เจตนาคิดปล้นผู้ใหญ่มาก
 มดเสกถูกบ้านครวค จะลางหน้าไปรับครวจไม้ทัน พวกโครจงกิด
 จงใหม่ ให้โครทอยู่กฐฐาทางโคดเจ้าทรพย์ไมรุกกเป็นพนักงานชน
 เรือน ไม้ของมอหม่าเหมือนแต่ก่อน ให้โครทอยู่โกดเปิดชนไปเป็น
 พนักงานชนมระจิงทางชนในทมค

ถามว่า โจรชนิดไหนที่เรียกกันว่า "อ้ายเสือ"

ตอบว่า คำว่า "อ้ายเสือ" นั้น มีไร้อำหรับเรียกตัวโจร เป็น
 เชนแต่คำตั้งญญาททอหน้าสังการในเวดาปดณ เชนคนทคเมือดอบเข้าไป
 ราวดชนบ้านแล้ว พอจะให้ดงหือปลดพอย่างบิตแผย ทอหน้าร้องบอก
 ตั้งญญาว่า "อ้ายเสือเอวจา" พวกโครทยงบมแฉะเข้าหังประคบ้าน เพอ
 เจ้าบ้านโตแล้ว ทอหน้าร้องบอกตั้งญญาว่า "อ้ายเสือชน" พวกทเบน
 พนักงานชนเรือนตางกชนทกทางทจเรณเรือนโต เมือปดณแล้วทอหน้า
 ร้องบอกตั้งญญาว่า "อ้ายเสือดอย" ค้างกดงจากเรือนพาทนกดบไป
 แดกตาไปเดยทเห็นจะปดณไม่ด่าเรจ ทอหน้าร้องบอกตั้งญญาว่า "อ้าย
 เสือดำ" ค้างกนตางกทนเขาตัวรอด เชนคำตั้งญญาทนอย่างนี้

พึงเห็นได้ตามคำอธิบายที่เขียนเป็นตัวอย่างไว้ ว่าโจรจันทธานี
 ธานาญการโจรกรรมมาก ถ้าหากโจรกรรมเป็นสำดครอนหนึ่ง ความ
 รู้ของโจรจันทกถึงภูมิสำดตราจารย์ เพราะฉะฉนพอสุดกันได้วันหนึ่ง
 ฉนทคิดใจ นึกชยากรักกรรมของโจรค้อไปให้ฉนเรจ แต่ฉนถง
 เวตาเชนฉนตงไปนงเดนทตนาม ทญา ก็ให้เบกตัวโจรจันทมาตาม
 ค้อมาชกหลายวันจนค่นกัน ฉนเดยตามค้อไปว่าเพราะเหตุใดแก่จงรบ

เบ่งคิ้ว ไจรกันที่ตอบกวางตมกคงใจจะไม่รับ ถ้าชารระกเมตองปทุมธานี
 ก็เห็นจะไม่ไต่ความจากตัวแก่ แดใจมาอ่อนเดี่ยตลูกเขามาชำระค่าง
 เมือง คงแคงจากรถไฟแดหาพวกพ้อง แม้แต่ไกรทเคยรจกหนาดัก
 สนทมิ่งคใหม่ เหตยแคงวคนเคยวักเบ่ชวใจ เมื่ออยู่ในเรือนจำพบประ
 พักโทษ ตามถึงพรรคพวกที่ออกขบมา เรามอกกวรบแบบงัดขหนกนอว
 กยงครนคราม แดขบ่างขมไม่ทำโทษโใจเหมอนจรชารระของเจ้าคุณ
 เทศา ตามว่าทำนชำระอย่างไร ไจรกันก็เดว่าเวดารากษามทม่ง ทาน
 แดลวไปทศาดชานาธ คงทานมุงเกาชชยต ไจรกบชารารการชกชงชาง
 คน ทานเรียกควเขาไปนงทชางเกาชชงทาน แดงถามถงเรชงทไปปชน
 แดปฏิเดรควาไม่ไจรเห็นควย ทานกทงเวาระแดควา "กคคเคยโตคเตด
 พวกพองเขากรบหมคแดว" ทานจาแคทานน แดงกศนไปพคกับพวค
 ชารารการถงการงานชน ๆ แดงบมทรกษนารอนไปพดาง โทษนมิ่ง
 ชยชยูนามคังพนกดบไปถามชกว่า "จระว่าอย่างไร" แดปฏิเดร ทาน
 กทงเวาระจว "คคคเคยโตค" แดงทนไปพคกับชารารการ ให้แณง
 คอยชยูนอก นาม ๆ ทนมาถามชอย่างนหมชก แดปฏิเดรทานกทงเวาระ
 แดงบชกโตคโตคชก เวชนถามชยเคชอย่างนหมทดาชพค จนเวธาดัก
 ๕ ชุมคจเลกชารระ ถงจนท ๒ พชยามทม่งทานกเคาควไปชำระชก พช
 ไคยนทานถามเหมอนชอย่างนหมคกกว่าลาญใจ ชงถกถามชาราทคชง
 วิชาญทนทชน แดขงแวงใจปฏิเดรชอยโตชกคททนง พชถงคทท ๓
 วิชาใจเดี่ยแคเมื่อเขาไปเขาคังมาจจากเรือนจำ พชเจ้าคุณเทศาคงคว
 ถามชยงเกาชกกเกดเบชเหตชกน เทพวาทปฏิเดร ทานกคถถามชเรน
 นนไปไมมทชค นีกวาโทษ ๆ ก็คงไม่พนโทษ เทวารพวคเพชนรบแบบ

ด้วยหมดแล้วรับเสียให้รู้แล้วไปดีกว่า จะได้หลบซ่อนตัวราคาญ แก
จึงรับเป็นดักขัยในคืนที่ เพราะ "ผู้บัญชาเจ้าคุณเทศาท่านไม่ได้"

ในการชำระโจรผู้ร้าย เจ้าพระยาศรวิชัย ฯ มีฉันทกับคนอื่น
หลายอย่าง ท่านเคยบอกฉันอย่างหนึ่งว่า ถ้าชำระในถนนที่โจรผู้ร้ายอยู่
ไม่ใคร่รับเป็นดักขัย ด้วยมันอายพวกพ้องของมัน ถ้าเขาไปชำระให้ห่าง
ถิ่นฐาน ได้ความดังขยายชน พระยามหินทรเทศานุกัณ (ใหญ่ ศยา-
มานนท์) ซึ่งต่อมาได้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา เวदानนยัง
เป็นทพระศรวิชัย ยกกระบวนมณฑล ทดหน้าพนักงานอัยการ เป็น
มือขวาของเจ้าพระยาศรวิชัย ฯ ในการชำระโจรผู้ร้าย เคยเอาให้ฉัน
ฟังว่าเมื่อพวกโจรจับที่ปลัดบ้าน ประชากรงมณ พอรูข่าวถึงเมือง
นครปฐม เจ้าพระยาศรวิชัย ฯ ก็ให้พระยามหินทร ฯ รับผิดชอบไป
เมืองสุพรรณ สั่งว่าให้ไปเอาตัวผู้ใหญ่บ้านก่อนที่ตำบลบางซอ มาซัก
ถามเถิดคงจะได้ความ พระยามหินทร ฯ ตรงไปเอาตัวผู้ใหญ่บ้านก่อน
มาซักไซ้ ก็ให้การรับเป็นดักขัยอยู่ในพวกโจรที่ปลัดนั้น ให้การบอก
ชี้พวกโจร จึงจับตัวได้โดยมาก พระยามหินทร ฯ ไม่เข้าใจว่าเพราะ
เหตุใด เจ้าพระยาศรวิชัย ฯ จึงสามารถจับเอาตัวได้ จึงให้ไปเอาตัว
ผู้ใหญ่บ้านก่อนมาชำระ มีผู้มองดาวของเจ้าพระยาศรวิชัย ฯ นั้น เวลา
ท่านไปเที่ยวทไทย ๆ ท่านตั้งถามรื้อนึกเงงในถนนนั้น จดไว้ในสมุดพก
เล่มมือ ถ้าสามารถจะพบใดกักค้อานรจากควดควย แถวตั้งถามเรื่อง
ประวัติของพวกนักเงงจากคนร่วมถนนที่ถนนนี้ โทษคดีอยู่ในเรือนจำ จึง
รู้แห่งของพวกโจรในตำบลต่าง ๆ ท่านยังมีผู้ช่วยอย่างเบนมอชาย
ของท่านอีกคนหนึ่ง ก็พระพุทฺชเกษมทรานุกัณ (โพธิ) เมื่อยังเบนมท

หลวงรัชชานญา พระท้าวทรงเรือนจำเมืองนครปฐม เป็นผู้คุมคุณวุฒิ
 อย่างแปลกประหลาด ในกระบวนบังคับบัญชาไม่ดุร้าย แต่สามารถให้
 นักโทษรักด้วย กลัวด้วย เรียกหลวงรัชชานญาว่า "คุณพ่อ" ทั้งเรือนจำ
 จนคนภายนอกพิศวง ถึงกล่าวกันว่าหลวงรัชชานญาอาจจะย้ายนักโทษ
 ไปทำงานได้ด้วยไม้ค้อนมีผู้คุม เพราะแกรู้จักผูกใจนักโทษมิให้หนี ฉะนั้น
 เคยถามตัวแกเองว่าทำอย่างไร นักโทษที่แกย้ายจึงไม่หนี แกบอกกว่า
 นักโทษมี ๒ ชนิด ชนิดที่ควรหนีถ้ามีโอกาสเมื่อใดมันคงหนี ชนิด
 นั้นย้ายออกนอกตารางไม่ได้ แต่นักโทษอีกชนิดหนึ่งใจยังรักดี คือ
 พวกที่จะคิดถึงดีไม่ว่าหนัก หรือพวกที่ใกล้จะถึงเวลาพ้นโทษ ชนิดนี้จึง
 ดอนได้ ถึงในพวกนี้แกก็เลือกย้ายไป โดยอ้างแต่คนที่เชื่อใจได้ว่าจะ
 ไม่หนี แกไม่มีวิธีอย่างใดที่จะเปลี่ยนอุปนิสัยของมันได้ ฉะนั้นจึง
 อธิบายของแกแก่เราใจ ว่าความสามารถของแกอยู่ที่รู้จักผูกใจนักโทษ
 เป็นสำคัญ ที่แกเป็นกำลังของเจ้าพระยาจักร์ทรงชัย ๑ คน อยู่ในถ้ำรับ
 เรื่อง โจรผู้ร้ายจากความรู้ของพวกนักโทษอย่างหนึ่ง กับโปรดชอบผู้ร้ายให้
 รับเป็นองค์ชายอย่างหนึ่ง คุณเหมือนแกจะมีนักโทษที่ผูกหัวใจสำหรับให้อยู่
 ประปนกับโจรผู้ร้ายที่แรกจับได้ ค่อยพูดจาเกลี้ยกล่อมให้รับเป็นองค์ชาย
 คงเห็นได้ในคำทักโจรจับได้แล้ว หลวงรัชชานญา (โพธิ์) เป็นทั้งพระท้าวทรง
 แดะเป็นครูของพระท้าวทรงเรือนจำอื่น ซึ่งฉนั้นจึงให้ส่งไปศึกษาจาก
 มณฑลต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งจนแก่ชราชองตาออก จึงได้เลื่อนเป็นท
 พระพุทธเกษตราธิบดี ตำแหน่งเจ้ากรมรักษาพระปฐมเจดีย์มาจนถึง
 แก่กรรม

ฉันได้ฟังอธิบายของโจรจันทน์ ถึงกระบวนการโจรกรรมต่าง ๆ คิด
 เห็นว่า โจรกรรมเหล่านี้ของนครคงอาศัยแบบอย่างหนึ่ง มีใช้เป็นแต่
 ก้าวสำหรับเรียกกันโดยโจฬาร หากเป็นวิธีสำหรับทำกรรมชั่ว ดังที่
 ไม่เอาใจได้ที่จะรู้ จึงรู้กันแต่ในพวกโจรผู้ร้าย ว่าที่จริงถ้าผู้รู้
 บ้างก็จะเป็นประโยชน์ เช่น พนักงานปราบปรามโจรผู้ร้าย ก็จะได้รู้
 เท่าทันโจร หรือเป็นศฤหบดี ก็จะได้รู้ของกันทรัพย์สมบัติของตน
 ควณมี โอกาสดีได้พบปะกับเจ้าศรัคารยโจรกรรม น่าจะอดเขียน
 ให้ความรู้เรื่องโจรกรรมเป็นประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ปราบโจรผู้ร้ายตาม
 หัวเมืองตลอดตามพวกเจ้าทรัพย์ คิดเห็นเช่นนั้นจึงเรียกโจรจันทน์มาถาม
 อีกครั้งหนึ่ง ถามกรรมอันเขากระตาศคืนต่อเจ้าคำอธิบาย แด่บอก
 โจรจันทน์ให้รู้ว่าฉันจะแต่งหนังสือเรื่องโจรกรรม ถ้าบอกให้ฉันถนัดจริง
 ฉันจะถวายบังคมทูลขอให้พ้นโทษเป็นบำเหน็จ โจรจันทน์ก็ขยันทรับแจ้ง
 ให้ตามประสงค์ และให้สัญญาว่าถ้าพ้นโทษ จะตั้งกรรมชั่วไม่เป็นโจร
 ผู้ร้ายต่อไปจนตลอดชีวิต ฉันจึงเขียนเรื่องโจรกรรมอย่างพิสดารจน
 ดำเนินแล้วให้พิมพ์เป็นเล่มสมุดเรียกชื่อเรื่องว่า "ต้นทนายผู้ร้ายปล้น"
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ นั้น แด่พอหนังสือนั้นปรากฏกันก็ชอบอ่านกันแพร่
 หาย ถึงของพิมพ์ราหลายครั้ง เพราะยังไม่มีใครเคยรู้เรื่องโจรกรรม
 รัคเจน เหมือนอย่างพรรณนาในหนังสือต้นทนายผู้ร้ายปล้นมา
 แแต่ก่อน

ดังนั้นโจรจันทน์ ฉันก็กราบบังคมทูลขอพระราชทานโทษ
 ด้วยยกความชอบที่โดยแจ้งกระบวนการโจรกรรม ให้เป็นประโยชน์แก่
 การปราบปรามโจรผู้ร้าย เมื่อได้รับพระราชทานโทษแล้ว โจรจันทน์

ไม่ประสงค์จะกลับไปอยู่เมืองปทุมธานี รออยู่ที่ไร่สอยที่เมืองนครปฐม
 ค่อยไป เจ้าพระยาจักร์วชิรย์ ๆ จำพวกโจรปล้นเช่นนายจันทยกดอดดักขย
 ถ้ำรับกบฏใจแฉ้วพอใจได้ ไม่เหมือนพวกกระ โมยทวดงดกคคชอง
 ย้องเบา ท่านเห็นฉันคุ้นเคยจนชอบนายจันท กะให้เป็นพนักงานเฝ้าเรือน
 "บังกระโต" ที่ฉันพัก ฉันก็ไม่รังเกียจ นายจันทโตตำแหน่งทำงาน
 ก็ให้ครอบครัวตามไปอยู่เมืองนครปฐม เมื่อก่อนไปตั้งร้านขายของ มีลูก
 รายคนหนึ่งเพิ่งรุ่นหนุ่ม เขาไปให้เจ้าพระยาจักร์วชิรย์ ๆ ผูกหัดใช้ราชการ
 แตนนกออยู่เช่นเบนดู่ชดบมาทงกรวเรือน

ในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังดำรง
 พระยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช โปรดเสด็จประพาสเมือง
 นครปฐมเมือง ๆ เมื่อยังไม่ได้สร้างวังใหม่ เสด็จไปประทับที่เรือน
 บังกระโตของฉันเป็นนิตย์ ทรงทราบว่านายจันทยกดอดดักขย เคยเป็น
 นายโจร ตรัสเรียกไปทรงไต่ถาม ให้เล่าเรื่องโจรกรรมถวายจนทรง
 คุ้นเคย ทรงสมยเมอเสวยราชย์แล้ว เวลาเสด็จออกไปเมืองนครปฐม
 พบนายจันทยกดอดดักขยทรงพระกรุณา แม่พอกขวราชการในราชสำนัก
 หรือที่ไปรับราชการ ณ เมืองนครปฐม ก็รู้จักนายจันทยกดอดดักขย
 เกิดขง ถ้าจะว่าเพราะเหตุที่เคยเป็นนายโจรแฉ้วกบฏใจได้ แม่
 เป็นพ่อเมืองสำมัญไปรับจ้างเฝ้าเรือนบังกระโต ก็เห็นจะไม่มีใครนำพา
 นก นายจันทยกเป็นผู้เฝ้าเรือนบังกระโตมากกว่า ๒๐ ปี จนแก่ชราทำงาน
 ไม่ไหวจึงออกจากหนาท เมื่อนั้นเขียนนทานนโดยนว่า "โจรจันท" ^๕
 ยังกอยู่เมืองนครปฐม อายุกว่า ๘๐ ปีแล้ว.